

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XIV^{то} обикновено Народно събрание

Трета редовна сесия.

VIII заседание, срѣда, 27 октомврий 1910 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. Д-ръ П. Ораховацъ, въ 3 ч. 22 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Моля г. секретаря да прѣвѣри отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь Д. Митовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Алипий Аврамовъ, Добри Алексиевъ, Никола Андрѣевъ, Тодоръ Андрѣевъ, Демиръ Атанасовъ, Михаилъ Бакърджиевъ, Цаньо Барбаловъ, Янко Божиловъ, Георги Булевъ, Страшимиръ Бърневъ, Константинъ Велиновъ, Петко Войниковъ, Петко Ганчевъ, Никола Георгиевъ, Никола Гешевъ, Д-ръ Александъръ Гиргиновъ, Атанасъ Гузалски, Йонко Гунчевъ, Д-ръ Стоянъ Даневъ, Милошъ Дановъ, Генчо Денчевъ, Петъръ Димитровъ, Тодоръ Димчевъ, Димитъръ Драгиевъ, Ангелъ Дюлгеровъ, Александъръ Екимовъ, Манолъ Златановъ, Пани Ивановъ, Михаилъ Икономовъ, Дани Илиевъ, Иванъ Инджовъ, Александъръ Каназирски, Димитъръ Каранешевъ, Никола Коларовъ, Димитъръ Константиновъ, Теньо Константиновъ, Янко Куцаровъ, Димитъръ Маноиловъ, Василъ Мантовъ, Василъ Милевъ, Кръстьо Мирски, Тодоръ Михайловъ, х. Семко Палавчевъ, Илия Паликрушевъ, Тодоръ Панчевъ, Стефанъ Паприковъ, Димитъръ Пенковъ, Петъръ Петровъ, Д-ръ Стефанъ Поповъ, Драганъ Поповъ, Янко Поповъ, Д-ръ Еньо Разпоповъ, Стефанъ Родевъ, Стефанъ Рожовъ, Ангелъ Русевъ, Ибриямъ Реджебовъ, Стоименъ Савовъ, Иванъ Саллабашевъ, Иванъ Самарджиевъ, Вачо Станчевъ, Никола Станчевъ, Тодоръ Статковъ, Стефанъ Стефановъ, Георги Танковъ, Ангелъ Тараторовъ, Теодоръ Теодоровъ, Петъръ Тодоровъ I, Богданъ Токевъ, Недѣлчо Топаловъ, Христо Тричковъ, Алекси Филиповъ, Димитъръ Христовъ, Георги Шиваровъ и Рангелъ Яневъ)

Прѣдседателъ: Отсъствуватъ 74 народни прѣдставители. Има изискуемото се число, за да се смѣта засѣданието законно.

Съобщавамъ на Събранието, че възъ основа на чл. 84 отъ правилника, прѣдседателството е разрѣшило отпущъ на слѣднитѣ г. г. народни прѣдставители: на горнѣорѣховския Димитъръ Каранешевъ — 4 дена, на трѣнския Ангелъ Русевъ — 3, на горнѣорѣховския

Стефанъ Рожовъ — 3, на шуменския Атанасъ Краевъ — 2, на разградския Страшимиръ Бърневъ — 4, на трѣнския Д-ръ Александъръ Гиргиновъ — 2, на варненския Кръстю Мирски — 4, на хасковския Цоньо Барбаловъ — 4, на ямболския Михаилъ Икономовъ — 3, на радомирския Рангелъ Яневъ — 3, на самоковския Георги Радойковъ — 1, на бѣлоградчишкия Иванъ Цѣковъ — 2, на анхпалския Михаилъ Бакърджиевъ — 2, на пловдивския Д-ръ Паскалъ Табурновъ — 2.

Освѣнъ това постѣпило е заявление отъ врачанския народенъ прѣдставителъ г. Теодоръ Статковъ, съ което иска да му разрѣши Събранието 13-дневенъ отпущъ. Моля, г. г. народнитѣ прѣдставители, които сѣ съгласни да му се разрѣши исканиятъ отпущъ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Съобщавамъ на Събранието, че сѣ постѣпили слѣднитѣ законопроекти и прѣдложения:

Отъ Министерството на търговията и земледѣлието:

Законопроектъ за осигуряване на полскитѣ произведения отъ градушка;

Законопроектъ за осигуряване на едъръ рогатъ добитѣкъ;

Прѣдложение за приемане на държавна служба австрийския подданикъ Рудолфъ Земанъ, майсторъ-тъкачъ при Сливенското текстилно училище;

Прѣдложение за приемане на държавна служба германския подданикъ Хайнрихъ Каспаръ, учителъ по нѣмски езикъ при Свищовската държавна гимназия „Д. х. Василевъ“.

Отъ Министерството на финанситѣ:

Прѣдложение за одобрение указа № 13 отъ 1 октомврий 1910 г. за освобождение отъ мито карболинеума, внасянъ въ страната отъ овошари за борба противъ болеститѣ и неприятелитѣ на овошнитѣ дървета;

Прѣдложение за одобрение II-то постановление на Министерския съвѣтъ, взето въ засѣданието му отъ 26 августъ 1910 г., протоколъ № 54, за освобождение отъ мито и други бѣрии 42.400 кгр. оловни листи

за поправяне покрива на църквата „Св. Св. Седмочисленици“;

Пръдложение за одобрение XXIX-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 29 юлий 1910 г., протоколъ № 46, за освобождение отъ мито и магазинажъ единъ колетъ съ шивини и дрехи, изпратени за Етнографическия музей въ София.

Пръдложение за одобрение XLV-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 16 февруарий 1910 г., протоколъ № 13, за освобождение отъ мито 32 кгр. медалчета и кръстчета отъ бронзъ и месингъ, възпоминателни знакове, по случай въздигането на руския храмъ при Шипка;

Пръдложение за одобрение XLIX-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 16 февруарий 1910 г., протоколъ № 13, за освобождение отъ мито доставенитъ отъ управлението на военно-историческитъ къщи, музей и паметници въ гр. Плъвенъ изъ Германия, разни овоцни дървета и др.;

Пръдложение за одобрение указа № 11 отъ 31 августъ 1910 г. за освобождение отъ мито 1.500 кгр. ваглиевъ сулфидъ, който перущинския лозаръ К. Витановъ ще внесе отъ странство за борба противъ филуксерата;

Пръдложение за разглеждане главния отчетъ за финансовото положение на държавата пръвъ 1909 г.

Постъпило е едно запитване отъ шуменския народенъ пръдставителъ г. Атанасъ Краевъ, до г. военния министъръ, съ слъдующето съдържание: (Чете)

„На основание чл. 107 отъ конституцията, почтително моля г. военния министъръ да благоволи да отговори пръдъ Народното събрание:

„1. Извѣстна ли му е издадената отъ началника на потата Дунавска дивизионна областъ, г. генералъ-майоръ Христовъ, заповѣдъ № 84 отъ 29 септември 1910 г., чрвъзъ която той, като запръцава на г. г. подофицеритъ отъ Русенския гарнизонъ да се разхождатъ сѣмейно — въ свободното си отъ служебни занятия врѣме — изъ нѣкои улици и булеварди, опрѣдѣля имъ като единствени мѣста за подобни сѣмейни разходки казната при киша мѣстность къмъ кавалерийската казарма и безлюдното поле между пивоварната фабрика и лагера?

„2. Счита ли, че подобна разпоредба може да има служебенъ характеръ и да съвпада въ категорията на задължителнитъ?

„3. Ако по форма такава заповѣдъ влиза въ атрибутитъ на дивизионния началникъ, по съществото си тя не е ли укорна поради нанасянето чрвъзъ нея унижение и оскърбление на човѣшкото достоинство на г. г. подофицеритъ и тѣхнитъ сѣмейства, считайки ги недостойни да се движатъ съвмѣстно съ другитъ русенски жители по достъпнитъ за всѣкиго обществени улици и булеварди?

„4. Ако не одобрява едно подобно морално малтретиране на г. г. подофицеритъ и сѣмействата имъ, каква дисциплинарна мѣрка счита за умѣстно да вземе противъ автора на въпросната подлежаща на отмѣняване заповѣдъ, която е отъ естество да поколебае духа на солидарность между началникъ и подчинени, толкова необходимъ за една разумна и полезна дисциплина въ войската?

„София, 25 октомври 1910 г.“

Постъпило е питане отъ севлиевския народенъ пръдставителъ г. Диню Рашевъ до г. министра на общественитъ сгради, патищата и съобщенията съ слъдующето съдържание: (Чете)

„Г. министре! Много търговци се оплакватъ, че държавата не отпуска вагони за Саранбейската гара, за да си вдигнатъ складирани бѣжи, пълни съ

вина, на брой повече отъ 100 вагона, които бѣжи седятъ тамъ на слънцето и дъждоветъ. Не смѣтате ли, че съ това се оврѣждатъ много интереситъ на търговцитъ и производителитъ винари?“

Моля г. министра на общественитъ сгради, патищата и съобщенията да отговори на това питане.

Министъръ М. Такевъ: Утрѣ ще отговоря.

Пръдседателъ: Минаваме къмъ дневния редъ — продължение рѣчитъ на г. г. министритъ по проекта за отговоръ на тронното слово.

Има думата г. министърътъ на вътрѣшнитъ работи.

Министъръ Н. Мушановъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни пръдставители! Слъдъ хубавата и обстойна рѣчь на г. министъръ-пръдседателя, по дължность, и азъ, като министъръ на вътрѣшнитъ работи, трѣбва да взема думата по дебатитъ на тронната рѣчь. Менѣ ми е много трудно да ви избавя отъ отегчението, което мога да ви причиня съ повторенията, които неминуемо ще направя. Бихъ спечелилъ пръдъ себе си и пръдъ демократическата партия, ако ли мога да задържа у Васъ впечатлението отъ искрената рѣчь, пропита съ дълбоката искреность рѣчь на министъръ-пръдседателя, който вѣрва въ себе си и въ партията, отъ която изхожда; бихъ спечелилъ за себе си, ако не зачерня впечатлението, което той ви произведе. Моята амбиция е: съ рѣчта, която ще произнеса пръдъ васъ да мога малко да съдѣйствувамъ въ искреността на българския политиканъ, да се научатъ българскитъ политици да говорятъ само истината. Азъ ще отговоря на нѣкои общи въпроси — нѣма да отивамъ въ детайли, защото смѣтамъ, че когато министритъ говорятъ, нѣма защо да отиватъ до дребнавостъ, която е достойние на политическия партизански животъ въ нашата страна, и смѣтамъ, че съ това и личността на оратора ще спечели, ще спечели и самиятъ политически животъ въ нашата страна.

Първиятъ упрекъ, който се направи на тронното слово, бѣ, че то тази година е тѣй пустало, както никогашъ досега въ България тронното слово не е бивало. Пустало тронно слово! Кой знае, да-ли то не е характеристично на пусталостта на демократическата партия, както народътъ я смѣта и както нашитъ политически противници винаги сж ни мислили. Но азъ не знаа, защо трѣбваше да бѣде тронното слово написано на по-дебела книга, за да смѣтнете, че е тлъсто, или да го намажемъ съ лой, за да стане угоено. Хартията сама по себе си нѣма цѣнность, а има цѣнность онова, което тя съдържа. Азъ смѣтамъ, че никогашъ тронното слово не е било тѣй тлъсто съ реформи, които то съдържа въ себе си, каквото е нашето.

Направи се втори упрекъ. Смѣтна се, като че ли съдържанието на тронната рѣчь отговаря на настроението въ редоветъ на нашата демократическа партия, отговаря и на настроението на демократическия кабинетъ, настроение тѣжно, мъртво. Като че ли тронното слово бѣше послѣдната надгробна пѣсень, която демократическия кабинетъ пѣе надъ себе си и на демократическото болшинство. Почитаеми г-да! Единъ отъ виднитъ пръдставители на либералната партия, г. Пешевъ, още когато се качи на трибуната, замириша му на тамянь, а тамянь, вие знаете, има при мъртвитъ. И той бѣше правъ. Г. Пешевъ иде отъ гробищата на една политическа партия, която е вече отдавна заровена, и той, слъдователно, не можеше да чувствува друго освѣтъ миризмата на темяна. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Г. Стамболийски пръдъ насъ сжщо изповѣда, че чувствува миризмата на разлагающъ се трупъ. И

г. Стамболийски, почитаеми г-да, е правъ. Въ това тронно слово се съдържатъ мотивата и лопатата на гроба, който се копае, за да се погребатъ разлагающитъ се трупъ на земеделската група. То съдържа най-сжщественитъ реформи за повдигането на земеделчеството въ нашата страна, на което ужъ земеделцитъ сж прѣдставители.

Отъ мнозинството: Тѣй.

Министъръ Н. Мушановъ: Г. Г. по чувствуваше миризма на трупъ. И той... г-да. Азъ мисля, че единствената борба, която тая партия имаше, която ѝ даваше *raison d'être* въ послѣдната опозиционна борба, тя бѣ борбата съ личния режимъ. И, навѣрно, г. Гешовъ чувствуваше вече миризмата на тоя трупъ — личния режимъ — падналъ въ неговитъ крака, отъ неговия жестъ или отъ тоя на тѣхната партия.

Азъ ида тукъ не отъ партийни гробища. Азъ ида отъ срѣдата на демократическия кабинетъ, на единъ кабинетъ, който е живѣлъ, живѣе въ продължение на три години, работи и работи тѣй интензивно, както никой другъ кабинетъ въ толкова малко врѣме е можалъ да работи. Азъ ида отъ тригодишна работа — работа надъ българската политическа нива, кждѣто смѣтамъ, че сме посадили нѣколко нови дървета. Ние дадохме корона на българския народъ, издигнахме го и-го направихме свободенъ и независимъ; ние сложихме рѣжа надъ владѣнията на чужденци въ нашата страна, като вземахме източнитъ линии; ние създадохме голѣмъ законъ за народното образование, който и досега бode въ очитъ реакционнитъ елементи въ нашата страна — азъ ида отъ тамъ, отъ работа. Но, г. г. народни прѣдставители, ние работимъ и днесъ. Тронното слово, съ ония законопроекти, които ви поднася, доказва жизнеспособностъ, то доказва още силата на единъ юноша, който работи сериозно надъ работата, която е прѣдприелъ. А ние сжщо имаме и още политически идеали, ние ги носимъ съ себе си още като кабинетъ, носимъ ги тѣй чисти, както сме ги зачевали въ опозиция, и постепенно ще съумѣемъ, както сме съумѣли досега, да можемъ слѣдъ врѣме, съ такта, който политиката изисква, постепенно да садимъ новитъ реформи, които сме прѣдrekli още въ нашата декларация. Не смъртъ чувствувамъ азъ сега слѣдъ хубавата рѣчь на г. министъръ-прѣдседателя, който прѣдложи на народното прѣдставителство още една важна работа, която демократическия кабинетъ бѣше обещалъ. — великото Народно събрание. И менъ ми се чини, че даже почтенитъ прѣдставители на опозиционнитъ партии повѣрваха, че трупътъ възкрѣсна изведнажъ. Съ тая енергия на миналото, съ куража, който ние имаме сега да работимъ и съ политическия идеалъ, който ние постоянно слѣдимъ, азъ се чувствувамъ по-силенъ отъ всичкитъ ония силни, стари храмове на българската политика, които всѣкидневно се кланятъ и рушатъ отъ реформитъ, които новото врѣме изисква.

Г. г. народни прѣдставители! Повдигнаха се важни въпроси при дебатитъ по отговора на тронното слово. Нека ми простятъ почитаемитъ наши противници, азъ не зная да-ли подозираха системността и логичността, съ които повдигаха въпроситъ, които се дебатираха, както на мене се прѣдставляваха. Тази година има доста материялъ и е врѣме да можемъ да поговоримъ по крупни въпроси отъ вътрѣшната политика, по въпроса за корупцията, вториятъ въпросъ за личния режимъ, какъвто е третиятъ въпросъ за новата избирателна система, която се иска отъ страна на нашитъ противници. И въ тритъ тия въпроси има едно цѣло дѣло; тѣ се държатъ единъ за другъ, защото корупцията, личниятъ режимъ, навѣрно, сж нееджитъ на нашата политика, които на-

караха г. г. ораторитъ да ни занимаятъ съ тѣхъ; навѣрно самитъ тия нееджитъ прѣдизвикватъ единъ отъ прѣдставителитъ на напредничавитъ движения въ нашата страна, г. Даневъ, да помисли за цѣра, който трѣбва да намѣримъ, за да ги изцѣримъ. И азъ въ тоя редъ ще трѣбва дослѣдователно, на кратко да изложамъ мнѣнието на демократическата партия, каквото тя винаги го е имала и, нека се забѣлѣжи, както тя винаги съ куражъ го е проповѣдвала, когато е била въ опозиция и когато тя стои на властъ. И сега тукъ, по примѣра на г. министъръ-прѣдседателя и по примѣра, който азъ ще дамъ, ние смѣтаме, че откровено и искрено дебатиране на най-сжщественитъ въпроси отъ българската политика не е прѣстѣпление спрѣмо никой факторъ въ нашата страна.

Ние сме подъ една силна атака за корупцията на нашия политически режимъ. Азъ казвамъ „на политическия режимъ въ България“, не „на демократическата партия“, защото, нека се отладе справедливостъ на нашитъ противници — тѣ не атакуваха корупцията на демократическия режимъ, тѣ атакуваха корупцията въ българската политика, отъ която ние сме само една частъ, една партия, която е на властъ. Но менъ ми бѣше неясно, кое смѣтаха нашитъ политически противници за корупция въ нашия животъ. Да се смѣтне само, че корупция е, ако единъ чиновникъ бѣде подкупенъ съ парични срѣдства да направи нѣкакви опущения по закона, това е единъ всѣкидневенъ фактъ, който ще констатираме въ най-напредничавитъ и най-добръ уреденитъ държави. Не е тамъ цѣлата корупция. Азъ искамъ да схвана корупцията въ широката смисълъ, въ каквато тя трѣбва да се сложи и се занимаемъ съ голѣмия материялъ, какъвто тя ни прѣдставлява. Всѣко беззаконие, всѣко системно покваряване, което правимъ съ дѣятелността си въ срѣдата на нашия народъ, за да го направимъ по-слабъ въ зачитането на законитъ, да го направимъ по-прѣстѣпенъ, като създаваме въ него прѣстѣпна нахалностъ да се бори срѣщу властитъ, да го направимъ по-непорядъченъ, по-безнравственъ, за да забрави елементарнитъ качества, които той има, като човѣкъ, първо, второ, като членъ на обществото, трето, като гражданинъ, въ тая обща форма, наистина, въпросътъ заслужва да се дебатира и не е изгубенъ трудъ да диримъ причинитъ на тая корупция и въ какъвъ размѣръ тя сжществува въ нашата страна.

Да започнемъ съ нашата опозиционна дѣятелностъ.

Нека първо си дадемъ отчетъ, каква партия бѣхме ние въ опозиция, какво име носѣше тя, да видимъ, доколко тя е съдѣйствувала на корупцията; да видимъ, да-ли ние сме продължили чиститъ традиции на миналото, или нашата прѣстѣпна дѣйностъ, на демократическия кабинетъ, на демократическото болшинство, се прости съ тѣхъ, съ нашия *raison d'être* като партия, или всичкитъ обвинения сж една лѣжа — тя е много невинна дума — едно злосторство отъ страна на нашитъ политически противници, да изопачатъ истината, да ни направятъ по-долни отъ тѣхъ, да ни приравнятъ къмъ тѣхъ, защото викътъ на опозицията не е, че сме паднали по-долу отъ тѣхъ, всичкото имъ стремление е да ни подведаатъ подъ знаменателя, подъ който сж подведени тѣ. Смѣтамъ, че въ тая атака даже ние сме по-високо, защото никой отъ опозиционнитъ партии — нашитъ противници — не пожелаха досега да ни смѣтаатъ, че сме по-долу отъ тѣхъ.

Често пакти съмъ го казвалъ и сега ще го повторя, че демократическата партия не е случайностъ, че демократическата партия не е сборъ на хора, които не сж се видѣли и чувствували, че демократическата партия не е само сборъ отъ хора, които се подведоха само по своето обоняние да отидатъ

да грабят дробъ отъ държавната касапница. Демократическата партия има коренитъ си дълбоко въ живота на българския народъ; тя води началото си още отъ първата либерална партия, представена съ по-старитъ си членове, въ редоветъ на нашата млада партия, които азъ виждамъ тукъ по банкитъ на народнитъ представители. Всичко, което остана достойно за политическия животъ на тая страна, всичко, което мина прѣзъ калъта на българската политика въ десетки-десетки години, онова, което бѣ твърдото, изпитаното, онова, което прѣживѣ живота на политическитъ ни мязми, начело на което стоеше покойниятъ Петко Каравеловъ, краси редоветъ на нашето болшинство. А за българското общество, за българския народъ, па и за честта на нашитъ близни политически мѣже — нѣма да го откажатъ — името на Петко Каравеловъ въ България бѣ свързано съ безкористие въ политиката. Партията, която щастливо се разви въ нашата страна, подъ знамето на политическото безкористие, бѣше демократическата въ лицето на своя шефъ. Подирѣ, съ постепенното развитие, новитъ генерации, които влизаха въ политическия животъ на нашата страна, свиха гнѣздо около достойния политически мѣжъ, което постепенно-постепенно се разшири, докогато най-послѣ се състави партията, която днесъ е представена отъ кабинета, който имате, и отъ новитъ хора, които влѣзоха въ нейната срѣда. Тя не е случайностъ, която се ражда току-тъй, защото влѣгнѣтъ я подухналъ; тя е партия, която се свормирува върху развалинитъ, ако искате, на една друга, която живѣ постепенно съ живота на народа, като пазеше чисто знамето си — знамето на безкористие; тя можа да събере около знамето си хора, които пакъ, споредъ мнѣнието на почитаемитъ ни противници, сѣ хора познати на българското общество съ своята дѣятелностъ, хора, които не поквариха въ опозиционно врѣме още партията на Каравелова, напротивъ, хора, които съобразно съ новитъ нужди дадоха нови направления на политиката, но които пазеха свето основния камъкъ: чистото безкористие въ политиката. Това е партията, отъ която изхождаме.

Въ опозиционна дѣйностъ коруптирахме ли, съдѣйствувахме ли съ нѣщо да може да се коруптира българската политика? Шефоветъ, които оня денъ говориха срѣщу насъ, трѣбва да признаятъ, че ако ли има опозиционна партия, която не само лоялно е вървѣла срѣщу всякитъ режими, но която постоянно е събѣтвала опозиционнитъ партии да вървятъ въ сѣщия пътъ, да се разбере, че има благородство въ опозиционната борба, когато опозицията съдѣйствува за правилния държавенъ вървежъ, това е демократическата партия. Ние сме събѣтвали опозицията не само въ борбата срѣщу режима на радослависти и стамболовисти, но срѣщу всички режими. Нашата дѣятелностъ, която сме избрали като опозиционна, е сътрудничеството на самата властъ, доколкото пътя, по който се върви, е правиятъ пътъ на законността и честността; озлобени партии, на които цѣлата дѣятелностъ е била само партизанската злоба, ние сме ги дърпали въ опозиция, ние сме имъ подръпвали юздитъ, за да ги свѣстимъ да тръгнатъ въ пътя, който е законниятъ пътъ, дѣйствително нужниятъ пътъ за бѣдѣнето на единъ народъ. Слѣдователно, въ опозиционната си дѣятелностъ ние не измѣнихме на принципитъ, върху които се бѣше основала самата партия; напротивъ, усилахме ги. И азъ не зная да-ли почитаемитъ ни политически противници ще иматъ смѣлостта да ни опортятъ качествата: че ние бѣхме опозиционна партия, зачитана често пѣти отъ властующитъ, защото разбираха, че хората, които се борятъ, борятъ се за тържеството на тѣхнитъ идеали, които бѣха дѣйствително противни съ тѣх-

нитъ; ние все-таки можахме да разберемъ положението на управляющата партия, нѣщо, което другитъ не можаха да разбиратъ. И въ туй отношение ние, като партия, винаги сме прѣвзхождували нашитъ противници.

Да се сформира въ България една политическа партия не е лесна работа. Азъ може би съмъ смѣлъ, но ще кажа, че първиятъ опитъ за сформирание на политическа управляюща партия въ нашата страна е опитътъ, който направи демократическата партия, защото надъ личния авторитетъ, около който се групираше политическата групировка въ нашата страна, първата партия, която се наемаше съ управлението на държавата върху партийни начала, върху едно сиѣпление не само въ името на единъ шефъ, на една личностъ, а въ името на добръ разбранитъ интереси на една партия, въ името на единъ идеалъ, около който се е сплотила и въ името на една дѣятелностъ, около която се разбира, нашиятъ политически животъ даде демократическата партия, като пръвъ опитъ за политическа партия. А това е трудно; трудно е да се управлява тѣй, защото първитъ опити, когато се правятъ, тѣ не сѣ свършени.

Ние дойдохме на властъ и само ония, които не разбираха какво е демократическата партия въ нашата страна, можаха да се почудятъ за голѣмия успѣхъ, който тя има въ законодателнитъ избори. Защо имаме ние голѣмъ успѣхъ?

Е. Начевъ: Благодарение на Такева.

Министъръ Н. Мушановъ: Благодарение на Такева казвате, г. Начевъ?

Е. Начевъ: Да.

Министъръ Н. Мушановъ: Безспорно. Благодарение на всички политически мѣже въ тая партия, ще кажа азъ, защото единъ политически мѣжъ въ редоветъ на демократическата партия е оня, който съ силата на своитъ лични достоинства може да въплоти политическитъ идеали на своята партия. И ако, наистина, благодарение на него, али благодарение на всичкитъ други, ние можахме да вземемъ гласоветъ на българския народъ, да го поведемъ да върви съ нашитъ възгледи въ политиката, това, казвамъ пакъ, не бѣше случайна работа, защото ние всички опозиционни партии, ние, всички политически групировки въ страната, всички сте имали възможностъ да искате довѣрието на народа, но ние ви зачудихме, ние наистина ви поразихме, и ние се питахте само, да-ли нѣкоя магия на г. Такева не е била въ състояние да магоса българския избирателъ, за да изпрати тукъ въ Събранието 170 души! За насъ въпросътъ е много разбранъ и много ясенъ. При традицията, която има партията ни въ срѣдата на българския народъ, съ имената на Петко Каравеловъ, на единъ Китанчевъ, на единъ Алеко Константиновъ, на единъ Бѣлиновъ, хора, които живѣха съ тоя народъ, които носѣха въ своята душа политически идеалъ най-отговарящъ на нуждитъ на българския народъ, българскитъ избиратели можаха да посрѣщнатъ тѣхнитъ приемници; тѣ вѣрваха въ оная сила, въ оная нравствена мощъ, която тѣхнитъ приемници имаха, и дадоха поддрѣпата си, защото смѣтаха, че тамъ е спасението. Не случайно, както говорѣше г. Пешевъ онзи денъ, печелятъ партиитъ и не случайно въ България се образуватъ политическитъ групировки. Такова обяснение изнася на ония, които никога не поглеждатъ въ нѣдрата на българския народъ, на ония, които смѣтатъ, че когато се отвори касапница, кучетата идатъ. Истинската политическа партия, която почита себе си въ тая страна, трѣбва да смѣта, че ако ли идеалитъ, които я въодушевяватъ, и политическитъ възгледи,

които носи, отговарят на идеалите на страната, въ която живеят, ще може в един момент да увлече народа да тръгне заедно с нея.

Демократическата партия дойде на власт. Имаше още една изпитна, една тежка изпитна за новия режим, който се яви в България. Ако има нещо, което е отчаяло българския народ в държавниците му и в политиката му, то е, че българинът, нито шефът му, нито видният му представител — елитът му — не са честни и достойни хора, не са хора, които искрено му говорят, защото винаги е имало противоречие между проповядата и дѣлата им. И първото съмнение, което ние вселихме в нашата страна беше: тези хора, както всички други, ще изпадна ли пак в политическо безсилие; те не са в състояние да бъдат искрени; те не са в състояние да бъдат честни. И още от първите дни тук опозицията започна да гледа на нас с око на недоверие. Те смѣтаха, че ние не сме партията, която ще издържи, че ние не сме партията, която има силата, нравствената сила, да може да бъде в съгласие с своите проповѣди и с ония партийни начала, които ние бѣхме вече писали в програмата си. И имаха право. Ние бѣхме аслѣ новост в българската политика. Много хора от нас имаха своето минало, имаха своя обществен и политически живот, но въ паметта на българския избирател дълбоко е вкоренено недоверието към българските политически мъже. Той всичките не вѣрва. Това не е случайност. Паметта на един народ не е тъй лесно задържа случайни работи, защото цяла редица от управления бѣха доказали на българския народ и на българските избиратели, че българският политикант не е искрен човѣкъ. Изпълнихме ли ние с достойнство нашата работа на власт? Г. г. народни представители! Нѣма да говоря надълго — не ми е туй цялата — но искам да поставя едни положения, собствено, които ще ми послужат за развитието на последующите мисли. Да, ние я изпълнихме с достойнство, последователност и такт. Кой по-блѣсково е доказал зачитането на българския суверенитет, отколкото доказа демократическата партия въ всеобщите избори? А това е основата на парламентаризма. Една партия, която винаги говори за народовластие, която винаги се въодушевява от режима на представителната система въ нашата страна, даде първата гаранция прѣд себе си и прѣд интересите на народа, като допусна свободните избори, тъй свободни, както никоя друга политическа партия не ги е давала въ нашата страна. Това е констатирано от нашите противници.

В. Георгиевъ: Само стражари имаше.

Министър Н. Мушановъ: Г. Вълчо Георгиевъ! Безъ стражи нѣма държава. Стражарите сме наредили за вашата охрана пакъ — това доказахме въ изборите. Но първата гаранция, която ние дадохме за себе си като партия, първата гаранция, която дадохме за бъдещето на парламентарния режим, бѣ свободата, голѣмата и широка свобода въ законодателните избори. Тогава още ние доказахме за първи път, че ние сме наистина партия, която се зачита, че сме хора искрени, хора поредѣчни, защото можахме да изпълним въ дѣйствителност онова, което мислимъ. Всичките други свободи, създадени сѣщо за гаранция на парламентарния живот въ нашата страна, се гарантираха тъй, както трѣбваше да се гарантира. Та, кога е имало по-голѣма свобода на печата, отколкото при насъ, при нашето управление. Ние дадохме свободата за другите, а ние сме невинна жертва на всичките свободи, които нашата конституция гарантира и които ние искрено даваме, защото ние даваме свобода на печата, който

постоянно рони нашите свободи — свободата на властта. Азъ съмъ убѣденъ, г. г. народни представители, че има даже въ редовете на нашите противници, въ редовете на тѣхните шефове, хора, които смѣтатъ, че тя е по-голѣма, отколкото трѣбва да бѣде. Може би те сѣ по-прави въ туй, като ни се надсмиватъ, че сме свободолюбиви, че сме крайно свободолюбиви, че сме дали не една свобода на печата, а една разюзданост. Но политикътъ се изпитва не по което говори, а което върши. Силенъ е оня, който понася ударите на единъ свободенъ и разюзданъ печатъ, търпи всичките неслоди, всичките хули, всичката калъ, която се хвърля на гърба му, прѣстѣпна, мискинска, но пакъ стои на позицията си и вѣрва, че свободата на печата трѣбва, защото е единъ отъ голѣмите лостове на човѣшкия прогресъ. (Пѣкон ржкоплѣскавъ) И тукъ ние бѣхме първите, и тукъ ние показахме, че сме наистина партия, не сме единъ случаенъ човѣкъ, който по своя кефъ, или по тежестъ моментална може да заличи една свобода на българския гражданинъ. Ние пакъ, казвамъ, бѣхме достойни за себе си; ние бѣхме сѣщо искрени спрѣмо ония политически възгледи, които носѣхме още въ опозиция. Г. г. народни представители! Имало ли е нѣкогашъ режимъ, въ който свободата на личността да е била тъй гарантирана, както ние сме я гарантирали? Въ най-раздражителните моменти, когато една власт има всички интереси да произволничи, въ изборите, ние нѣмахме затваряния произволно на хора. Въ тригодишенъ режимъ менъ не ми се посочиха случаи отъ почитаемите представители на опозицията, че сме ограничавали личната свобода, че сме се подигравали съ нея, че я отнехме, за да ми дадатъ възможностъ поне да ги опровергая. Ние гарантирахме личната свобода тъй, както винаги сме го проповѣждали въ опозиционенъ врѣме.

Кога е била по-голѣма свободата на събранията, отколкото въ наше врѣме? Ама тези откъслечи не са безъ значение, защото въ всичките тѣзи свободи стои солидната гаранция за парламентарния режимъ въ страната, защото всеки единъ отъ тѣхъ е едно звено отъ оная голѣма верига, която се казва свобода на народа, и режимъ, който дава гаранции, за да може да се живѣе по-правилно и по-свободно.

Ние дадохме повече, г. г. народни представители, не това, което ни задължаватъ законите, а това, което ни задължава нашето морално същество. Ние отидохме по-напрѣдъ въ политическата моралъ на тая страна, отколкото е законната. Можете ли ми каза, откакъ България съществува, имало ли е партия, която се е отнасяла съ такава голѣма толерантностъ къмъ убѣжденията на противника, съ такава голѣма толерантностъ къмъ убѣжденията на чиновника? Партийниятъ режимъ, истинскиятъ партийенъ режимъ пакъ е оня, който Каравеловъ нѣкога опрѣдѣляше. Колкото и да е мѣчно на партизанина днесъ да го каже той е вѣрниятъ. Политическиятъ партии идатъ на власт, за да управляватъ народа въ името на принципите си, не да хранятъ партизанствующи хора, да имъ дадатъ по единъ дробъ, както г. Пешевъ поддържа. А че партията управлява съ своите хора, то е безспорно. Че при равни способности ще се прѣдпочете съпартизанинътъ, и то не е лъжа, но демократическата партия не е казала: некадрността на партизанина ще надвие кадрността и достойнството на противника, никога не е казвала това. Но днесъ ние сте заблѣзали, вѣрвамъ, че приятелътъ на властующата партия пазн достойнството на службата, той почита властта повече, отколкото противникътъ. Съ възгледите, които носимъ, съ политиката, която вършимъ, прѣвишаваме възгледите на нашата срѣда, и ние ще заблѣжите това много ясно въ единъ конкретенъ случай, който азъ ще ви кажа. Когато отидете въ провинцията, ние ще видите, че чиновникътъ нашъ

партизанин — демократ — не вилише, а напротив, при съзнанието на чиновническата маса, че демократическата партия управлява по-високо от партийно гледище, вие ще видите, че всеки недостоинник, който парадирал спрѣмо насъ, е от другитѣ лагери. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) И тя е една психология, която много лесно се обяснява. Всеки единъ отъ хората, въ душата на който е култивирано партизанско чувство и партизанска мораль, си казва: демократитѣ сѣ прѣвзходни хора, тѣ ни трѣпчатъ; биха ни трѣпѣли даже, ако правимъ работи, несъвмѣстими съ чиновническото ни звание, но тукъ радославиститѣ казватъ, че ще дойдатъ на властъ, тамъ народницитѣ казватъ, пека ние дадемъ най-напрѣдъ прѣдъ тѣхъ доказателства, че сме тѣхни, защото утрѣ тѣ, като дойдатъ съ своитѣ похвати, тѣ ще ни задържатъ. Не надвишаваме ли партизанското врѣме, въ което живѣемъ, г. г. народни прѣдставители? Не доказваме ли ние всички: министри, вие, народни прѣдставители, партия, които имате една душа, единъ мораль, едно партийно чувство, че можете да трѣпите всичко това? Ние толерираме противникитѣ, даже чиновници, напротивъ, тѣ не ни толериратъ. Чиновникитѣ, противници на нашата партия, не ни толериратъ, тѣ, напротивъ, излизатъ отъ рамкитѣ на елементарната породѣчност даже, за да могатъ да докажатъ своето вѣруу прѣдъ своитѣ съпартизани, за да взематъ пужния дипломъ. Това е фактъ за отбѣлѣзване. И ще дойде врѣмето, може би, когато много хора ще трѣбва да се повърнатъ на врѣмето, въ което ние сме управлявали, и на рѣчитѣ на министритѣ, които сѣ говорили, за да разбератъ, че наистина ние сме надвишили врѣмето и че сме по-високо отъ българската партизанска мораль въ сегашно врѣме.

И. Хаджиевъ: Г. министри! Позволете ми да Ви прѣкъсна. — Ако е тъй, затуй ли не утвърждавахте по седемъ мѣсеца избори за общински съвети?

Министъръ Н. Мушановъ: Г. Хаджиевъ! Само тази качака доказва, че ние, наистина, сме надвишили всички ви. Когато се разглежда общата политика на страната, народниятъ прѣдставителъ не може да сломи аргументитѣ на министра съ такива апострофи. Азъ не съмъ чулъ интерпелация по тоя въпросъ, г. Хаджиевъ: азъ съмъ министъръ, отговоренъ прѣдъ васъ, за да вървя въ пътя на законността, и ако такъвъ случай има, извадете го тукъ, да Ви отговоря. И за моя честъ ви казвамъ, че въ мое врѣме, като демократъ, нѣма да направя това, което г. Хаджиевъ казва, че е направено.

И. Хаджиевъ: За Васъ лично не говоря, както виждате.

Министъръ Н. Мушановъ: Политиката на демократическата партия не е свързана съ личността. Никога, ако нѣма тукъ причина, демократическата партия, или нейнъ прѣдставителъ, не може да държи седемъ мѣсеца единъ изборъ неутвърденъ. Азъ такъвъ случай не знамъ; такова нѣщо не може да съществува у насъ.

Г. г. народни прѣдставители! Лаская се да вървамъ, че до тукъ бѣхъ въ пътя на истината и ако всичко, което ви казвамъ, наистина е вѣрно, ако режимътъ, който стои на властъ, употребява всички усилия да бѣде въ съгласие съ законитѣ на страната и конституционния ни законъ, ако сме прѣвишили нѣкога законния редъ съ личнитѣ достойнства на една партия, защо казватъ пакъ, че има корупция? А тя съществува, г. г. народни прѣдставители, и за голѣмо чудо, азъ ще ви кажа, че тя съществува въ редоветѣ, отдѣто ние чуваме гласъ противъ корупцията у насъ. И то ще бѣде много чудно. Ние живѣемъ въ врѣме, когато понятията,

наистина, започватъ да иматъ обратна смисълъ; ние живѣемъ въ врѣме, когато партията, която управлява, става по-чиста и по-добра въ управлението на страната, отколкото сѣ похватитѣ на нашитѣ партии отъ дѣсно, които сѣ държали нѣкога властта въ своитѣ рацѣ, а сега сѣ опозиция. И азъ съ съжаление ще кажа, че сега корупцията се улеснява, че сега корупцията се поощрява отъ нашитѣ политически противници. Не ще оскърбявамъ никого, искамъ да изложя само факти, може би за тѣхъ погрѣшни, но азъ ги смѣтамъ, че сѣ много цѣнни и върху тѣхъ трѣбва да се разберемъ.

Голѣма сила въ сегашнитѣ демократически режими е силата на печата. Печатътъ е мощно възпитателно срдѣство въ една демократическа страна, която възлага всичкитѣ надежди върху политическото възпитание на гражданина. Той служи като посредникъ между властта и далечнитѣ маси изъ провинцията: всѣкидневно хроникира цѣлата дѣятелност на държавата, излага всѣки крупенъ фактъ, който има значение, било за чистата политика, било за економията, било за нравствеността, и съ това способствува на гражданина да контролира дѣятелността на управляющитѣ. Е, питамъ ви, г. г. народни прѣдставители, кога е имало партия, както нашата, която нѣма нито единъ разпространенъ вѣстникъ да хвали дѣлата на партията си, а всичкитѣ други ежедневни вѣстници сѣ останали въ рацѣтъ на опозицията? Това е единъ фактъ, кой ще го откаже? Но нема мислите, че той не забулва нѣщо грозно въ себе си? Ние не можемъ да издържаме, съ властта въ рацѣтъ, единъ ежедневникъ, нема мислите, че е лесно да го издържатъ бѣдни хора, каквито сѣ редакторитѣ, или пъкъ че се издържатъ само отъ това, че се купуватъ съ 5 стотинки? Не. Има нѣкои по-голѣми сили тамъ, материално по-силни, които сѣ въ състояние да поддържатъ ежедневенъ печатъ въ България. Толкозъ по-добъръ за тѣхъ. Намиратъ срдѣствата, за да услужатъ на българския народъ. И тѣ услужватъ. Но какво прѣдставлява днесъ нашиятъ печатъ въ тази си критика, която отпраща спрѣмо правителството? Можете ли вие, които живѣте въ тая страна, хора, които искате истината, разбирате работитѣ тъй, както тѣ се разбиратъ, можете ли да ми кажете защо в. „Рѣчь“, защо в. „Балканска трибуна“, защо в. „Дневникъ“, защо в. „Вечерна поща“, въ дѣятелностъ на правителството, за която азъ ви разправямъ половинъ часъ, дѣятелностъ чиста, породѣчна и законна, не намѣриха нищо добро, та въ една статия да похвалатъ правителството, задѣто върви въ пътя на законността? Нема, ако ние сме пристрастни, въ опѣнката на нашитѣ дѣла не можахъ да намѣрятъ едно, само едно, дѣло за похвала, както г. Теодоровъ намѣри онзи день като искаше да ржкоплѣщи на идеята за свикване на велико Народно събрание. Нѣма да го намѣрятъ? А това вече не е чистота, това не е политическа добродѣтел; напротивъ, това е една корупция. Вие сте чели статитѣ, които в. „Дневникъ“ пише, видѣли сте, колко статии има вече написани, за че ние, всички министри, сме раздѣлили комисионата отъ заема, който нашата държава сключи въ чужбина; чели сте, какъ името на българския министъръ всѣкидневно се ругае и тѣзи „съвѣстни“ хора мислятъ, че служатъ на истината, смѣтатъ, че извършватъ единъ патриотиченъ дългъ спрѣмо нашия народъ, спрѣмо нашата страна! Кждѣ има тоя скандалъ, кждѣ вѣстникаритѣ смѣтатъ, че служатъ честно на народа си, като направятъ поредѣнитѣ хора за разбойници! Кой остана чистъ отъ вашата срдѣда, г. г. народни прѣдставители? Напоследѣкъ се правѣше една широка анкета, тъй, както насъ ни е страхъ да правимъ спрѣмо нашитѣ противници — която анкета всички искатъ — отъ страхъ само да можемъ да съвмѣстимъ наедно личната свобода на човѣка и неговата отговорностъ прѣдъ

углавния съдъ. На всички направиха анкета — не оставиха нито единъ достоенъ и честенъ човѣкъ въ вашитѣ редове. Азъ питамъ почитаемиѣ ми противници: нема вие, г. Гешовъ, г. Даневъ, г. Теодоровъ, г. Пешевъ, не виждате въ редоветѣ на тия хора, въ тѣхнитѣ лица, хора съ честъ, хора съ достойнство, съ които вие вчера и онзи денъ наедно сте сподѣляли мисли, говорили сте постоянно за честъ и вѣрвате въ тѣхната честностъ, нема не смѣтахте вие отговорността, че ние рушимъ всичко въ страната, което е здраво и искаме да го почернимъ, за да извадимъ чистъ — кого? Само васъ. Убити въ очитѣ на българското общество, ние не сме годни за тоя народъ и нѣма да сме прѣчка на вашитѣ партизански интереси. Това се гони, г. г. народни прѣдставители. В. „Балканска трибуна“ пише сѣщото. И менѣ ми се чини, че въ тая атака има сериозна замисълъ, че тя не е случайна работа на единъ младежъ, който е отговоренъ редакторъ на вѣстника, или на единъ случаенъ рапортѣоръ; менѣ ми се чини, че тукъ има една замисълъ на сили скрити, на сили, които не искатъ да потикнатъ политическия ни животъ напредъ; напротивъ, които искатъ да спасятъ умиращото чрѣзъ компрометиране положението на живущата, на съществующата демократическа партия. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

И тази атака върви, и непрѣстанно върви, и ние сами трѣбва, съ оная вѣра, която имаме въ себе, да си носимъ кръста къмъ Голгота, защото политическата борба у насъ е тежка.

И. Хаджиевъ: Позволявате ли, г. министре, да Ви прѣкъсна?

Министъръ Н. Мушановъ: Позволявамъ.

И. Хаджиевъ: За да не обвинявате вашитѣ противници голословно, струва ми се, че тѣ Ви обвиняватъ въ туй: Вие говорите само за вѣстници, които не Ви идатъ, може би, на гайдата; защо не казаша за тоя фактъ, който, може би, не сте чули досега, или, може би, го знаете — тукъ има една присѣда за единъ вашъ човѣкъ, членъ на вашето парламентарно болшинство и който се обвинява...

Министъръ Н. Мушановъ: Азъ ще дойда и тамъ, г. Хаджиевъ.

Г. г. народни прѣдставители! Нека оставимъ тѣзи ежедневни вѣстници, най-разпространенитѣ, които постоянно освѣтляватъ и съдѣйствуватъ за постепенното въздигане на българина въ политическо отношение; нека дойдемъ до партийнитѣ вѣстници. Тамъ вече можемъ да искаме по-сериозна отговорностъ, защото единъ партиенъ органъ не е единъ органъ, въ който всѣки единъ младежъ може, по едни или по други съображения, да прокарва своитѣ лични любезности или ненависти спрѣмо хората. Четете в. „Миръ“, г. г. народни прѣдставители, за да видите, какъ оная партия, която се бори само за чистота въ нашия политически животъ; какъ оная господа, всички бивши министри въ тая страна прѣди насъ, пишатъ и смѣятъ да пишатъ всѣкидневно статии, че ние, министритѣ, сме потънали въ корупция и кражби. Четете, казвамъ, вѣстницитѣ, и тогава ще видите, че наистина въпросътъ става трагиченъ, какъ човѣкъ въ тая страна трѣбва да се бори съ себе си и нервитѣ си, да се самообладава, за да бѣде приличенъ, вѣрващъ, че само съ приличието и честността си би могълъ да даде нѣщо за напредъ на отечеството си. Всѣкидневни озлобления, нахвърляни страстно, не оставиха никого отъ насъ чистъ. Слава Богу, и ние сме хора, които претендираме за честъ, които претендираме, че носимъ на гърба си голѣма обществена тежестъ, като управляваме тази страна. Не сме негодници, дошле на властъ,

събрани отъ улицата, безъ всѣкаква почитъ между хората, съ цѣлъ да нахлѣмъ торбата на държавната трапеза на врата си и се оголимъ. Нѣма ли корупция въ дѣятелността на една отъ виднитѣ политически партии въ тая страна, когато още не е разбрала, че е елементарна човѣшка длъжностъ зачитането честѣта на своя противникъ. Кѣдѣ отиваме ние? Корупция има, г. г. народни прѣдставители, и голѣма корупция. Азъ ви посочихъ нѣколко бисери, за да ви убѣдя, че тя не е въ редоветѣ на нашата партия, а е въ редоветѣ на противницитѣ. Шефътъ на нашата партия не е далъ примѣръ на корупция; шефътъ на нашата партия, въ когото трѣбва да се олицетворяватъ всичкитѣ морални достойнства на партията, отказа да вземе зачитата на държавата по дѣлото противъ Гешова — вие си спомняте тая история — и него го обвиниха. Нема въ това нѣма политическа моралъ, за да даде урокъ на политическиѣ шефове, че по нѣкога има морални съображения, човѣшки, лични, които човѣкъ трѣбва да сложи по-високо отъ всички партийни злоби и ненависти, за да даде урокъ и да опрѣдѣли пътя на морала и напредъка въ нашата страна. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Азъ, г. г. народни прѣдставители, не ще говоря за другитѣ вѣстници; азъ не ще говоря за в. „Народни права“, органъ на партията на почитаемия г. Пешевъ: тамъ азъ знамъ, че има органическа умраза спрѣмо насъ; тамъ има претекстъ, защото и въ рѣчѣта си вчера г. Пешевъ на тѣхния конгресъ каза: „Какъ единъ Малиновъ, който, като държавенъ обвинителъ, е обвинилъ г. Радославова, че е билъ взелъ 5 л., безъ да плати една телеграма, която подава, какъ тоя Малиновъ, бивши държавенъ обвинителъ, днесъ може да търши корупцията, която тѣй явно вече е разсѣяна въ редоветѣ на демократическата партия!“ Тамъ, казвамъ, има силни озлобления, които помрачаватъ разума. Ние се съпоставихме тѣй съ либералитѣ. Азъ не ще дира тамъ разума. Тамъ има злоба, има срѣдня. Азъ минавамъ надъ нея и на в. „Народни права“ нѣма да се сърдя, че наистина той не държи поведението, което трѣбва да държи единъ партисенъ органъ.

Какво е поведението на нашитѣ противници, на нашитѣ опоненти, на шефоветѣ на оппозицията въ тѣхния говоръ, г. г. народни прѣдставители? Азъ не знамъ парламентъ въ свѣта, кѣдѣто оппозицията при дебатирането по тронното слово да казва такива жестоки думи на министритѣ, които стоятъ на министерската маса, каквито се казаха. Азъ не знамъ, напр., кѣдѣ г. Стамболийски е черпилъ своята политическа нравственостъ, та има тупето, има голѣмата смѣлостъ отъ трибуната на български народенъ избранникъ да каже въ лицето на министритѣ: „Вашитѣ рѣчи сѣ зацапани въ разни кражби. Видни ваши партизани депутати, а може би и вие, министритѣ, сте замѣсени въ кражби. Вие нѣмате куража да корените“. Какъ единъ човѣкъ, който зачита себе си, единъ божемъ шефъ на земеделѣцката група, на оная група, която има непотѣтната моралъ на селото, безъ да е ималъ възможността да спечели нови нравствени придобивки, кой знае отъ кѣдѣ, има куража да излиза отъ трибуната народна и да хвърля калъ: „Прѣстѣпници министри, прѣстѣпници цѣло болшинство“. На кого ще съдѣйствува г. Стамболийски? Нема мисли, че неговиятъ каленъ жестъ ще намѣри отгласъ нѣкъдѣ въ поредъчнитѣ политически групировки въ страната, или пъкъ че неговата рѣчь е огънъ, който ще запали барута, депозирани въ тѣхнитѣ души, за да прѣдизвика взривъ? Пакъ липса на възпитание, липса на елементарна цѣлосилност, която единъ човѣкъ дължи спрѣмо другитѣ, още повече единъ народенъ прѣдставителъ спрѣмо министра, защото министърътъ не е най-последъ смѣтъ, събрана въ едно кѣлбо, поставено тамъ на министерската маса, безъ чувство за достойнство и честъ. Но той го каза. Какъ единъ шефъ на полити-

ческа партия, г. Теодоръ Теодоровъ, единъ отъ виднитѣ политически мѣжѣ на България, единъ човѣкъ, когото много сърца въ България чакатъ, за да се възпламенятъ, чакатъ неговата дума, за да чуятъ правата дума, която може да каже единъ политически мѣжѣ въ нашата страна, онай денъ отъ тая трибуна може да хвърли гнусно и долно обвинение върху българския възпитателъ, което е петно и прѣстъпление на единъ цѣль народъ. Често пѣти злобата надвива на разума, и азъ съмъ убѣденъ, че г. Теодоръ Теодоровъ — не отъ съжаление ще говоря за него — никога не би казалъ такива дрѣзки думи въ едно поредъчно общество, нито даже прѣдъ група отъ трима души. Навѣрно той нѣма чувството на отговорност прѣдъ народния парламентъ, което чувство трѣбва да се има даже спрѣмо трима души, съ които се приказва. „Като почнемъ отъ първоначалнитѣ училища, прогимназитѣ, гимназитѣ, това сѣ фабрики само на развратъ, тамъ вие вадите за бѣдѣщето покварени младежи, въ тѣхъ стои покварата на бѣдѣщето на българския народъ“. Това казва единъ политически мѣжѣ отъ величината на г. Теодора Теодоровъ. Немѣ тази фраза му трѣбваше, за да оскърби единъ свой политически противникъ, немѣ нѣмаше други думи, за да може да отмъсти на единъ човѣкъ, когото бичува, защо той обобщи личността на единъ свой политически противникъ съ бѣдѣщето на цѣль български народъ? Немѣ г. Теодоръ Теодоровъ, като честенъ човѣкъ, нѣма да има срамъ да иде въ къщи и да види своитѣ дѣца, немѣ нѣма да го е срамъ да види учителитѣ, учителкитѣ, които прѣподаватъ на неговитѣ дѣца, които сѣ хора изъ срѣдата на българското учителство, на българския народъ? Какъ може да се хвърлятъ такива думи върху народната просвѣта, че въ нашето народно образование нѣма честни хора, само за да унищожи една политическа личностъ, която прѣдставлявала просвѣтата?

Е. Начевъ: Г. министре! Г. Теодоровъ не каза тѣзи думи. Туй е клевета!

П. Пѣйчевъ: Каза ги.

Е. Начевъ: Той не каза, че тамъ има развратъ. Напротивъ, каза, че почита и уважава народното ни образование, въ което има голѣми надежди.

Министъръ Н. Мушановъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ много доволенъ, че въ нашия парламентъ има искра отъ желание да се поправятъ хората, че г. Начевъ е въ състояние да поправи думитѣ на неговия шефъ, г. Теодоровъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

П. Пѣйчевъ: Браво!

Е. Начевъ: Ржкоплѣскайте, защото сѣ ви довели тукъ.

Г. Гроздановъ: Насъ ни доведе тукъ българскиятъ народъ, а тебе шайка те доведе.

Е. Начевъ: Азъ нѣколко пѣти ида тукъ, а ти само веднажъ си дошълъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Г. г. народни прѣдставители! Има и тукъ корупция. Разюздаността е голѣма въ пѣти на корупцията, но не ние сме ѝ сътрудници. Видни шефове на опозицията върватъ въ тая пѣть. Азъ искамъ да ми се каже: въ 3-годишното управление, кога министритѣ си послужиха съ толкова долни и непристойни атаки спрѣмо шефове на политическитѣ партии. Не случайностъ е това, г. г. народни прѣдставители, защото да се създаде

човѣкътъ не е лесна работа, нравствеността на човѣка, министъръ или другъ, не е една шега, а трѣбва много да работи човѣкъ надъ себе си, за да стане по-добъръ отъ другитѣ. И тукъ пакъ ще кажа, че нашитѣ министри, колкото да не се харесаха на г. Теодоровъ, сѣ хора, които за достойнството на министерския постъ дадоха по-много моралъ, а за бѣдѣщето на българския парламентъ направиха много.

Отъ мнозинството: Браво! (Ржкоплѣскане)

Министъръ Н. Мушановъ: Въ дълбокитѣ слоеве народни злобата, мѣстѣта и всички други низки инстинкти още вирѣятъ. Нашиятъ народъ е далечъ да бѣде политически възпитанъ, да можемъ да изискамъ отъ него всички политически добродѣтели, но когато елитѣтъ, когато хората, поставени начело на партиятъ, нѣма да поведатъ въ новъ пѣть онай маса, на която тѣ сѣ своето мощно слово могатъ да повлияятъ, наистина трѣбва да кажемъ, че корупцията има много дълбоки корени.

Нека отидемъ въ друга областъ — какви сѣ отношенията на нашитѣ шефове на политическитѣ партии? Азъ съмъ убѣденъ, г. г. народни прѣдставители, че г. Теодоровъ, въ срѣщата си съ г. Малиновъ, въ работата, която той е ималъ въ продължение на десетки години тукъ, въ она солидаренъ политически животъ, който нѣкога сѣ вършили заедно, винаги сѣ били въ отношения на хора, които се почитатъ и уважаватъ. Така е било и съ г. Даневъ, г. Пешевъ и др. Немѣ тѣзи отношения, ако бѣха съ чиста подкладка, трѣбваше да прѣстанатъ вече, защото единиятъ станалъ министъръ, а другиятъ останалъ въ опозицията? Защо сѣ тия отношения на г. Теодоровъ спрѣмо г. Малинева, спрѣмо мене, спрѣмо Х, спрѣмо У, съ които е живѣлъ? Защо всичко е покварено, защото човѣкъ излиза отъ нормалното, отъ честното, въ което трѣбва да живѣе, и служи на аномалното, на корупцията. Ние пакъ не сме направили тая работа, тая работа пакъ ни иде отъ срѣдата на опозицията. Какъ може единъ политически мѣжѣ, който зачита политическитѣ шефове на другитѣ партии, за неговитѣ качества прави му нужнитѣ почести, да нѣма смѣлостта да смѣта, че неговѣ длѣжностъ е да внуши сящото на членоветѣ на партия, която той води, и съ своя авторитетъ, мораленъ и умственъ, да излѣзе да го каже — защото тамъ е реалната полза — тамъ въ този народъ, където трѣбва ново чувство, ново възпитание. Тамъ трѣбва да се каже това. Напротивъ, почитаемиятъ г. Пешевъ, който въ отношенията си спрѣмо всѣки единъ отъ насъ е най-почтенъ, който винаги цѣни думитѣ си, винаги желас да ги цѣни, вчера въ тѣхния конгресъ сѣ държалъ рѣчь, такава рѣчь, която, г. г. народни прѣдставители, отъ вапата срѣда послѣдниятъ редникъ на нашата партия въ едно политическо събрание нѣма да държи за противника си.

Отъ мнозинството: Браво! (Ржкоплѣскане)

Н. Маричковъ: Той толкова трѣбва да е цѣнилъ своята аудитория.

Министъръ Н. Мушановъ: (Чете) „Шефътъ на седмочислената демократическа партия, като дойде на властъ, отвори касалница, на която дойдоха алчущи и жаждущи за облаги изхвърлени отъ другитѣ партии. Въ тази касалница се раздаватъ сѣрцата и дробоветѣ на българския народъ, демократитѣ бъркатъ въ джобоветѣ на българския гражданинъ и раздаватъ плячки на тия псета. Управлението на днешната демокрация е система на рушвети и кражби. Атмосферата е прѣпълнена отъ гешефти

и грабежи. И столичният кметъ бѣга отъ тая мръсна атмосфера на кражби. Може ли България да търпи такъв режимъ?"

Г. г. народни прѣдставители! Вие сте първомъ исетата и слѣдъ васъ е българскиятъ народъ. Е, нема може това нѣщо г. Пешевъ, като честенъ човѣкъ, да ви го каже на васъ, г. г. народни прѣдставители? Ами азъ мисля, че той бѣше по-благороденъ.

П. Пешевъ: Подиръ Вашата рѣчь ще ми дадете ли думата?

Министъръ Н. Мушановъ: Да, утрѣ, други день, г. Пешевъ, ще имаме случай да се срѣднемъ. — Азъ смѣтамъ г. Пешева за единъ почтенъ човѣкъ, който, ако дѣйствително мислѣше, че всички вие сте исета и че българскиятъ народъ отъ демократическата партия е такъв, подобаваше да го каже тукъ, на трибуната, отъ която ще се чуе думата на единъ шефъ на политическа партия.

П. Пешевъ: Г. Мушановъ! Моята мисль е прѣиначена, а вие я вземате за чиста истина и градите на това Вашата рѣчь. Може ли така?

Министъръ Н. Мушановъ: Г. г. народни прѣдставители! Още единъ фактъ, то е за политическия ни нрав. Г. Пешевъ нѣма смѣлостта да каже онова, което тукъ ви четохъ. Той казва, че не е неговата мисль. Азъ пакъ поддържамъ, че г. Пешевъ е почтенъ човѣкъ, не е казалъ това: но единъ отъ редакторитъ на „Вечерна поща“, който е единъ отъ докладчиитъ за македонското дѣло, Матей Геровъ, е писалъ статията за г. Пешева. Г. Пешевъ! Уловете за ухото Матей Геровъ, редактора на „Вечерна поща“, и му кажете, че е длъженъ най-напрѣдъ да почита своя шефъ.

П. Пешевъ: Г. министре! Отъ отдѣлни фрази на рѣчи недѣйте заключаватъ. Азъ имамъ случая да се обясня тукъ, на тая трибуна, прѣдъ Народното събрание.

Министъръ Н. Мушановъ: Чета Ви рѣчта, може би невѣрна, но тъй както е прѣдадена. — По-нататъкъ пакъ за г. Малинова: (Чете) . . . „а сега този човѣкъ, когато съ милиони се крадатъ, не обелва зѣбъ да изобличи и осъди крадцитъ, а ги закрили съ своята власт. Въ оппозиция демократическата партия бѣ противъ фондоветъ, а сега съедини три фонда въ единъ, на около милионъ лева и ги раздаде на тия, които бѣха наобиколили касалищата“.

П. Пешевъ: Това е вѣрно. За 5 л. повдигахте порано обвинение, а за милиони не. Три фонда се злоупотребиха, а не единъ — македонскиятъ за шпионитъ и безусловниятъ.

Прѣседателъ: (Звъни) Моля, г. Пешевъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Ще приказваме и за тѣхъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ щастливъ, че съмъ зачекналъ този въпросъ, за да може да се възстанови честта на българскиятъ политически шпифове въ парламента и да не остане нито слѣда отъ такива статии, писани въ нашитъ вѣстници, които възпитаватъ злѣ, които понижаватъ българския народъ. Но желателно е, наистина, тази корупция всѣкидневно да се корени отъ българския народъ. Ние не я посаждаме; посаждатъ я нашитъ противници и колко сж тѣ далечъ отъ нашата опозиционна дѣятелност, когато ние критикуваме, но можехме и да пазимъ достойнството на българскиятъ политикани. Най-подирѣ, г. г. народни прѣдставители, да

се спремъ и на народното прѣдставителство. — Кога по-достойно се е държало едно болшинство въ камарата, кога то тъй мѣдро е понасяло жестокитъ удари на едно тъй малко малцинство? И каква ирония! В. „День“, сериозенъ вѣстникъ, прѣди нѣколко броя пишеше, че силнитъ и страстни атаки на г. Теодора Теодоровъ накарали цѣлото болшинство да мълчи, никой нѣмалъ смѣлостта да се обади. (Смѣхъ) Г. Велчевъ, единъ отъ старитъ ни парламентарни дѣйци, констатира, че демократическата партия е била наистина не на вѣрмето си, защото не е могла да отговори на г. Теодорова. Вие, които едно вѣрме осаждахте другитъ режими, че смѣкчаха ораторитъ отъ трибуната, искате това болшинство да направи това съ г. Теодорова. Смѣтнахте ли онай сила устойчивост, която всѣки единъ тукъ присѣтвующъ има, за да може да тегли всички клоки, които се хвърлятъ на гърба му, и не можахте ли да кажете една права дума за българския парламентъ: „Ето едно болшинство мъченикъ на своята работа, единъ мъченикъ на своята служба?“ (Ръкоплѣскане отъ мнозинството) Тамъ, въ в. „День“ не го казаха, г. г. народни прѣдставители. И наистина, да потрети: вие сте надвишили вѣрмето си, вие служите най-добрѣ на народа си, защото сте тръгнали прѣди него, защото искате съ вашата дѣятелност и постоянство, да търпите, за да можете да корените корупцията, която въ вашето властвуване се проявява тъй изобилно отъ страна на нашитъ противници, отъ страна на нашата оппозиция.

Но въпросътъ е другъ. Вие може би сте най-добритъ, вие може би сте хората, които давате всичко отъ васъ, за да можете да корените корупцията, търпите отъ противника си жестоки нападки, вие сте мъченикъ; но има друга една корупция, за която кой знае, да-ли тия г-да, които ме слушатъ, не сж си казали: „Да-ли министъръ Мушановъ адвокатски не заобикаля въпроса, за да накара чистото и хубавото въ партията си, а замѣглява корупцията, която въ дѣйствителностъ съществува“. Не, г. г. народни прѣдставители, нашата партия си има традиция, не ни е страхъ, нито мене, нито васъ, да погледнемъ злото направо въ челото — никога; ние прѣдъ себе си искаме да сме чисти; ние не се лѣжемъ. Това е голѣмата гаранция за политическия мѣжъ — да бѣде винаги искренъ и правъ човѣкъ. Азъ нѣма да лъжа, но азъ никога нѣма да бѣде подведа подъ атакитъ, които излизатъ отъ противната страна, за да се убѣдя въ нашата корупция, защото въ тѣхъ виждамъ голѣма злоба и пристрастие, които не сж присѣжши за дебатирането на въпроси отъ такава сериозна важностъ. Но азъ се питамъ, както се питахъ въ началото, когато започвахъ дебатирането по тоя въпросъ: нема може да бѣде истина всичко, което ви се говори за корупцитъ въ нашата срѣда? Ако всичко, което досега ви говорихъ за нашата политическа чистота, е истина, нема демократическиятъ политиканъ въ нашата страна може тъй да дедублира своята душа, та въ голѣмата областъ на дѣятелностъ, която ви излагахъ, може да бѣде единъ отъ поредъчнитъ хора, да бѣде единъ отъ хората, които надвиватъ своятъ противници, вървятъ въ пѣтя на истината и водятъ слѣдъ себе си въ пѣтя на поредъчността българския гражданинъ, и изведнажъ тоя човѣкъ пада, като че въ единъ капанъ отирѣдъ му, пада цѣлъ, и капанътъ на паричната корупция го поглъща. Азъ не съмъ, г. г. народни прѣдставители, отъ ония, които вѣрватъ, че честността на хората може да се поквари тъй лесно, въ единъ мигъ, нито може би е право това, ако сериозно сжидите. Единъ корумпиранъ човѣкъ е оня, който е нагласенъ да поема всѣко безчестие и незаконност; но за единъ човѣкъ, който въ най-мѣжнитъ моменти на политическия животъ въ страната е желалъ да даде гаранции за него, който може да прави отстъпки, да върви съ законния редъ, да

живе съ моралния животъ на страната, изведнажъ да стане безчестенъ — подкупенъ, азъ това не разбирамъ, даже отъ гледището на моитѣ противници, защото това не се разбира, г. г. народни прѣдставители, защото това не е вѣрно, защото това не може да бъде вѣрно. Има голѣми корупции. Кой сж тѣзи корупции, питамъ азъ моитѣ противници? Нито единъ отъ тѣхъ не дойде тукъ конкретно да изложи извѣстни работи, по които азъ мога да му отговора и се надѣвамъ — азъ не бѣгамъ отъ тая работа — че всички политически противници, честни хора, които мислятъ за морала въ нашата политика, ще ме сезиратъ съ интерпелации за всѣки конкретенъ случай, за да разкриемъ истината. Но когато се говори за корупция, азъ зная само два случая — единиятъ съ тѣй наречената Байнертова афера, и другиятъ съ едно самообвинение между двама бивши висши чиновници въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи, Герчо Бъчваровъ и Говедаровъ; оттамъ нататъкъ зная, че има хвърлени клюки на гърба на много честни хора, зная, че много отъ вашата срѣда бѣха мъченици, не защото сж прѣстѣпници, — кой знае, често пѣти прѣстѣпниците иматъ дебела съвѣст да не чувствуватъ това, което се приказва и пише за тѣхъ — но защото партизанската злоба на противниците се приписва незаслужена прѣстѣпност, на много отъ васъ и ви накараха да се питате, дали не е тежка атмосферата, въ които се живѣе у насъ.

Сега да видимъ, какво има въ Байнертовата афера. Говори се за фалшиво удостовѣрение, въ издаването на което сж уличени пѣкои висши чиновници. Г. г. народни прѣдставители! Отначалото на тая работа вие видѣхте ли властта — министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, министър-прѣседателътъ, или кой да е министъръ — да сложи рѣка отгорѣ, да заплѣти комуто да е да пише или приказва за тая работа? Спрѣ ли пѣкой да даде всички освѣтления и доказателства, които отворѣдъ се искаха, спрѣ ли той самъ по свой начинъ да дири, да издирва, за да намѣри прѣстѣплението? Но, г. г. народни прѣдставители. Азъ самъ мога да ви изповѣдамъ тукъ, че съмъ далъ на съдебния слѣдователъ повече данни, отколкото той имаше, за да можемъ да разтаршуваме тая работа, да видимъ, какво ще излѣзе на края, защото мене ме боли друго: мене не ме е страхъ отъ истината, когато и да закачи тя, мене ме е страхъ отъ тъмнината, която бихъ оставилъ, ако тая афера не се разслѣдва. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Прѣвходството на демократическия режимъ надъ други режими не е, че прѣстѣпностъ въ него не може да върѣе, а е, че въ такъвъ режимъ никой прѣстѣпникъ не може да остане ненаказанъ. И азъ ви увѣрявамъ, че въ това отношение ние сме първата политическа партия, която дава примѣръ за правиленъ партиенъ животъ, слѣдователно, за правиленъ парламентаренъ режимъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Но какво има? Ако искате, и азъ мога да ви прѣдставя работата — и азъ съмъ адвокатъ, г. г. народни прѣдставители, както и мнозина отъ опозицията — тѣй, както мога да си я планирамъ или прѣдставя, мога да ви я наглася въ такъвъ невиненъ видъ, че просто да се чудите, защо се казва, че има корупция въ тая афера. Единъ Байнертъ, аферистъ, искалъ посредствомъ фалшиво удостовѣрение да отиде да вземе пари отъ европейскитѣ банки, защото въ проектирания хотелъ въ Варна ще се допуснатъ хазартни игри — маминация, като всѣка друга машинация, каквито ставатъ и които адвокатътъ вижда въ всѣка афера на прѣстѣпниците. Байнертъ може да си достави винаги удостовѣрение да му даде форма на автентичностъ, съ печатитѣ му, съ номерата му и т. н.; но нищо. Кой отъ васъ има смѣлостта да каже, че демократическата властъ е покварена, че тя е замѣсена въ такова прѣстѣпление? Азъ ви увѣрявамъ,

г. г. народни прѣдставители, азъ изучавахъ работата: въ всичкитѣ тѣзи викове, които се отправятъ спрѣмо властта, нѣма нищо. Нека се забѣлѣжи, че никога, може би, не е имало властъ, която, въпрѣки постояннитѣ опити да я корумпиратъ, е показвала морално съпротивление да остане чиста. Азъ слѣдихъ архивата. Въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи нѣмаме слѣди, че властта е участвувала въ тази афера. Може би, тя не е участвувала. Съ това не искамъ да оневиня Герчо Бъчваровъ, та да кажатъ отъвнѣ послѣ, че министърътъ на вътрѣшнитѣ работи го закриля. Не, г. г. народни прѣдставители, но азъ казвамъ, че нѣмаме данни, за да кажемъ, че Герчо Бъчваровъ е направилъ фалшиво удостовѣрение, което е поднесълъ въ услуга на Байнерта, за да може той да си послужа съ него за прѣстѣпни цѣли. Азъ нѣмамъ такива доказателства. Слѣдователътъ събира материялъ, азъ, както ви казахъ, му дадохъ много такъвъ, за да изслѣдва работата, да намѣри свидѣтелството, да види какво е. Какъ тогава, отъ тѣй извѣстнитѣ доказателства може да се твърди, че корупцията е пуснала дълбоки корени въ демократическата партия, че ние трѣбва да си поспиемъ главитѣ съ пенелъ, както казваше г. Пешевъ оня денъ, и да нѣмаме смѣлостта вече да излѣземъ прѣдъ българския народъ? Ама имало фалшиво свидѣтелство — има го. Азъ бихъ желалъ да бѣда честитъ, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи, да мога да събера всички данни, не да оставя празнота на недоказаности, откъдѣто всѣки злосторникъ може да си прави различни прѣдположения; а да открия, ако е фактъ, всички, които участвуватъ въ тази сдѣлка, да получатъ законното си наказание, а всички, които сж чисти, да се отърсатъ отъ подозрѣнията, които недоказаността би оставила върху имъ. Властта има само единъ интересъ — да не поквари честта на честнитѣ хора, а безчестията да получи своето наказание. Това е Байнертовата афера.

Ама, казватъ г. г. противниците, вижда се, че ще има хора изъ редоветѣ на демократическата партия, които сж ходатайствували въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи да се разрѣши игрането на хазартни игри въ Варна. Г. г. народни прѣдставители! Нека се забѣлѣжи трети фактъ, крупенъ фактъ за морала на нашата политическа партия. Да го приемемъ. Административното ходатайство, направено отъ демократъ, е прѣстѣпление. Какъ вие ще се изправите прѣдъ себе си, почитеми шефове на опозицията, когато политическиятъ моралъ на вашитѣ адвокати бѣше постоянни административни ходатайства? Азъ зная много поредѣчни хора, които направиха всичкитѣ си богатства само възъ основа на административни ходатайства, нѣщо, което се смѣташе за най-морално, най-поредѣчно въ работитѣ на единъ адвокатъ нѣкогашъ. Адвокатската етика го позволява въ вашитѣ редове, но за демократическата партия това съставлява прѣстѣпление. Нека да е тѣй, ако е за интереситѣ на народа. Но нема вие не виждате, че възвишавате демократическата партия, а убивате себе си? Азъ мога да кажа много горчиви думи за най-виднитѣ хора въ България, но азъ нѣмамъ за цѣлъ да права прѣстѣпници онѣзи, които въ очитѣ на всички не сж такива, нито мисля, че съ това ще услужа по-добрѣ на интереситѣ на българската държава. Но да се спрѣмъ. Моралътъ въ нашия най-мораленъ печатъ, който всѣкидневно трѣби, е, че всѣко административно ходатайство, което прави единъ депутатъ, е едно прѣстѣпление. Ако това го кажете въ Франция, въ оная страна на парламентаренъ животъ, тамъ биха ви се смѣли. Но нека отидемъ по-напрѣдъ. Увѣрявамъ ви, г. г. народни прѣдставители, че вие нѣма да намѣрите тамъ ония ужасни, за които ви говорятъ всѣкидневно и ежедневиениятъ печатъ и политическитѣ партии. Ако една община дава едно дѣло на единъ демократъ, и му дава възнаграждение 5.000 франка, това е едно

прѣстѣпление, а когато единъ опозиционенъ шефъ може да вземе за едно дѣло 10.000 франка пакъ отъ сжщата община, това е една поредъчна работа. Какъвъ е тоя моралъ, азъ не мога да разбера. Право да си кажемъ, има общини, които сж давали много пари на адвокати. И азъ съмъ вземалъ даже въ опозиционно врѣме отъ нѣкои общини доста пари за горски дѣла. Не зная защо г. Теодоровъ ще ми каже, че съмъ прѣстѣпникъ. Ако ли днесъ може всѣки единъ опозиционеръ да вземе 10.000 л. за дѣлото, защо да не може да вземе Алекси Филиповъ — примѣрно — 5.000 л. за защитата на едно горско дѣло? Много тъпка правственостъ се иска отъ васъ, г. г. демократи. Нека я искатъ. Това ще каже, че искатъ да станете по-свършени и по-добри, а не, че тѣ ще ви понижатъ отъ моралното ниво, което другитѣ политически партии иматъ.

Втора корупция. Това е случаятъ съ г. Герчо Бъчваровъ и г. Говедаровъ. Г. г. народни прѣдставители! Герчо Бъчваровъ и Говедаровъ — двама младежи — се скараха. Всѣки единъ — не зная да-ли и двамата сж чисти хора — всѣки единъ отъ тѣхъ иска да излѣзе чистъ, и започватъ крамолата си въ вѣстниците. Една слабостъ — нека я нарека демократическа — защото пакъ отбѣлжжете факта, че въ врѣмената, когато имаше корупция силна, голѣма, кой знае да-ли не по солидарността на интереситѣ на всички или на по-голѣмата частъ отъ всички, голѣми работи имаше, имаше по едно врѣме, ако се не лъжа, тонове, мечки, имаше по други врѣмена разни други работи, но тия работи не се чува още въ врѣмето, когато режимътъ управляваше, навѣрно, защото не сж се чувствували за безправствени. Сега у насъ всѣко едно подозрѣние отива въ печата. То пакъ не е недостатъкъ; то е живота на тая партия, която има всикитѣ признаци да бже такава. Тя не е връзка механическа, а душевна на хората, които работятъ свързани въ името на извѣстни идеи и съ еднакви морални качества, дѣто всѣки чувствува и най-малката непоредъчност и не може да търпи, реагира — това е то моралътъ на всѣка партия. Нѣкой денъ говори се за една непажта работа, за една може би непрѣстѣпна работа, подозира се отъ страна на нѣкой, че има нѣщо. Репортѣритѣ чакатъ само да чуятъ: „шушука се; има нѣщо“, и се пише на утринята. Порано не се чуваше никога нищо. Кога кражбитѣ на чиновници на Министерството на вътрѣшнитѣ работи, които сж крали, сж били достояние на печата въ България. Непастици! Защото, г. г. народни прѣдставители, нѣма по-тежко нѣщо за мене, за нашия кабинетъ, че единъ младежъ, какъвто е Герчо Бъчваровъ — човѣкъ, когото познавамъ отначало, едно дѣте на демократическата партия, за което ние употребихме всичко, ние давахме пари, ние го поддържаме да свърши образованието си, единъ младежъ, който, каквото щете да приказвате, е енергиченъ човѣкъ, който при друга обстановка, не знамъ, би станалъ поредъченъ човѣкъ — нѣма по-тежко нѣщо, казвамъ, отъ това, дѣто тоя човѣкъ, който се казва наша рожба, човѣкъ, за възпитанието и за образованието на когото ние се грижехме, единъ денъ дава съмнѣние, че е прѣстѣпникъ, заемащъ една висша служба, началникъ на отдѣлението при Министерството на вътрѣшнитѣ работи. Азъ чувствувамъ това и всѣки отъ васъ го чувствува, но немоу това не се случва всѣкъдѣ, нема единъ човѣкъ, едно дѣте, което единъ родителъ постоянно гали и мисли за бѣдѣщето му, не може да се изпълзне и да стане прѣстѣпникъ? Ама, г. г. народни прѣдставители, ако човѣкъ иска чисто да приказва, съ простия говоръ на обикновенъ човѣкъ, увѣрявамъ ви, че ще се чуди на тая аларма за корупция. Единъ прѣстѣпенъ членъ на сѣмейството не може да поквари сѣмейната честъ. Ние имаме примѣри у насъ, кѣдѣто най-добритѣ почтени сѣмейства, играли нѣкогашъ роль

подъ турското иго въ България, дадоха изъ своята срѣда прѣстѣпници; нема, съ това се накърни паметта на тѣхния родителъ, нема всички не съжالياваме участъта на тѣхния баща, на тѣхното сѣмейство? Какъ вие, наши противници, днесъ не искате да съжалите една партия, която, като единъ родителъ, мислила е за своята рожба, която помагала на единъ момъкъ, въздигнала го, а той ѝ изневѣрилъ? Ако за сѣмейството това е вѣрно, какъ може да не е вѣрно за една партия? Какъ можемъ ние да кажемъ, ако Герчо Бъчваровъ е оянтненъ човѣкъ, поддалъ се на съблазнь, че това е демократическата партия, че това е единъ кабинетъ, че това е едно народно прѣдставителство? Нѣма нужда да си даваме много сила, за да се разбератъ работитѣ каквито сж си. Азъ го съжالياвамъ.

Но ние дѣлимъ прѣстѣплението. Азъ съмъ убѣденъ, г. г. народни прѣдставители, въ едно: че Герчо Бъчваровъ е подозрѣнъ. Азъ имамъ голѣма почитъ къмъ съдебната властъ; служилъ съмъ ѝ много почтено и азъ никога нѣма да ѝ влиия прѣстѣпно, пито да крия отъ нея. Азъ се прѣкланямъ прѣдъ разслѣдванията на съдебната властъ и прѣдъ онова, което ти ще докаже. Но питамъ се азъ: нѣщо ние, демократитѣ, направихме ли, за да могатъ да ни смѣтнатъ, че сме съучастници въ прѣстѣпленията на двама души, да кажатъ, че сме покварени споредъ покварата на други? Не, г. г. народни прѣдставители — напротивъ. Не е имало случай, нѣма примѣръ въ политическия животъ на тая страна, когато, като се провинятъ видни хора отъ една партия, на втория денъ да намѣрятъ участъка по постановление на съдебния слѣдователъ. Има ли по-голѣма сила, има ли по-голѣмъ циментъ за една политическа партия, която иска да живѣе за себе си и да напѣдва, отъ куража ѝ да се изправи гордо прѣдъ прѣстѣпника отъ своитѣ редове и да му каже: иди си! Че и съ организма е тъй: единъ прѣстъ заболѣе — силниятъ организмъ надѣлява, а слабиятъ организмъ гангрениясва и умира. Нема това не е възможно съ единъ, петъ, 20 члена на една партия? Пакъ ще повтори, че силата на демократическия режимъ е да не остави ненаказанъ никой, даже отъ най-виспитѣ си сановници. И азъ си спомнямъ, още отъ младини, като студентъ, една статия въ в. „Фигаро“, пропита дълбоко отъ чувство на съжаление, по случай осѣждането на Фердинандъ Лесепса и на Айфела въ Парижъ — двама хора, имената на които бѣха свързани, знаете, съ какви велики събития за Франция. Когато ги осѣди сѣдѣтъ, когато заличиха на булеварда името на Лесепса, подписавшиятъ статията авторъ тогана пишеше: „Нека всички нови генерации запомнятъ само тия двѣ съвпадатни дати: двайсетгодишнината отъ отварието на Суезкия каналъ и деня на осѣждането на Лесепса. Републиката не загуби съ това, че двама най-велики хора отидоха въ затвора, а спечели. Това е прѣимущество на демокрацията, че въ нейната срѣда никаква поквара не се покровителствува, не се търпи; тя се чисти отъ нея“. (Ржкопѣ-скане отъ мнозинството)

Г. г. народни прѣдставители! Азъ не знамъ друго какво да говоря по корупцията. Моя длъжностъ бѣше да отговоря на въпроса, засѣгащъ вътрѣшнитѣ работи на държавата и морала на партията ни. Азъ ви говорихъ за случаятъ, които противнициѣ ни посѣватъ. Готовъ съмъ по всѣки единъ конкретенъ фактъ на корупция, ако нѣкой ме интерпелтира, съ всичкото освѣтление, съ всичката прямота да му отговоря.

Да прѣмина на втория въпросъ; той е, г. г. народни прѣдставители, въпросътъ за личния режимъ въ страната.

А. Краевъ: Г. прѣседателю! Малко отидихъ. (Къмъ г. министра Мушановъ) Вие се уморихте.

Министъръ Н. Мушановъ: Не, не. Азъ ще продължа. Ще побързамъ и прѣмина въ бѣгли черти въпроса за личния режимъ. Не че той не е важенъ; азъ смѣтамъ, че той е най-важенъ, но той е въпросътъ, който за насъ, демократитѣ, е ясенъ още отъ времето, когато ние бѣхме въ опозиция, той е оная въпросъ, който има правилно разрѣшение и въ душата на всѣки демократъ, защото е билъ единъ отъ въпроситѣ, съ които най-много се е занимавала българската демокрация. Сега прѣдъ насъ той се повдига по единъ такъвъ начинъ, че мога да кажа или погрѣшно се схваща, или никакъ не го познаватъ. Г. Сидеровъ, членъ на радикалдемократическата партия, когато говорѣше тукъ, ни каза: „Най-голтѣмото зло въ тая страна е личниятъ режимъ, наврѣдъ се приказва за него“. Г. Стамболийски сжщо говори за личния режимъ. Азъ питамъ: какъвъ е тоя фантомъ, каква е тая чума, която трови политическия животъ на тая страна, а не може да ни се прѣдстави тукъ въ една конкретна форма? Азъ искахъ да намѣрия тая чума, която е причината на неправолинния вървежъ на българската държава, за да помислимъ за цѣла, който може да я умори. Да обвинявате едно правителство въ личенъ режимъ, то значи, че правителството не управлява страната съгласно конституционния и законъ, и бихъ казалъ съ думитѣ на Влунчли: „Ако ли политиката на единъ кабинетъ не върви съгласно-съ законитѣ и съ конституцията, то значи държавата да върви противъ себе си“. И азъ се питамъ: вървимъ ли ние противъ себе си — защото ние, правителството, сме тукъ въплотение на държавата и на интереситѣ на народа? Да се констатира, че личенъ режимъ — зло голѣмо — това не е достатъчно. Българската демокрация е губила въ миналото, губи още и сега, защото, само крѣщи и „констатира“. Има много поредъчни хора, които стоятъ далечъ въ въздуха и се занимаватъ само съ поезия и никой не желае да влѣзе въ дѣйствителния нашъ животъ и да даде отъ себе си знание и моралъ, за да повдигнемъ нашата родна маса, нашето държавно управление. Азъ ще ви кажа, че тамъ е личниятъ режимъ, тамъ е злото на българската политика. Дѣ го намира г. Стамболийски? Г. Стамболийски съ една простота — кой знае да-ли не е най-удовлетворенъ — намѣри най-кжсата и най-простата формула, за да удовлетвори своя бунтъ противъ личния режимъ; той каза: „Ако ли царътъ, неотговорниятъ факторъ, стои правъ, както тѣ стоятъ при откриване на Народното събрание, работата е свършена“. (Смѣхъ) Азъ ви увѣрявамъ, г-да, че ако ние повдигнемъ банкитѣ, на които стоите, не на това равнище, а на единъ метъръ по-нагорѣ, работитѣ ще останатъ сжщитѣ, не че ще се повдигне народътъ, защото сме ви вдигнали по-нагорѣ. Съ тая простота не се третира сериозенъ въпросъ. Г. Гешовъ сжщо се бори срѣщу личния режимъ. Но менѣ ми е чудно, че г. Гешовъ намѣри не нѣкой голѣмъ личенъ режимъ, като лама, която заплашва, че може да глътне цѣлия народъ, включително и народната партия, а намѣри едно малко „лично режимче“, опасно само по практиката на държавния глава да дава властта, не на политическата опозиционна група, която има най-много прѣдставители въ парламента, въ време на кризата, а на който той благоволи. Г. Гешовъ чете Тодъ. Менѣ ми е чудно, какъ г. Гешовъ, когото почитамъ, като старъ политически дѣецъ, който е игралъ видна роль въ нашитѣ политически борби, комуто се любувахъ въ младинитѣ, като народенъ прѣдставителъ, когато го виждахъ тукъ, заедно съ г. г. Каравелова, дѣдо Цанковъ и Петкова, четирмата събрани на едно мѣсто и ние, като малки пилци, слушахме да чуемъ, какъ тѣ, хора съ мъдростъ и знания, подемаатъ всички, за да печелимъ опитностъ за въ бѣдѣще — менѣ ми е чудно, казвамъ, какъ г. Гешовъ, който се бори съ личния режимъ, смѣта, че това е недостатъкътъ на

личния режимъ. Азъ винаги съмъ се чудилъ, макаръ и вънъ отъ парламента, на твърдѣнието на народната партия, че най-голтѣмото право, което неотговорниятъ факторъ, по конституционното право, по парламентарния режимъ, при наша обстановка има въ деня на кризи, е да повѣри властта на оная партия отъ опозицията, която има най-голтѣма численостъ. Че нема положението на българскитѣ страсти и убѣждения, на разбирането държавнитѣ работи въ нашата страна днесъ или подиръ една-двѣ години, когато ще падаме, ще стои сѣ такова, каквото е било, когато дойдохме на властъ? Че нема тоя народъ не живѣе въ тия петъ години съ нови политически идеи, съ нови страсти и озлоблениа, та да се движатъ партияитѣ, както лесно се движатъ особено у насъ? Колкото народътъ е по-неразвитъ, толкова по-лесно у него доминиратъ инстинктитѣ и страститѣ, отколкото въ единъ народъ разуменъ, достигналъ до интелектуално равнище, каквото се констатира у чужди народи. Въ нашата страна за съставлението на партийнитѣ групировки влияятъ много случайни фактори, които бързо повлияватъ на гражданина да измѣни убѣжденията си, та силата имъ, или относителната имъ сила, да се измѣни не въ петъ, а въ двѣ години. Можете ли вие да твърдите, че въ момента, когато една партия пада, партията, която има най-много прѣдставители отъ опозиционнитѣ фракции, е най-силната, защото е била силна прѣди петъ години, когато е избирана? Ама че това сж тѣй прости работи, които да се твърдятъ въ единъ парламентъ отъ видни наши политически шефове, азъ смѣтамъ, г-да, не е простимо въ парламента. Това е голѣма заблуда. И азъ се чудя, какъ сериозни умове въ България могатъ да я поддържатъ. Заблѣжете, че всички тѣзи въпроси отъ парламентарностъ въ нашата държава иматъ само една подкладка: всѣки обръща парламентаризма тѣй, както изнася на неговитѣ партизански цѣли. Това е цѣлата философия на всички онѣзи въпроси, които сж третирали между нашитѣ партии, за парламентарностъ. Когато ние поехме властта, народната партия най-жестокото ни атакуваше, че ние имаме само двама души въ камарата — г. г. Дограмаджиевъ и Саллабашевъ: „Какъ може да се даде властта на тая партия отъ неотговорния факторъ!“ А на кого да се даде? На тази, която има най-голтѣма численостъ на депутати — на г. Гешова. Азъ не съмъ виждалъ друго по-флагрантно противорѣчие на такова твърдѣние, отколкото фактътъ, който сега имаме. Споредъ вашата логика, г. Гешовъ и г. Теодоровъ, споредъ логиката на народната партия, слѣдъ нашето падане, по парламентарния редъ трѣбва да дойде на властъ земеделската група, защото тя числи сега 20 души народни прѣдставители. Има ли по-голтѣмъ абсурдъ отъ това? (Ржкоплѣскане и смѣхъ въ мнозинството) Не, г. г. народни прѣдставители, не защото тѣ не могатъ да дойдатъ на властъ, не; азъ ще ви кажа съображения много кратки, за да се разбере моята мисль. Партията, която управлява, постепенно се хаби, било че изпълнява програмата си, било по грѣшкитѣ си, било най-послѣ по старостта въ управлението. Опозиционнитѣ пѣкъ се засилватъ, било по новитѣ разбирания, които проявяватъ, било по своята новостъ, младостъ за управлението. И затова, ако борбата на г. Гешова съ личния режимъ се състои въ това, азъ ви увѣрявамъ, че той не стои никждѣ. Неотговорниятъ факторъ има най-голтѣмо право, именно на тоя пунктъ, кждѣто г. Гешовъ намира, че неотговорниятъ факторъ е кривъ.

Казватъ, а въпрѣки туй, сжществуватъ у насъ личенъ режимъ. Ако ли е право гледището на нашитѣ противници, че въ тая страна сжществуватъ такава голѣма корупция, ако ли е право гледището на противниците ни, че политическитѣ ни партии не сж, освѣнъ едно стадо отъ вълци отъ различенъ вой, азъ

ви утвърждавам, г. г. народни представители, че мене ме е срамъ да говоря за съществуването на парламентарен редъ въ България. У насъ проповѣдватъ, но никой не си дава отчетъ за дѣйствителното положение на българския общественъ и политически животъ. Историята на парламентарниятъ режимъ не е дълга. Ако парламентарниятъ режимъ е спечеленъ въ Англия, той е спечеленъ само съ постепенното засилване и надмощие на народа, който постепенно оказателно монаршата власт на неограничения монархъ. Това се постигна съ организирането на двѣтъ партии тори и виги, които съществуваха въ Англия прѣди съществуването на парламентарния редъ. Това бѣше една логическа послѣдница отъ засилването на народа, който ограничи рѣшитѣ на монаршата власт и взе въ свои рѣци надмощието. У насъ стана тъкмо противното. Азъ писахъ „що е парламентаризмъ“, въ демократически календаръ и не съмъ си измѣнилъ възгледитѣ. Азъ казвамъ тамъ, че у насъ хората, които създадоха конституцията, носѣха въ себе си свои идеали, донесени едни отъ Русия, други отъ чужбина, наврѣмненни политически идеали. Тѣ отговаряха на „духа на врѣмето“, а сѣщо лесно можаша да се приспособятъ къмъ нашата срѣда, народъ при режими на дребна собственостъ, безъ подраздѣление на класи, намѣриха нашитѣ прѣдшественици, че тъкмо този режимъ, парламентарниятъ, най-добъръ може да отговаря на нуждитѣ, идеалитѣ за свобода на нашия народъ. И това, що наредиха въ конституцията, доколкото е една законна формула, е парламентаренъ режимъ. Тамъ ще намѣрите, че върховната властъ принадлежи на народа — първо постановление; второ, народътъ делегира своята суверенна властъ на органа, който я упражняватъ отъ негово име; и, трето, че има раздѣление на властитѣ; три власти: изпълнителна, законодателна и сѣдебна, самостоятелни и раздѣли една отъ друга, съ отговорностъ на министритѣ прѣдъ законодателната властъ, съществена признакъ на парламентаренъ режимъ. Това е съществената черта на парламентаризма — министерската отговорност. Но това е формула. Често, пѣти, обаче, най-добритѣ закони не сѣ ония, които се създаватъ отъ идеолозитѣ и отъ хора, които мислятъ напредничаво, а сѣ ония, които могатъ да се приложатъ на срѣдата, въ която тѣ дѣйствуватъ. И какво видѣхме ние? Ние видѣхме, въ първия мѣсецъ на българския политически животъ, хората, които прѣдставляваха властта и законодателната властъ, надвишили моралното и интелектуалното ниво на народа си отъ онова врѣме, поддържаха парламентаризма, защото бѣше срѣснали съ душата имъ; той бѣше кръвъ отъ тѣхната плѣтъ. Но когато тия хора се измѣниха, както се измѣняватъ въ всѣкидневнитѣ борби и сѣжби, интереси и съблазни, които прѣдставлява всѣка политика, когато дойде, врѣме народътъ самъ да бѣде годенъ, по своето политическо ниво да гарантира правата си, писани на книга, по фактически да ги гарантира, той се оказа негоденъ за тази тежка работа. Каква бѣше длъжността на демократическитѣ партии при такова положение? Постепенно-постепенно да възпитатъ, да въздигнатъ народа си, да го направятъ единъ день годенъ, тъй, както конституцията и парламентарниятъ редъ изискватъ, т. е. да дадатъ съдържание на тия формули, закони, писани въ нашата конституция, съдържание, което ще е въ душата на българскитѣ партии, въ душата на всѣки български избирателъ, въ неговото съзнание, въ неговата воля. Сполучихме ли ние да дойдемъ до нѣкъдѣ? Сполучихме много, г. г. народни представители. Ами че това всичко, което е днесъ България, това е съ всички опити, постепенно-постепенно, къмъ по-добро, къмъ по-добро, да гарантираш повече свободи, повече редъ, да гарантира повече парламентарното положение на властитѣ. Слава Богу, ние дойдохме до едно врѣме, когато можемъ

да имаме тая демократическа камара, за която азъ поддържамъ — кой отъ васъ има аргументи да ми докаже противното — че управлението ѝ е най-парламентарно, и за тоя кабинетъ, който управлява, е най-парламентарно. Защо виждате личенъ режимъ тукъ? Кѣдѣ го дирите вне? Вие го дирите въ безсилието на българскитѣ партии. И ако такава е дѣйствителността, толкова по-злѣ за васъ. Немъ вие ще спасите държавната организация и реда въ държавата, ако смѣтате, че българскитѣ партии сѣ безсилни да живѣятъ днесъ парламентарно. Ами, г. г. народни представители, държавата съществува, тя живѣе, първобитното ѝ състояние е монархическиятъ режимъ, парламентарното е послѣдница отъ побѣди. Ами ако вие не искате да живѣете парламентарно и вашитѣ партии не струватъ днесъ, тя ще трѣбва да живѣе съ единъ редъ, безъ парламентаризмъ. Можете ли вие да напѣдите тая държава, да не живѣе, кѣдѣ ще я пратите? Да я скрие нѣкоя партия въ джоба си? — не може; и тя ще върви по пътя си, тя ще се развива и живѣе. Не мислете, като говорите, че личниятъ режимъ съществува, служите на парламентарния да възкрѣсне? Азъ лично никога не мога да разбера нито тенденциитѣ, нито цѣлитѣ на ония политически партии, които по тоя начинъ атакуватъ нашия личенъ режимъ въ страната. Никѣдѣ една политическа институция не се ражда лесно и сѣдбата на всѣка политическа институция, както на всѣки организъмъ е, че се ражда, живѣе и умира при извѣстни условия. Условието за парламентарния режимъ и за засилването на политическитѣ институти въ страната е много добро. Нека всички ония, които сѣ пригърнали парламентарния идеалъ за държавно управление въ душата си, съ убѣждание, че той е единъ режимъ, който гарантира правилното функциониране държавния строй, постепенно работятъ заради него, да го засилятъ и той ще си дойде постепенно съ врѣмето; нѣма съ плачъ надъ личния режимъ вие да успѣете да го направите парламентаренъ. Тѣй е, г. г. народни представители, навредъ, дѣто той се е зараждалъ и дѣто живѣе.

Второ едно много странно обяснение се дава тукъ на тая фраза „личенъ режимъ“. Въ повечето отъ нашата демагогствующа интелигенция се смѣта, че като се каже личенъ режимъ, казва се, че управлява само неотговорниятъ факторъ — царятъ. Азъ казахъ и по-рано, толкозъ по-злѣ за българскитѣ политики, за българскитѣ политически партии. Но да не мислите вие, че неотговорниятъ факторъ нѣма своята роль въ парламентарното управление. Който поддържа това, значи, че не знае какво е парламентаренъ режимъ. Въ отдѣлното на властитѣ има два типа, американския, дѣто законодателната и изпълнителната властъ сѣ свършено отдѣлни една отъ друга, строго раздѣлени власти — тамъ не е парламентаренъ режимътъ, а парламентаренъ е именно тукъ, у насъ, кѣдѣто изпълнителната властъ е отдѣлна отъ законодателната, но не строго, а си взаимно влияятъ. Министритѣ, които изхождатъ отъ вашата срѣда, сѣ членове на болшинството, изхождатъ отъ партията, но тѣ иматъ качеството си само, защото сѣ свързани на Негово Величество българския царъ. Г. Гешовъ спомена, какъ е въ Англия — на Негово Величество краля. Положението на държавния глава е да бѣде свързникъ. Азъ нѣмамъ тукъ — за нещастие съмъ го изоставилъ тамъ — (Сочи министерската маса) за да ви прочета мѣнието на Салисбури, въ рѣчта, която е държана слѣдъ смъртта на кралица Виктория, цитирана въ една моя статия „Що е парламентаренъ режимъ“, за да видите по кой начинъ описва влиянието на кралицата въ най-крупнитѣ въпроси, които е имала да разрѣшава английската политика. Държавниятъ глава е свързникъ, а въ момента да разрѣшава министерскитѣ кризи играе важна роль. Ние не можемъ

да се спогодимъ утрѣ, кой ще заеме наслѣдството на демократическата партия — азъ ви казахъ и по-прѣди аргументитѣ — народняци ли, либерали ли, неолиберали ли или земледѣлци. Ние ли да рѣшимъ? Ние не можемъ да рѣшимъ. Хайде, ние сме по-пристрастни хора, ще кажемъ да го дадемъ на земледѣлцитѣ, защото ги по-обичаме — ще се разсърдятъ радославиститѣ. Важна е ролята на държавния глава въ разрѣшението на кризата. Той, като не-отговоренъ, като висота надъ всички, отгорѣ надъ всички страсти, ще може най-добрѣ за правилния вървежъ на държавата, на народа, на неговитѣ сѣдбини, да повѣри управлението на страната на тогоязъ или оногоязъ. И справедливо каза г. Малиновъ, че той не е кукла. Само че туй, което народитѣ сж спечелили отъ монаршата власт, то е, че какъто полезенъ ствѣтъ да дава монархътъ, той е дотолкова полезенъ, доколкото е възприетъ отъ отговорния министъръ на кабинета, който управлява, и за всичко, което е държавенъ актъ, носи отговорността министърътъ, защото той го подписва.

Какво ще спечелите вие, г. г. народняци, или по-крайни политически партии, които всѣкидневно атакувате държавния глава, какво ще спечелите? Ами този кабинетъ е отговоренъ прѣдъ васъ и по-хубаво е винаги него да атакувате първо, защото той е отговоренъ по конституцията, и второ, защото неговата отговорност може да бѣде дѣйствителна прѣдъ народа. Атакувате г. министра на вътрѣшнитѣ работи, че е направилъ тѣзи и тѣзи злоупотреби, или че е незаконно управлявалъ. Тоя човѣкъ е родомъ отъ Дръново, дѣто сж го избирали български граждани, той ще отиде при избирателитѣ си, ще отиде въ една обществена и политическа сръда, където ще го критикувате и ако ли атакитѣ ви сж справедливи нѣма да го избераатъ, нѣма да му дадатъ своето довѣрие да стане не министъръ, а народенъ прѣдставителъ. Сжщо ще направите и съ г. Ляпчева и съ г. Малинова: ще покрусите тѣхната политическа дѣйност прѣдъ народа, прѣдъ когото всички сме отговорни за нашата политика, за нашитѣ политически успѣхи или неуспѣхи и тѣхнитѣ провинения, както виждате, ще имате санкция, а Негово Величество българскиятъ царъ, титularyтъ на изпълнителната властъ, ще стои тамъ горѣ, дѣто сжщността на парламентарния режимъ му е дала мѣсто. Та какво ще спечелите вие, ако го атакувате, а той не е виновенъ? Какво ще спечелятъ българскитѣ партии, напредничавитѣ български партии? Позволете ми да кажа не лоша дума, а искрена дума — съ такава дѣйностъ развращаваме партияитѣ си, защото не имъ даваме да разбератъ своята отговорност и да разбератъ своето назначение. Ние омаловажаваме дѣйствително нашитѣ политически партии и нашия политически животъ. Азъ смѣтамъ, че всичкитѣ ония ратници на българското общество и политическо поле, които работятъ за повдигането на българския гражданинъ въ отношение образователно, въ отношение морално, економическо, всички ония, които съдѣйствуватъ за постепенното издигане на българския гражданинъ като човѣкъ, работятъ за парламентаризма на тая страна. Тая работа е много широка, тя не може да се нормира: и опозицията работи тамъ, и правителството работи тамъ, и учителитѣ работятъ тамъ и всички хора, които правятъ добро, живѣятъ честно и законно. Недѣйте смѣта, че произволно се създаватъ институциитѣ въ живота и недѣйте смѣта, че въ 20 години България току изведнажъ може да стане примѣръ за подражение по отношение на държавното си управление. Въ естеството както и въ политиката скоковитѣ сж опасни. И въ това отношение ние, демократитѣ, дадохме първия урокъ. Ние въ конгреситѣ иначе работихме. Ние, които сме писали и говорили, никога не правѣхме неотговорния факторъ отговоренъ, ами казвахме: за да вървятъ ра-

ботитѣ въ България добрѣ, вие, демократическа партия и партизани, трѣбва да работите постепенно за свѣстяването на нашия народъ, да го повдигате морално, интелектуално и материално. Ние сме работили въ правия пътъ и тѣй трѣбва да работятъ всички, които желаятъ тържеството на парламентаризма въ нашата страна.

За политическото положение на нашата страна ако ли иматъ отговорност дѣснитѣ партии съ своята злосторна дѣйностъ, лѣвитѣ сжщо иматъ своята отговорност. Лѣвитѣ партии поематъ голѣма отговорностъ спрѣмо политиката за своето абстрахиране и своето отчуждение, ако искате, отъ нашата народна сръда. Да бѣде човѣкъ чистъ, то е най-лесно. Сега има аероплани; съ единъ балонъ ще се издигна на 20 метра надъ българската земя и ще стоя тамъ, за да бѣда чистъ отъ всичко, защото нѣма да имамъ съприкосновение съ Герчо Вѣчваровъ, за да ми кажатъ, че съмъ му съдѣйствувалъ; нѣма да имамъ съприкосновение съ г. Теодоръ Теодоровъ, за да се карамъ; нѣма да имамъ съприкосновение съ никого отъ васъ, за да бѣда цѣненъ отъ васъ. Азъ ще си стоя чистъ тамъ, една фигура чиста, но азъ ще се питамъ: каква стойностъ имамъ за живота, който кипи? Каква е стойността на човѣка, който не знае да даде отъ себе си нѣщо за добрия вървежъ на тая държава. Ами чистотата е относително понятие. Азъ искамъ да влѣзна и въ калѣта, въ блатото, за да видя кой по-малко е способенъ да се окаля. Тамъ е отговорността на политикана. Намъ не ни е послано съ кадифе, намъ не ни сж послани дюшеци, та, когато дойдемъ на властъ, само да лежимъ на чисто. Напротивъ, ние сме въ всичкитѣ интереси, ние сме въ всичкитѣ съблазни, ние сме въ всичкитѣ страсти. И въ отношението, кой човѣкъ може да бѣде по-възвишенъ надъ всички отгорѣ, ще се цѣнятъ българскитѣ политикани. И азъ смѣтамъ, че и радикали, и социалисти, които въ послѣдния си конгресъ сж рѣшили да не участвуватъ въ коалиция съ други партии — сж се отчуждили отъ живота, хвърляли сж, може би въ идеали, но доказватъ, че не сж годни да помогнатъ съ нѣщо за своята страдална страна, за която всѣкидневно плачатъ. Трѣбваше нашитѣ хора, които бѣгатъ отъ живота, да взематъ урокъ отъ чужбина, дѣто всички сили работятъ, защото тѣ сж отговорни негативно, ако искате, за онѣзи злини, които биха се прѣмахнали, ако не бѣгаха отъ политиката. Ние сме си въ правия пътъ; ние си вървимъ по пътя, по който има калъ, тиня и бури, но ние работимъ работата за ония, които ще ни замѣстятъ, защото пакъ по закона и по пътя на еволюцията за днесъ ние ще дадемъ на българския гражданинъ въ областта на економията, политиката и морала онова, което може да му се даде; съ туй ще удовлетворимъ него и ще служимъ на васъ, чиститѣ, да ви отжпкваме пътя, за да дойдете да живѣте въ по-чистъ режимъ, но, тогава, почитайте ни, че ние сме поели отговорностъ да газимъ въ блатото и поне, ако сте честни хора, признайте ни оная работа, която работихме заради васъ. Това е, което нмахъ да кажа по въпроса за личния режимъ.

Сега имамъ да кажа нѣколко думи за пропорционалната изборна система — третиятъ повдигнатъ въпросъ.

Въпросътъ се повдига отъ г. Даневъ. Убѣденъ, че корупцията души нашата страна, цѣнящъ политическиктѣ ни партии толкова, колкото струватъ, той се пита: „Немѣ съ тѣхъ, такива, каквито сж тѣ, кекави и изнемошѣли, ще можемъ нѣкогашъ да разрѣшимъ всичкитѣ висящи въпроси въ българската политика?“ Той е песимистъ, дири цѣръ и го намира въ пропорционалната изборна система за законодателнитѣ избори.

Г. г. народни прѣдставители! Менѣ ми е пакъ чудно какви понятия ние имаме въ нашата страна за парламентаризма, когато шефъ на политическа

партия намира цѣла за гарантирането му въ пропорционалната изборна ситстема, като констатира, че политическитѣ ни партии не струватъ. Незная какъвъ складъ на мисли има въ хората, но менѣ, просто ми е чудно, какъ въ нашата малка държавица видни политически шефове, които плачатъ надъ развалинитѣ на българскитѣ политически партии, смѣтатъ, че е врѣмето да въведемъ пропорционалната изборна система. Теорията ни учи, че пропорционалната система е най-справедлива, най-възвишено срѣдство за прѣдставяне на народната воля. И то е право. На-ли сме прѣдставителенъ режимъ, трѣбва, значи, Народното събрание да бѣде огледало на всички ония мнѣния, които се срѣщатъ въ срѣдята на българския народъ. Това е то теоритическата постановка на въпроса, и азъ не съмъ отъ онѣзи, които ще кажатъ, че г. Даневъ е лошъ човекъ, или, че не мисли по-идеално за работитѣ въ България. Напротивъ, смѣтамъ го, че отъ теоретическо гледище е много правъ, като иска това. Но никѣдъ нѣма въ свѣта да се е помислило за въвеждането на пропорционалната система, тамъ, кѣдѣ партийниятъ животъ не е солидно сложенъ и кѣдѣто партиитѣ сериозно не живѣятъ, защото то е отрицание на самата пропорционалностъ въ прѣдставителството. Пропорцията има за цѣлъ да прѣдстави партиитѣ справедливо, пропорционално, споредъ силитѣ имъ. Ами какъ вие ще направите не-существующитѣ да се прѣдставятъ? Или, какъ, ако прѣдставите тукъ четири кекакви партии, отъ които ни една, сама по себе си, не струва нищо, та четири-титѣ партии, като ги съедините, ще направите една голѣма, най-добра? Кѣдѣ се знае, че четири нули правятъ една единица? Азъ съмъ убѣденъ, че схващането на г. Данева е много погрѣшно — че не съмъ азъ привърженикъ на пропорционалната изборна система — азъ ще ви кажа по-нататъкъ — но менѣ е чудно, какъ нелогично се разисква върху въпроси отъ такова сериозно естество. Г. Даневъ третира този въпросъ отъ нѣколко становища и тѣ сж много интересни. Всѣка една партия отъ нашитѣ отдѣлно — това се е доказало, казва г. Даневъ — не е въ състояние да се бори съ личния режимъ, тѣ не могатъ да гарантиратъ парламентарното управление, заради туй, ще намѣримъ една система, по силата на която ние ще ги съединимъ въ парламента. И ще стане ли парламентътъ по-силенъ? Азъ съмъ отъ тия, г. г. народни прѣдставители, които казватъ, че нѣма да стане. Политическитѣ партии въ България, каквито ги описаха, не сж още солидно организирани; можемъ да кажемъ за нѣкои отъ тѣхъ, че не сж партии, а фракции, тѣ не сж още едно сплотено тѣло, еднаква душа, която се чувствува заедно, иска достигане на извѣстни политико-обществени идеали, а случаенъ сборъ отъ лица, които чрѣзъ поемането на властѣта дирятъ удовлетворение на свонѣтъ частни интереси. Г. Пешевъ е още съ една теория — че хората се събиратъ, само защото отиватъ да ядатъ джигери въ касапницата и, като изедатъ джигера, мнозинството се разпрѣсва — едно куче насамъ, друго нататъкъ. Коя е връзката, която свързва въ едно цѣло една политическа организация отъ хиляди членове? Тя е морална, идейна връзка, която за жалостъ, липсва на нашитѣ. Е какъ тогава, четиритѣхъ различни по убѣждение, по възгледи, по моралъ, партии, всѣка една отдѣлно случаенъ агломератъ могатъ да се съединятъ наедно и да направятъ управлението по-силно? Азъ се чудя, какъ по-старитѣ политикани никакъ не черпятъ урокъ отъ миналото, и отъ онова собствено, което тѣ сж прѣживѣли. Коалиционниятъ кабинетъ, каза онзи денъ г. Даневъ, съ всичката сериозностъ на политическия мжжъ, който бѣше виденъ членъ отъ него, бѣше по-силенъ отъ вашия.

И. Хаджиевъ: Вѣрно!

Министъръ Н. Мушановъ: Азъ казвамъ, че не е вѣрно. Г. Даневъ подхвърли за нѣкакви си неразбирания между двама-трима членове на този кабинетъ. Даже да ги иматъ, нѣматъ значение за силата на кабинета, докато министъръ-прѣдседателътъ, шефъ на кабинета, с и шефъ на партията, помирява и направлява. Това е хомогенното управление. А че ние сме съ различенъ темпераментъ, г. Хаджиевъ, но общата политика си върви, защото не е лична на кабинета: врѣменнитѣ несъгласия между двама-трима министри не могатъ да измѣнятъ политиката на кабинета. А що имате въ коалиционния кабинетъ? Моля ви, г. г. народни прѣдставители, да говоримъ искрено и се попитаме, какъ г. Теодоровъ, съ своята зловна страсть, която проявява тукъ спрѣмо всѣки единъ отъ насъ, утрѣ ще дойде тамъ, на червената маса съ насъ и ние, наедно, прѣдъ васъ, ще прѣдставяваме силата на българския парламентъ, на българскитѣ партии? Какъ г. Пешевъ, който смѣта, че сме били послѣдни прѣстѣпници въ тая страпа, които разграбиха милиони и ги дадохме на членоветѣ на нашата партия, какъ ще седне други денъ на моето мѣсто, за да може да има удоволствието г. Стамболийски да му каже: „Г. Пешевъ, какво диришъ съ онзи разбойникъ, който ограби паритѣ на народа и ги раздаде?“ Или да каже на г. Малиновъ, който бѣше обвинителъ: „Какъ стонитъ г. Пешевъ съ г. Малиновъ на това мѣсто? Ами какъ г. Пешевъ съ г. Гешовъ могатъ да стоятъ на онова мѣсто? Какъ г. Даневъ ще седне тамъ? Па не да оставимъ отношенията на политическитѣ мжже: ние често пѣти, може да отстѣпимъ отъ себе си, отъ амбицитѣ си, отъ капризитѣ си за общитѣ работи, ами вие, г. г. народни прѣдставители сте партия. Трѣбва да има единение помежду васъ, та вашата сила да даде сила на смѣсенъ кабинетъ. А вие, които сте отъ срѣдята на политическитѣ партии, чувствувате, че ни една още не е заживѣла тѣй циментно, съ общи идеали, напотивъ, виждате нюанси тукъ-тамъ, едни такива, други онакива, та даже, ако не кажемъ, че самото ни болшинство прилича на коалиция, все таки чувствуватъ, че не е установено болшинството и партиитѣ, както трѣбва да бѣдатъ въ единъ парламентаренъ режимъ. Ами ако въ вашата срѣда вие имате 30 души цанковисти, по 30 души народняци, стамболовисти, радослависти, вие, които на вашитѣ мѣста въ провинцията имате партийни ежби, злоби на мѣстна почва, на окръжна почва и на общо-партийна почва какво ще правите? Ще можете ли да се съедините, да направите едно цѣло. Ако г. Даневъ е тукъ, азъ бихъ му казалъ какво съпление имаше между партиитѣ, на които видни членове управляваха отъ министерската маса коалиционно. Азъ знаа, че покойниятъ Бѣлиновъ бѣше единъ отъ честнитѣ български политически мжже, и когато умрѣ, намѣриха му въ джеба статия — тя бѣше втората, която пишеше въ „Прѣпоредъ“ — за единството на коалиционния кабинетъ и неговитѣ чувства, които той имаше спрѣмо другаритѣ си отъ лагера на цанковиститѣ. Г. Даневъ, ако е въпросъ на пожелание да искаме по-хубавото — вие сте много правъ и азъ се въодушевявамъ отъ идеали, и смѣтамъ, че свѣтътъ трѣбва да се нареди по-идеално, и по-идеално да се живѣе — но вие, които сте практически политикъ, които сте живѣли въ коалиция, които живѣте съ българската политика, съ нейнитѣ страсти и нрави, вие може да поддържате, че парламентарниятъ режимъ ще бѣде по-силенъ, когато крие въ обитаята си три червеи, които всѣкидневно ще разяждатъ кабинета и болшинството, това не е вѣрно. Може да не се харосвамъ азъ на онѣзи, които желаятъ пропорционалната изборна система, но азъ съмъ длъженъ да бѣда правъ спрѣмо себе си. Азъ нѣма да изоблича себе си, когато говоря за една крупна реформа за държавния животъ; нѣма да си служа съ лъжи и измами. Г. Даневъ продължи да се лубува на коалиционенъ кабинетъ.

Той каза: „Ами кабинетът какъв ще стане! Ще бъде чудесен кабинет: от три партии, избрали измежду си по двама души министри, всички най-видни хора в партията“. То е много право. Ние виждаме, че за политическите партии, даже и за най-големите, не е шега да покажат седем души за министри. Въ формата си кабинетът ще бъде гиздавъ; тъзи добри хора могат ли, извън другите съображения, да се спогодят? Ами че въ коалицията тръбва да има хомогенност, която е нужна за парламентарния режим — хомогенност въ коалицията, да се разбере мисълта ми; би тръбвало за единството на политиката, която е само една, а не три, тъзи три партии заедно да направят усилия, да водят само една политика. Какъ се постига единомислие, г. г. народни прѣдставители, по македонския въпрос? Вие бѣхте тукъ при дебатитъ по македонския въпрос и слушахте г. г. Гешова, Данева, Пешева, Стамболийски, Малинова. По тоя най-крупенъ въпросъ отъ българската външна политика, ще съедините ли българските партии, за да станатъ една най-силна? Не. По вътрѣшното управление? Нравитъ на политическите ни партии сж доста опрѣдѣлени. Колкото и да е смѣло да се каже, азъ поддържамъ, че въ България всѣка партия има свой индивидуалитетъ, своя душа, своя физиономия. Азъ нѣма да отида да ви говоря даже за антропологическия типъ на нашитъ партии. На нея база нѣма да ви говоря. Азъ мога да ви убѣдя, че всѣка политическа партия има своя моралъ, своята физиономия, своя индивидуалитетъ. И вие нѣма да направите по-добъръ, ако смѣсите тѣзи типове, за да нѣмате никакъвъ. Ще направите най-хубаво да употребите всички усилия, да въздигнете по-силни партии; и който е она чародѣй въ българската политика, който ще може да групира по-големата частъ отъ българския народъ, той ще спаси, може би, българското политическо бъдѣще.

К. Сидеровъ: Г. Мушановъ! Всички г. г. министри съгласни ли сж съ Васъ?

Министъръ Н. Мушановъ: Ама чакайте, Вие сега ще ме харесате. (Смѣхъ) На-ли тамъ ме атакуватъ за социализмъ, за най-краенъ, ако азъ не Ви се харесамъ, тѣ никакъ нѣма да Ви се харесатъ. Въпросътъ за пропорционалната изборна система се дебатира много силно, както знаете, г. г. народни прѣдставители, въ Франция. Като не оспорваме всичката благодатъ, която системата самичка по себе си носи, ние тукъ нѣма да теоритизираме въпроса, особено когато той е отъ такава важностъ за държавния животъ, но ще го сложимъ практически, ще прѣцѣнимъ условията на нашия политически животъ и ще видимъ, да-ли тази реформа би отговаряла на ония цѣли, които гонимъ, да-ли тя би донела ония резултати, които се желаятъ. А, г. Сидеровъ, българската политика, българските политики нѣма да правятъ опити, тѣ не трѣбва да ги правятъ; опитъ се прави съ много закони и закончета, но по се прави опитъ съ устройството на държавата, съ живота ѝ. И азъ ще ви кажа думитъ на единъ отъ много крайнитѣ, единъ отъ добритѣ водители на демокрацията въ Франция, който има много почитатели въ България, и върху възгледитъ на когото се гради теорията на радикалната демокрация въ България, той е г. Леонъ Буржоа.

К. Сидеровъ: Недейте говори за насъ.

Министъръ Н. Мушановъ: За радикалитъ ще говоря. — Въ писмото — програма, което изпрати въ послѣднитѣ законодателни избори въ Франция, той казва за тая система слѣдното — само нѣколко думи: (Чете) „Една камара безъ политическо болшинство, раздѣлена помежду на много партии, отъ които нѣкои даже сж противоконституционни, ще бъде много

скоро доведена до безсилие и анархия. Извѣстни страсти познаватъ тази игра, кждѣто една слаба партия, като се прѣхвърля алтернативно на една или друга страна, прави невъзможна всѣка една надмощна акция на правителството. Въ важнитѣ часове, въ рѣшителнитѣ часове само едно силно болшинство, съединено волю и дисциплинирано, може да даде на правителството на една велика държава нужния авторитетъ, било за да докара докрай една велика реформа, било за да може да потвърди своята сила и волята на народа прѣдъ противника. Нека се пазимъ отъ опити и нека не забравяме, че това управление на болшинствата, което критикуватъ съ такава безправие, е дало на Франция отъ 1881 г. сила да можеше тя да се въздигне, да засме своето мѣсто въ свѣта, на републиката срѣдство да реализира въ 30 години въ различни области — на образованието, на армията, на религията, на благотворителнитѣ дружества, на взаимопомощнитѣ институции, на законитѣ за труда — реформи, на които само ония, които желаятъ да бждатъ слѣпци, могатъ да не признаватъ политическото значение и обществения резултатъ“. Това казва единъ Леонъ Буржоа, единъ човѣкъ, който е голѣмъ теоретикъ, по който, като си дава отчетъ за положението на неговата страна, Франция, кждѣто се дебатира сега тоя въпросъ, казва, че силното правителство, което е нужно за добро управление, нѣма да го има. А тамъ нравитъ сж други, г. г. народни прѣдставители, тамъ партията сж други; тамъ има една республиканска партия, съ извѣстни нюанси, но е сѣ една — Брианъ падна прѣди 5—10 дена, сто го пакъ на властъ съ болшинството пакъ на республиканската партия, дѣто озлоблението, дѣто страститѣ, цѣло едно минало отъ злоба и отъ калъ хвърлена, не сж оставили такава голѣма умраза помежду партията, както сж оставили въ българските политически партии, кждѣто всѣка една партия, и — помнете — може би, най-недостойната, оная, която нѣма никакъвъ политически моралъ въ себе си, ще може въ най-важитѣ моменти да прѣхвърли екилибра, да се прѣхвърли на друга страна, за да може да прави пакостъ на управлението. На васъ не трѣбва туй. Двѣ партии правятъ договоръ да дойдатъ на властъ. Едната дожда. Само партизанската амбиция да излѣзе прѣдъ обществото, че еди-кой е кривъ, държи въ тревога обществото цѣли три мѣсеца, както бѣше случаятъ съ съставянето на нашия кабинетъ. Всѣки разсѣждава партизански, за да спечели мнѣнието въ обществото, че е билъ по-порядченъ, по-честенъ. Ози день г. Гешовъ каза, че три пѣти билъ виканъ на властъ — за двата пѣти каза причинитѣ, но за третия не спомена. Искамъ да кажа, че тѣзи работи се правятъ отъ нашитѣ партии дотолкова, доколкото всѣка може да спечели за своитѣ партизански цѣли. Такива сж похватитѣ на нашитѣ партии, такава е тенденцията за сплотяване, за да можемъ ние да приемемъ пропорционалната изборна система. Но, г. г. народни прѣдставители, ако ли има нѣщо тѣжно, ако ли има нѣщо, което трѣбва да свие сърцето на политика, то е тегостта, която чувствува г. Даневъ, когато говорѣше по тоя въпросъ, то е опасността, че г. Даневъ, билъ той г. Гешовъ, или който щете, ако искате, и отъ най-долнитѣ да ги нарека шефове на нашитѣ политически партии, да не може да влѣзе при законодателнитѣ избори въ Народното събрание. Азъ чувствувамъ тѣжата на единъ политиканъ, който години наредъ се е борилъ и билъ, и да не може да участвува въ управлението на държавата, или утрѣ, когато бѣде изхвърленъ като изцеденъ лимонъ въ народа, тоя народъ да не го изпрати тукъ ноне отъ почитъ, че е човѣкъ, който може да даде цѣлни разбирания въ прѣнията, които се правятъ въ Народното събрание. Г. Даневъ прави една изповѣдь, че той една съ нѣколко гласа сполучи да се избере въ Враца, г. Теодоровъ да се избере въ Ново-село. Г. г. народни

прѣдставители, всеки трѣбва да разбере тѣжата на единъ политикантъ, който не че е прѣзрѣнъ и нѣма нужнитѣ хора, за да го изпратятъ въ Народното събрание, но остава вънъ отъ Народното събрание по стечение на обстоятелствата, по една стихия, каквато прѣдставяха понѣкога нашитѣ избори, и увлѣчение на народа. Безъ да обиждамъ нѣкого, азъ не знаа, какъ единъ почтенъ земеделецъ може да дойде тукъ, а единъ г. Теодоръ Теодоровъ, единъ г. Гешовъ да не могатъ да влѣзатъ. Е, това е печално за българския политикъ; тукъ има недостатъкъ на политическия ни животъ и липса на политически организации, стегнати и здрави. А е нужно тѣзи хора да бѣждатъ тукъ. Кой ще откаже значение на виднитѣ политически мѣже въ парламента? Азъ, г. г. народни прѣдставители, винаги съмъ желалъ и сега, като министъръ, да имаме всички шефове на опозиционнитѣ партии въ нашата срѣда. Азъ искрено бихъ желалъ да бѣждатъ тукъ Нейчо Цановъ, Влайковъ, Сакъзовъ, Тончевъ, и тогава политическиятъ ни животъ и политическиятъ ни нрави, може би, щѣха да отидатъ много по-напрѣдъ, защото при отговорността, която се поема отъ трибуната, онова, което се дебатира тукъ, по силата на ума на тѣзи политически мѣже, погрѣшкитѣ и нападкитѣ биха били по-малко. Ами че колко работи се пшатъ, напр., всѣкидневно въ вѣстникитѣ за насъ отъ нашитѣ противници, както тая рѣчь на г. Пешева, отъ която той сега се откажа, и ако всички тѣ бѣха тукъ, съ тѣхната почтеностъ, въ взаимното дебатирание на въпроситѣ, тия работи щѣха да се разясняватъ. Та голѣмъ е недостатъкътъ на българския парламентъ отъ това, че той нѣма въ срѣдата си виднитѣ политически мѣже отъ опозицията. И азъ изпитвахъ онзи день мѣката на г. Данева, защото смѣтамъ, че утрѣ може би да бѣда въ положението му — примѣрно казвамъ — и азъ бихъ изпитвалъ сѣщата тѣжа, че човѣкъ, който е трошилъ нерви, за да бѣде полезенъ на народа си, утрѣ ще го изхвърятъ да не бѣде народенъ прѣдставителъ, и даде съвѣтитѣ си и поведението си на напрѣдъка на народа си. Може ли да се намѣри цѣръ, такъвъ именно?

Д. Рашевъ: Цѣрътъ е пропорционалната избирателна система.

Министъръ Н. Мушановъ: Може ли да се намѣри цѣръ въ нашата страна, който, като запази силата на болшинството и даде, слѣдователно, сила на кабинета да управлява, да може въ сѣщото врѣме да доведе тукъ всичкитѣ видни прѣдставители на политическиятъ течения въ страната. Г. г. народни прѣдставители! Ето тази е идеята, която ме блазни, която блазни демократическия кабинетъ. Ние бихме желали искрено — може да не ни харесатъ крайнитѣ — ние бихме желали искрено да се запази властта на болшинството въ парламента въ полза на правителството; дълги години по-голѣми добрини ще даде за управлението силното болшинство съ правителството си, отколкото обратното, макаръ искрено да мисли г. Даневъ, и азъ искрено поддържамъ противното, че коалиционенъ кабинетъ, наложенъ по силата на пропорционалната избирателна система, ще може да даде сила и нравственъ потикъ на българския народъ за въ бѣдѣще. Въпрѣки всичко, обаче, г. Даневъ като че се съмнява. Той казва: „Нека направимъ опитъ“. Азъ не мога да правя опитъ; нека, като дойде той на власт, да поеме отговорността да прави опитъ съ законъ, който дава душата на държавния строй, азъ нѣма да правя тоя опитъ. Но азъ бихъ напомнимъ на г. Данева и друго. Въ 1902 г. на края на неговото законодателство — тукъ ние бѣхме въ лѣвицата — той желаше да прокараме въ парламента лимитативната система. Въ тая комисиа азъ бѣхъ отъ демократическата група, бѣше г. Димитъръ Христовъ, г. Сакъзовъ, г. Найто

Цановъ отъ радикалитѣ. Ние всички обмисляхме и дойдохме до убѣждение, че пропорционалната система, въ своя широкъ размѣръ, не може да бѣде въведена въ България. Въ спора, който водихъ съ радикалната партия въ в. „Прѣпорецъ“, имъ напомнимъ тоя случай. Защо? Защото работитѣ въ България често пѣти вървятъ съ увлѣчение. Смѣтахме тогава, че ще направимъ най-слабъ парламента и най-лошо ще служимъ на народа, ако въведемъ пропорционалната изборна система въ законодателнитѣ избори.

Но да се дири цѣръ и такъвъ цѣръ може да се намѣри, г-да. Менѣ ми прави впечатлѣние декларацията на министъръ Бриана, която направи съ внасянето на новия законопроектъ за пропорционалната изборна система въ френския парламентъ. Той гледа на въпроса сериозно. Той не иска сѣщо да даде пропорционалната система тѣй, както тя се пише; напротивъ, той има за цѣль да гарантира болшинството за правителството и да гарантира достѣпъ на опозиционнитѣ партии въ парламента и казва съ мисли много тежки, които азъ ще приведа прѣдъ васъ: (Чете)

„Всѣки избирателенъ механизъмъ, колкото съблазнителенъ и да бѣде по своята избѣрателностъ, който подъ прѣдлогъ на аритметиката и подъ окраска на справедливостта би поставилъ въ рѣцѣтъ на меншествата срѣдството да спъватъ управлението и да прѣчатъ на неговитѣ функции, ще стане разрушителенъ за режима и, по пѣтя на анархията, ще доведе републиката до нейната гибель. Подъ тия резерви, полезно и справедливо е, даже необходимо е за бѣдѣщето на парламентарния режимъ, щото, слѣдъ като се обезпечи на болшинството надмощие, което трѣбва да му принадлежи, мнѣнията, поставени чрѣзъ общото гласоподаване въ меншеството, които биха имали реално значение, да бѣждатъ прѣдпазени отъ потъпкване и допуснати въ разискванията въ Събранието на народнитѣ прѣдставители.“ Той иска да се прѣдставлява меншеството, сериозното меншество и отъ тая негова идея за сериозното меншество той нагласи своята избирателна система. Да вземе единъ избирателенъ окръгъ, въ който се избиратъ — примѣрно да кажемъ — шесть души; числото на записанитѣ избиратели по списѣцитѣ ще ги раздѣли на количеството на кандидатитѣ. Примѣрно, да кажемъ, има записани 12 хиляди избиратели и има шесть души кандидати; за да може да получи сериозното меншество, той дѣли количеството на всичкитѣ гласове на количеството на кандидатитѣ и намира тогава срѣдното. Слѣдователно, ако има четирма кандидати и 12 хиляди избиратели, онзи кандидатъ, който има 3 хиляди гласа ще бѣде провъзгласенъ за избранъ. Системата на г. Бриана, приложена при нашитѣ политически условия, е една нула, защото никой опозиционеръ нѣма да влѣзе въ камарата, тѣй като процентътъ на гласуващитѣ у насъ е 50%, и ако вие вземете за норма избирателитѣ, записани въ избирателнитѣ списѣци, опозицията нѣма никога да достигне нужното число, на сериозно меншество, защото даже болшинството пада подъ него.

Д. Мишевъ: И въ Франция процентътъ на гласуващитѣ избиратели не надминава половината отъ записанитѣ. Въ миналогодишнитѣ избори надмина съ малко.

Министъръ Н. Мушановъ: Ние сме въ пѣтя да диримъ една система. Да-ли ще е лимитативната на г. Данева, не знаа. Въ сѣщностъ тя се състои въ това: въ 30 избирателни околии въ България — пакъ примѣрно — она отъ опозиционнитѣ кандидати който е получилъ втори по редъ гласове най-много слѣдъ изборния по болшинство, ще бѣде провъзгласенъ за избранъ.

Т. Васильовъ: Сега тя никдѣ не съществува; осъдена е навсѣкдѣ, даже и въ Италия, кѣдѣто е въведона.

Министъръ Н. Мушановъ: Въ ново врѣме я имаше въ Португалия, имаше я въ Италия, но тѣ я осѣдиха. Но тя може да не е лимитативна. Все таки за ония хора, които сѣ приложили лимитативната система, главниятъ мотивъ за тая реформа е билъ тоя, който ние възприемаме — че е срамно за единъ парламентъ, щото виднитѣ хора, политикани и прѣдставители на опозиционнитѣ партии, да ги нѣма въ парламента. Какъ ще може да се нареди? Азъ правя тия изучавания сега, събирамъ статистика, какво количество отъ българскитѣ избиратели, гласуватъ въ изборитѣ, какво е срѣдното количество гласове, които сѣ получавали въ редъ години опозиционнитѣ кандидати, за да можемъ да видимъ приблизително какво количество изисква тѣй нареченото отъ Брияна сериозно меншество, и тогава аритметическата комбинация може да се направи. Въ бѣгли черти, г. г. народни прѣдставители, ви казвамъ въ каква посока работя. Азъ смѣтамъ, че за сегашнитѣ условия на нашия животъ ние бихме спечелили двѣ печалби. Бихме имали, отъ една страна, силно правителство. Ще има още много моменти, когато еднoпартийното болшинство ще трѣбва да дава цѣлото си довѣрие на правителството, безъ всѣкаква задня мисль и безъ всѣкаква резерва; ще имаме още много въпроси, които да искатъ такова болшинство, нека го запазимъ, ще запазимъ силата на парламента и силата на правителството си. И когато тѣкмо виждаме да се засилва малко правителството и централната власть, азъ мисля, че е най-голъма грѣшка да пристѣпимъ къмъ неговото разслабване и къмъ разслабването на държавния животъ. Ще имаме срѣдство, отъ друга страна, да направимъ по-възможно и по-лесно влизането на политическитѣ шефове въ парламента. Съ това ще почетемъ всички тѣзи, които сѣ служили на народа, ще отслужимъ на дѣйствителнитѣ интереси на самия народъ, като дадемъ възможность на виднитѣ ни хора да дадатъ ума си въ работитѣ на парламента.

Обаждатъ се: Малко отидихъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Г-да! Азъ не ща почивка; искамъ да свърша съ русенската случка и съ туй да свърша рѣчта си.

Русенската случка. Ако има човѣкъ, г. г. народни прѣдставители, на когото е много мъчно да започне да говори за русенската случка, то съмъ азъ. И азъ чувствувамъ сѣдбата на политика, както ще я чувствува всѣки единъ отъ ония, които ще управляватъ, да дойдешъ нѣкога тукъ безъ да си мислилъ, като народенъ прѣдставителъ отъ тоя градъ, кѣдѣто стана тая касапница по стечението на обстоятелствата, по една сѣдба, да си на трибуната, за да може човѣкъ да отговаря за нея. Менѣ ми е още помъчно, че въ родоветѣ на тия хора, които сѣ паднали убити, нѣма хора на други партии, а сѣ сѣ хора на нашата партия, съ които азъ съмъ работилъ, които сѣ ми служили, като рѣцѣ въ политическата дѣйность, която азъ десетки години развивахъ въ тоя градъ. Когато бѣхъ напоследѣкъ въ Русе, дойдохъ женитѣ на убититѣ да се жалватъ и много справедливо една отъ тѣхъ се обърна и каза: „Какъ, г. Мушановъ, Филипъ Ивановъ, твоятъ политически приятелъ, човѣкътъ, съ когото ти работи, да намѣри смъртъта си въ ваше врѣме“. Азъ не знаа, г. г. народни прѣдставители, да-ли много хора биха изпитали тая скѣрбъ, да-ли много хора биха имали тая участъ въ свѣта, като политикани. Азъ я имахъ. Още ми е по-мъчно за тая случка, защото въ този градъ двама съ покойния Бѣлиновъ ние започнахме въ началото свѣстяване на елементи повече бѣдни, отъ

дребни търговци и занаятчии, да ги свѣстяваме ние съ принципитѣ на демокрацията, да ги възпитаваме политически постепенно-постепенно, за да можемъ да формираме една партия въ тоя градъ, въ който, може-би, поменъ не е имало илѣ много малѣкъ псементъ имаше отъ демократическата партия, да създадемъ една партия и да съберемъ хора съ честъ и достоинство да взематъ сѣдбинитѣ на общината въ своятѣ рѣцѣ. Ако има нѣкоя утѣха, която може да даде куражъ на единъ политиканъ даже при голѣми нещастия, то е, че поне честнитѣ хора изъ русенска срѣда, въ която азъ съмъ работилъ, въ която ние сме работили, за честъта имъ като почтени хора, досега още не могатъ да сложатъ петно на партията, която управлява, . . .

Обаждатъ се отъ мнозинството: Браво!

Министъръ Н. Мушановъ: . . . нито могатъ да смѣтнатъ, че азъ или моитѣ другари сме толкова жестоки, та можемъ да правимъ злодѣяния, както каза г. Пешевъ, а, напротивъ, още могатъ да ни почитатъ и да смѣтатъ, че тукъ има недоумѣние, че тукъ има нѣщо фатално, има нѣщо прѣстѣпническо, нѣщо събрано на едно, но една работа, на която двигателтъ не е душата на демократическата партия. Нито пъкъ туй е злосторство или умраза къмъ българския народъ, за да имаме удоволствие, когато го трепемъ, или да утоляваме нашата жажда, като пиемъ кръвта на народа си. Но тази случка въпрѣки туй бѣ случка, която покоси живота на много хора и много невинни, между които азъ сега си спомнямъ моитѣ другари, спомнямъ си и малкото дѣте Ганчо Дрѣновски, мой съгражданинъ, убитъ на туй мѣсто. Това е въпросъ на скѣрбъ и скѣрбта, г. г. народни прѣдставители, има я често пѣти и тамъ, кѣдѣто нѣма никаква отговорность за работитѣ, защото въ тоя свѣтъ една фаталность е въ състояние да покоси живота на стотици и хиляди. Грозна фаталность съкруши живота на 200 хиляди души въ Италия! И тамъ, кѣдѣто човѣкъ не е никакъ отговоренъ, кѣдѣто се смѣта далечъ, може би, колкото е она свѣтъ, но съображението, че животътъ на човѣка е цѣненъ, че той трѣбва да се развива и да достигне извѣстенъ разцвѣтъ, всѣка една смъртъ, колкото и да е далечъ, тревожи ни, кара ни да плачемъ. Но ние нѣма да кажемъ, че фаталностьта е прѣстѣпникъ, и бихъ казалъ съ думитѣ на единъ поетъ, когото си спомнямъ сега, че природата убива чистосърдечно и азъ прощавамъ и земята и пространството, защото тѣзи велики тѣла не знаятъ какво правятъ. А ние пакъ плачемъ, г. г. народни прѣдставители, ние пакъ тѣжимъ, защото сме хора, защото нашитѣ подобни губятъ живота си, а животътъ е най-голъмата цѣнность въ свѣта. При други случаи на една злосторна прѣстѣпность, единъ човѣкъ, нагласенъ да бѣде такъвъ, убива безъ всѣкакво чувство на състрадание, него го наказватъ, и ближнитѣ му хора плачатъ — пакъ състрадание; на друго мѣсто законътъ диктува да убиватъ, пакъ убиватъ, животътъ се убива, пакъ чувството се прѣдизвиква, но обществото си е спокойно, защото тамъ законътъ заповѣдва. Често пѣти законътъ убива, защото има мисията да защити общественния редъ, а когато се пази обществениятъ редъ, личниятъ животъ на злосторника не се цѣни; това е нужно на обществения редъ, безъ който никакъвъ прогресъ, никакво мирно развитие въ тоя свѣтъ нѣма.

Русенската случка въ първитѣ на фаталностьта ни е, г. г. народни прѣдставители? Не е. Азъ нѣма да оскѣрбя невиннитѣ жертви, които паднаха въ Русе, нито пъкъ нѣкой демократъ, не членъ на кабинета, а другъ нѣкой демократъ, излѣзълъ отъ вашата срѣда, съ състрадателната душа на българския демократъ, никога нѣма да кажа, че жертвитѣ въ Русе сѣ жертви на фаталностьта, нѣма да го

кажа азъ, нито го казва г. министър-председателят въ първия ден на тая катастрофа още, макаръ и да бѣше много експлоатирано. Но, г. г. народни представители, какъвъ е тоя случай? Има ли прѣстѣпници тукъ? Прѣстѣпно ли е организиранъ той отъ хората или отъ властта, за да убиятъ прѣстѣпно отъ гледището на законитѣ на страната нѣколцина невинни хорица? Г. г. народни представители! Този въпросъ заслужава наистина да се разисква много откровенно, много искрено, защото тежко е наистина, когато се правятъ адвокатини надъ сѣдбата на хора, които невинно сѣ паднали срѣдъ пята жертва. Но, питамъ ви азъ, прѣстѣпно ли паднаха тѣ отъ българската властъ? А, отъ сега кѣдѣ има парламентаризъмъ и отъ кѣдѣ азъ ще спомя единъ фактъ, който има голѣмо значение и на който фактъ въ България много малка цѣна се е давало досега. Истинскиятъ парламентаренъ режимъ, г. г. народни представители, изисква дѣлението на властитѣ при невъзможностъ едната да влияе на друга; но въ България дълго врѣме забравяха, че една отъ тия власти е и сѣдебната. Сѣдебната властъ, може би, е най-силниятъ лостъ, който даде на Англия парламентаренъ режимъ, защото и корупцията и беззаконията имаха санкцията си въ авторитетното рѣшение на английския сѣдия. Виновна ли е властта? Коя властъ въ тая страна бѣше компетентна да каже, че властта е прѣстѣпна, че има прѣстѣпници? Това бѣше сѣдебната властъ. Тая властъ по принципитѣ на парламентаризма е отдѣлна, самостоятелна властъ, въ която нито изпълнителната, нито вис, законодателна властъ, можете да се бъркате.

Обаждаатъ се отъ мнозинството: Вѣрно!

Министъръ Н. Мушановъ: И азъ, г. г. народни представители, русенски граждани, който имамъ най-голѣмата отговорностъ тамъ да кажа правото, да кажа истината, да не се подигравамъ съ истината или съ сѣдбата на всѣки единъ мой другаръ, който е падналъ тамъ, азъ ще кажа това: за мене, за моята интимна съвѣсть, да-ли има виновни или не, азъ не зная — знае българското правосѣдие. Такъвъ е отговорътъ на единъ поредъченъ човѣкъ, който държи засега властта въ рѣцѣтъ си, такова трѣбва да бѣде убѣждението на всѣки честенъ човѣкъ въ тая страна, който не иска да прави само площадна партизанска политика. Азъ можехъ съ чувството на човѣкъ раздразненъ, съ по-чувствително сърце да дира отговорностъ, но не мога да направя това и вис пѣмате право да го направите, защото сѣдебната властъ се е произнесла. Но ако има нѣщо тежко, то е онази дума, която г. Пешевъ каза въ тоя парламентъ — навѣрно, по старъ обичай, по стара паметъ, съгласно морала на партията, на която той е представителъ тукъ — „Вие комедия играхте съ вашето сѣдебно слѣдствие въ Русе“. Г. Пешевъ! Демократическиятъ кабинетъ не е игралъ комедия по никакво дѣло съ българското правосѣдие, защото въ тая страна има сѣдни достойни, които могатъ да засвидѣтелствуватъ прѣдъ себе си, че никога демократическиятъ кабинетъ, никогашъ демократъ не се е бъркалъ въ рѣшенията на сѣдебната властъ. (Ръкоплѣскане отъ мнозинството)

Когато се хвърля тоя упрекъ, за да се лѣпне петно на режима, който сега отговаря прѣдъ васъ, г. г. народни представители, ние сме длѣжни да се опълчимъ срѣщу му, ние сме длѣжни да атакуваме. Въ нашитѣ редове има вѣрни служители на правосѣдието. Азъ казахъ вчера на г. Теодорова по една случка, че нашиятъ министър-председатель е билъ добъръ прокуроръ, а той е билъ лошъ министъръ на правосѣдието. И азъ бѣхъ прокуроръ, г. Теодоровъ, но скандалитѣ, които търпѣхъ на моя грѣбъ въ него врѣме, сѣ ме научили достойно да излизамъ отъ работитѣ, когато българското правосѣдие трѣбва

да си каже думата. Азъ не мога, нашитѣ приятели не могатъ да гласятъ сѣдни, за да изкаратъ невинни хора, и самиятъ фактъ, че никой сѣдия не се бутна никѣдѣ, а всички останаха да разсѣлватъ случката въ онова положение, което тѣ имаха на врѣмето, когато стана случката, доказва това. Г. Малиновъ ви каза какви скрупули имаме, като не се съгласихме да се назначи комисия *ad hoc*, защото тя бѣше отворителна за насъ, защото тя носѣше кашето на старитѣ хора да си нагласяватъ работитѣ. Ние имаме довѣрие на българското правосѣдие, оставихме го да си каже думата, и то я каза, г. г. народни представители. То каза, че углавна отговорностъ нѣматъ властитѣ въ Русе.

По извънъ тая отговорностъ сѣ трѣбва да има нѣкаква и г. Теодоровъ ни говорѣше вчера, съ право може-би: „Нема куршумитѣ, които причиниха смъртта на тѣзи нещастници, сѣ прѣстѣпницитъ?“ Куршумътъ да бѣде самъ по себе прѣстѣпникъ, не е, но често пакъ единъ камъкъ може да бѣде прѣстѣпникъ — иска направимъ тая фигура. Ако вѣтрѣтъ духне саксията да надне и счупи главата на нѣкого, който минава, саксията ще бѣде прѣстѣпникъ, защото нѣма фаталностъ, която да отговаря. Но тукъ трѣбва да има отговорностъ и тая отговорностъ ние, г. г. народни представители, не я отказваме. Напротивъ, ние приемаме отговорностъ, която — да ви кажа право, чудно е, г. Теодоровъ единъжъ има сериозни, държавнически мисли — той самъ приема. Тукъ има нѣщо непѣтно, има нѣщо неблагоприятно. Има нѣща, при които неблагоприятно, глупостъта, грѣхътъ, несъобразителностъта правятъ всичко. Защо да паднатъ 30 души убити, когато сѣ дѣйствували прѣстѣпни хора отъ тѣлната; можало е да не паднатъ 30 души, а да паднатъ само 4—5-ма, които сѣ хвърляли камъни; можеше по-рано, когато тѣлната отивала къмъ участъкъ, да се разприсне, можало е да се отстранятъ кадѣчето и, като нѣмаше първата причина, нѣмаше да има и послѣдующата случка — стрѣлбата. И вѣрно е, г. г. народни представители, че ако човѣкъ можеше да познава областта на всѣчки случаи, та да имаше умъ да нареди за всѣки такъвъ възможенъ случай начина на дѣйствие, въ свѣта нѣмаше да има случайни прѣстѣпления, нѣмаше да има и несъобразителни, небрѣжни прѣстѣпления. Но свѣтътъ е тѣй пъленъ съ грѣшки и случайности, та умътъ на човѣка, навѣрно, е много малъкъ, за да може да прѣдвиди всѣчки случаи, та да каже: въ този случай ти „тѣй трѣбваше да постѣпишъ“, т. е. да дѣйствува по една норма, която законодателството или мъдростъта сѣ му дали. Не можете това направя. Затуй, колкото сѣ разнообразни случаитѣ, толкова често пакъ има и несъобразителностъ, неподготвителностъ, за да може човѣкъ да ги прѣдвиди. И ние сме въ туй положение. Казва ни г. Теодоровъ, странно развѣнчуващъ тукъ, на трубината: „Единъ Петъръ Златевъ, единъ некадѣрникъ, когото вие назначихте въ Русе, стана причина за избиването на хората, и казвате, че нѣма отговорностъ“. Азъ нѣма да говоря страстно, г. г. народни представители, искамъ да се запазя, но ще кажа, че единъ Петъръ Златевъ е 20-годишенъ сѣдия, прѣдседатель на апелативенъ сѣдъ, единъ отъ най-почтенитѣ хора, които българскитѣ сѣдни знаятъ, единъ отъ хората, за когото, когато го назначихме окръженъ управителъ, двама шефове отъ опозиционнитѣ партии ме питаха: „Истина ли е, че Петъръ Златевъ става окръженъ управителъ?“ Единъ човѣкъ, който на сѣдийската скамейка толкозъ рѣшения е написалъ, толкозъ случаи е съобразилъ, толкозъ несъобразителности е накаралъ, въобще единъ добъръ и опитенъ човѣкъ, той бѣше окръженъ управителъ. Е добъръ, некадѣренъ ли е билъ той, та е допусналъ тая работа? Ами ако при тоя Петъръ Златевъ, съ тая цѣна, която има, като бившъ прѣдседатель на апелативенъ сѣдъ, можеше

да стане тази нещастна катастрофа, тя можеше да стане и при други. Нѣма хора, които сѣ избрани по мѣрка, за да знайтъ, че никакви неблагоприятни нѣма да направятъ — нѣма такива хора. Защото, почитаеми г. г. народни прѣдставители, азъ бихъ казалъ на г. Теодорова другъ случай, за другаря на г. Теодорова — г. Александъръ Каназирски, наиниятъ почетенъ другаръ — единъ уменъ човѣкъ, похватенъ човѣкъ. Би ли казалъ г. Теодоровъ, че г. Каназирски не е такъвъ? Г. Геновъ го познава много добръ, сѣщо и азъ го познавамъ, като мой другаръ. Нема катастрофата, която смаза 86 души — опази сѣ барутния складъ на братя Иванови — и 115 души нарани, не бѣше една печална случка, които покърти стрѣлата въ нашия нещастенъ градъ, кждѣто, по една фаталностъ, ставатъ най-големитѣ катастрофи? Г. Каназирски е много уменъ човѣкъ, сѣщо и бившъ прѣдседателъ на апелативния съдъ. И какво стана? Г. г. братя Иванови осмидна „за небрежностъ по станалата случка“, защото тѣ не съблюдавали правилничитѣ, които се диктуватъ за фабрикуването на взривни вещества — правили сѣ работилничитѣ тѣй, че оставили барута и гилзитѣ на едно мѣсто, кждѣто всѣко едно момче може да хвърли искра и да направи взривъ, който да изтрени цѣлия градъ; затваряли сѣ вратитѣ, щото никой да не може да излѣзе, и затуй много хора се избиха, попече нѣмаха възможностъ да излѣзатъ. Ами и това сѣщо е една несъобразителностъ при конкретнитѣ норми, които се спазватъ въ работилничитѣ за фабрикуване на взривни вещества. Тукъ нѣма нужда отъ голѣми човѣшки мадростъ: конкретизирано е положението, което е трѣбвало да се съблюдава. Тѣ не го съблюдоха. И този случай се разтрѣби, и азъ защищавахъ, както и сега, въ окръжния съдъ тѣзи нещастници. Тогазъ гледицето на народната партия не бѣ даже това, което ние имаме въ случая. Г. Габровски въ него врѣме — 1897 г. — направи интерпелация до г. Бенева, тогавашенъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи, и г. Беневъ, като такъвъ, отговори слѣдното: (Чете) „Докогато съдебнитѣ власти не поискатъ това, нито азъ, нито вие имате право да кажете, че градоначалникътъ, окръжниятъ управителъ, околийскитъ началникъ или кметътъ сѣ виновни въ това нещастие. Ще се съгласите съ мене, г. г. прѣдставители, че ме бѣде крайно несправедливо, ако уволнимъ цѣлата администрация и общинското управление, безъ да провѣримъ: дали тѣ дѣйствително сѣ виновни или не въ конкретния случай“. Съдебна присѣда излѣзе, братя Иванови бѣха осѣдени на затворъ и глоба, тѣ бѣха осѣдени да платятъ гражданско обезщетение. Русенската администрация нѣмаше никакъвъ грѣхъ въ тая работа, защото смѣтаха тогава, че административнитѣ чиновници, когато нарушатъ служебната си обязаностъ, не може да се уволнятъ. Политическа отговорностъ за чиновничитѣ нѣмаше и тѣ всички си останаха на служба, като се погребяха убититѣ, отидоха си, платиха се по 400—500 л. за всѣки единъ и работата се потули. Азъ не поддържамъ тази теория, г. г. народни прѣдставители. Гаранцията на единъ демократически режимъ е, че всѣка грѣшка на управляющитѣ, трѣбва да се наказва, защото само тамъ е гаранцията за постепенното усъвършенствуване на демократическия режимъ и за усъвършенствуване на демократическото управление. Не е прѣстъпникъ г. Златевъ, г-да. Нѣма по лоша сѣдба за единъ човѣкъ, отколкото сѣдбата на добъръ човѣкъ, който по една несъобразителностъ или по една непрѣдпазливостъ не е могълъ да прѣдвиди и самъ той става невинна причина за нещастнитѣ жертви. Азъ се питамъ: съвѣстѣта на тѣзи хора какъ ли ги мѣчи всѣкидневно, прѣдъ отговорността за тѣхната небрежностъ? Тѣ сѣ мъченици. Азъ не се радвамъ на сѣдбата на човѣкъ, който е станалъ неволна причина за смъртъта на другитѣ

И сѣдбата на г. Златева е била такава, щото слѣдъ 20-годишна магистратска дѣятелностъ, въ негово врѣме стана една отъ най-големитѣ и една отъ най-грознитѣ катастрофи въ гр. Русе. Но азъ можахъ да кажа на г. Златева, че той има отговорностъ въ случая, че той е могълъ да прѣдвиди или, ако не е могълъ да прѣдвиди, държавниятъ строй, народътъ, който не желае невинно да се трепатъ хората, иска отговоренъ човѣкъ, иска да се признае, че ти, който си поставенъ на такава служба, ще пострадашъ поне въ службата си, ще бѣдешъ уволненъ, ако станатъ нещастия въ окръга, който управлявашъ, ще трѣбва да се накажешъ служебно. Ние приемаме тая отговорностъ. Сѣщото бѣше, г-да, и съ г. Петкова — полицейскитъ приставъ. Той е човѣкътъ, който плака при мене. Правъ е. Казва: „Ами азъ какво съмъ направилъ?“ — „Нищо не си направилъ, но ти бѣше служащъ тамъ, на мѣстото ти отиде, ти дѣйствуваше; не си направилъ прѣстѣпление, но стана катастрофата, а пъкъ ти бѣше тамъ, ти трѣбваше да дѣйствувашъ, ти дѣйствуваше при извѣстна обстановка, при законъ, които те поставятъ тамъ и искатъ винаги да бѣдешъ бдителенъ, съобразителенъ, да не се допускатъ грѣшки“. И нема мислите, че този нещастникъ е щастливецъ сега? Оня, който е дѣйствувалъ прѣстѣпно и е наказанъ, може да се съгласи съ законния редъ; но ози, който за неблагоприятието си бѣде наказанъ, мъчно се примирява съ сѣдбата си, той е единъ нещастникъ, когото винаги съмъ оплаквалъ. Но такива нещастници трѣбва да понасятъ отговорности, за да се дава урокъ за бѣдѣща дѣятелностъ на всѣки чиновникъ да се усъвършенствува редътъ, та за въ бѣдѣще да ставатъ по-малко грѣшки отъ такъвъ характеръ. Азъ искахъ, ние всички искаме да се ликвидира съ достоинство въпроса за отговорността. Но че ние спасиме живота на загиналитѣ, нито пъкъ азъ, като демократъ, когато отида въ Русчукъ, нѣма да си спомнямъ, че когато азъ бѣхъ министъръ, въ Русчукъ стана голѣма катастрофа. Не, г. г. народни прѣдставители, ще остане петно отъ това, което стана, и да искаме да го махнемъ, нѣмаме възможностъ да го направимъ. Азъ искамъ само да се знае, че когато ние държахме съдебнитѣ на нашата държава, ние, които имаме злонастието да бѣдемъ управници, когато тая случка стана, сме погледнали човѣшки, сме погледнали съвѣстно. Да не остане грѣхъ на насъ, защото и ние сме смѣтали падналитѣ наистина за невинни хора, хора на народа, които намира най-големъ удоволствие — които сѣ русенци ще потвърдятъ това — само въ тоя денъ. А това вече, г. г. народни прѣдставители, е фаталностъ. Който не е живѣлъ въ Русе, нѣма прѣдставление, нѣма идея какъ се празнува тамъ този денъ — сирни заговѣзни, маскитѣ. Минимумъ 5 хиляди души народъ стои винаги на тая улица, въ която стана нещастieto. Ако има денъ, въ който азъ като русенецъ знамъ, че всички се веселятъ, то е само този денъ. И какъ, за нещастие на сѣдбата, трѣбваше ония, които сѣ отивали да разбиятъ участъка, да се тикатъ въ тѣлпа отъ десетки хиляди души, за да стане тая грозна катастрофа!

Б. Георгиевъ: Тамъ е именно кривъ министърътъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Не е кривъ тамъ министърътъ. Ако ти отъ тукъ заповѣдашъ да се лови въ Силистра риба и се удаватъ хора, ти ли си кривъ?

Б. Георгиевъ: Оня празникъ е като Възкресение Христово.

Министъръ Н. Мушановъ: Напротивъ. Много е мъчно да се прави шега въ такова настроение и по въпроси отъ естѣство като този, който азъ третирамъ. Но, казва г. Пешевъ, това петно ще остане

на челото на демократическата партия: „Вие, демократи, посипете главата си с пепел и идете на покаяние въ срѣдата на народа“. Не, русенската случка — пакъ ще повтора — не слага петно на душата на българската управляюща демокрация, защото всѣки единъ честенъ човѣкъ въ тая страна ще каже, че ние нѣмаме участие прѣстъпно, злосторно спрѣмо тия невинни жертви, които паднаха. Нѣма човѣкъ, който да каже противното; не го каза и г. Теодоровъ даже съ страстта, съ която пледиралъ, и не можеше да го каже. А ние ще си имаме отговорността, за която споменахъ. Все таки, г. г. народни прѣдставители, за дѣятелността и честността на една партия не се съди само отъ туй, че нѣкъдѣ падатъ жертви. Тѣ могатъ да падатъ навсѣкъдѣ, при разни обстановки. За мене важи едно убийство, кждѣто единъ министъръ или членъ отъ партията заповѣдалъ, за да докажешъ, че единъ режимъ е прѣстъпенъ; за мене важи едно лично арестуване, да отнемете свободата на човѣка, за да докажешъ, че съмъ прѣстъпенъ типъ; тогазъ по-лесно можешъ да ме убѣдишъ, че съмъ прѣстъпникъ, отколкото да ме смѣташъ за прѣстъпникъ затуй, че азъ станахъ причина за грѣшките, които станаха въ Русе. И тъй като всѣка партия има своя фаталностъ, нека г. Пешевъ помисли и за фаталността на своята партия. Азъ имамъ широкъ грѣбъ, за да мога да понеса отговорността на нашата партия даже и въ гр. Русе, кждѣто винаги ще мога да убѣдя единъ сериозенъ човѣкъ, че ние нѣмаме прѣстъпенъ прѣстъпъ въ тая работа, кждѣто винаги мога да убѣдя всѣки единъ съвѣстенъ човѣкъ, че ние направихме всичко онуй, което трѣбваше да се направи въ една демократическа държава, за да се гарантира редътъ. Азъ, г. г. народни прѣдставители, по тоя въпросъ сега ще свърша. На мене има отправена интерпелация по русенската случка и утрѣ по нея ще трѣбва да говоря по-надълго и съ факти да отговоря на г. Хаджисева.

Съ тия бѣлѣжки свършвамъ своята рѣчь.

Отъ всичко туй, което казахъ по четиритѣ въпроси, важни за нашата политика — за корупцията, за личния режимъ, за изборната система, за русенската случка, може би, г. г. народни прѣдставители, отъ увлѣчение, нѣкъдѣ пристрастно да съмъ гледалъ фактитѣ. Все таки азъ се качихъ на трибуната съ обѣщание, да не бѣда тенденциозенъ, за да мога да дамъ, за честта и достойнството на хората; които отъ тая трибуна излизатъ, повече искрено съ третирането на въпроси отъ важно и съдбоносно значение за държавния ни строй.

И като свършвамъ, г. г. народни прѣдставители, гордъ съмъ да кажа, че ние днесъ не само спрѣмо насъ се боримъ, но и ония тамъ чистимъ и, че, слѣдователно, се по-голяма жизненостъ, се повече животъ ние можемъ да проявимъ днесъ; ще го проявимъ и утрѣ. Българската демокрация е още въ началото си съ това, което тя даде на българския народъ, съ това, което тя можа да даде на българската интелигенция, въобще на политическия животъ въ тая страна, тя живѣе съ добъръ животъ. Тя въ началото започна блѣстяще, пладне не е достигнало още, когато тя ще стане свършена, а ти има още дълъгъ животъ, въ безкрайността на политическия животъ на държавата, въ който постепенно-постепенно демокрацията ще расте; неминуемо ще расте. Много хора въ бѣдѣще ще ни подпоаятъ, ще ни продължатъ. Нашитѣ прѣдшественици ни дадоха добро наследство; ние го обогатяваме съ политическа чистота, ще го прѣдадемъ и на приемницитѣ ни, тѣ ще го обогатятъ отъ своя страна и тъй постепенно демокрацията ще живѣе и ще печели.

Отъ мнозинството: Bravo! (Ржкоплѣскане)

Прѣдседателъ: Засѣданието се прѣкъсва за 15-минутна почивка.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. министъръ Takeвъ.

Министъръ М. Takeвъ: Г. г. прѣдставители! Дебатитѣ, които станаха по отговора на тронното слово, сж едно нравствено удовлетворение за това правителство, което управлява България отъ три години, изобщо, и за ония министъръ на вътрѣшнитѣ работи, който въ продължение на тия три години държеше Вътрѣшното министерство и дирижираше, изпълняваше директивитѣ на правителството по отношение на вътрѣшната политика на страната. И казвамъ, че сж едно нравствено удовлетворение затова, защото отъ всички онѣзи безпоцадни атаки, които бѣха открити и въ партийната, и въ ежедневната преса, и на мегданитѣ, и въ партийнитѣ клубове противъ управлението на демократическата партия, отъ всичко туй тукъ, отъ тая трибуна, нищо не се изнесе. А не се изнесе затова, защото на всѣка алегация тукъ се изпрѣчва максимата на римския преторъ — дайте доказателства! Дайте факти, посочете на конкретни случаи, за да можемъ ние, отговорнитѣ за вътрѣшното управление на страната, да кажемъ своята дума не голословно и съ общи фрази, а конкретно и документално. Дебатитѣ по отговора на тронното слово на третата редовна сесия на XIV-то обикновено Народно събрание се отличиха съ своята скромностъ, ще кажа азъ съ своята постностъ. Не постно бѣ тронното слово, прочее, а постни бѣха дебатитѣ на почтената лѣвица въ критикитѣ и върху управлението на държавата.

Г. г. прѣдставители! Отъ развититѣ се тукъ разисквания най-всѣ се засегна външната и вътрѣшната политика на правителството, специално оная на Вътрѣшното министерство. По външната политика г. първиятъ министъръ съ логика и краснорѣчие, съ аргументи несъкрушими можа — вървамъ азъ — да убѣди не само васъ, приятели на това правителство, но и оная лѣвица разбра, че не всичко онуй, което се разказва по булевардитѣ, съставлява външната политика на днешното правителство, а вашитѣ аплодисменти, и даже ония отъ тамъ на единъ красенъ противникъ на днешното правителство, потвърждаватъ моята мисль.

Колкото що се касае, слѣдователно, до външната политика, азъ ни дума не ще спомена, а ще се спра малко по-обстойно върху вътрѣшната политика на правителството, оная политика, която е легнала въ основата на програмата на демократическата партия, и която обема 1/10 отъ декларацията на правителството, съ която то излъзе прѣдъ народа на 22 априлий 1908 г. — програма и декларация, изпълнението на които, по отношение на вътрѣшното управление, бѣ възложено на Вътрѣшното министерство. Не единъ път азъ съмъ заявявалъ тукъ, въ тая ограда, било като стоящъ тамъ, на лѣвицата, било като стоящъ тукъ, на червената маса, че физиономията на едно държавно управление дава вътрѣшното управление: това е администрацията, това е полицията, това сж органическитѣ закони на вътрѣшното управление на страната, които обуславяватъ системата на държавното управление. Като така, ще ми позволите да прослѣда, заедно съ васъ, когато се ликвидира управлението на Вътрѣшното министерство прѣзъ послѣднитѣ три години, и за което г. Теодоръ Теодоровъ поиска да направи единъ общъ обзоръ, заедно, казвамъ, съ васъ да хвърлимъ единъ бѣгълъ погледъ върху това вътрѣшно, въ тѣсна смисль на думата, управление.

Дѣйността въ всѣко Вътрѣшно министерство се раздѣля на два клона: административно-полицейска и творческа, или законодателна. Въ регистритѣ на дѣйността, прочее, има двѣ рубрики — на едната

страна активътъ, а другата — пасивътъ. И когато единъ министъръ слиза отъ крѣслото, което е заемалъ, той ще трѣбва да подведе итога на актива и онзи на пасива, на ако вториятъ надмине първия, той ще трѣбва да съжалява не, но да признае, че е билъ недостоеенъ шефъ на този ресоръ.

Да проведемъ, прочее, този итогъ.

Полицейско-административната дѣятелностъ на Вътрѣшното министерство първоначално се свежда въ три направления: първо, и на първо мѣсто, въ подбора на полицейско-административния персоналъ. Въ това отношение, г-да, азъ мога съ гордостъ да кажа, че това, което нѣкога бѣ *ria desideria* за държавното ни управление, това, което нѣкогашъ тукъ, прѣди 16 години, покойниятъ д-ръ Стоиловъ проповѣдваше, а именно да дадемъ полицията и администрацията въ ръцѣтъ на хора съ уметвенъ и нравственъ цензъ, ние това постигнахме. Първата моя грижа бѣ, заедно съ васъ, да намѣря 12 окръжни управители съ висше образование и съ завидно възпитание, които да поставиме начело на управлението. И това ние сторихме: отъ 12 управители, 11 бѣха съ висше образование, като ги взехме отъ прокурорскитъ и адвокатски скамейки, отъ директорскитъ гимназиялни стогове и ги направихме окръжни управители; не ги взехме отъ нашитъ партийни клубове, нито ги вербувахме изъ улицитъ, а ги потърсихме изъ висшитъ слоеве на нашето общество. На второ мѣсто трѣбваша ми седемдесетъ и нѣколко души околийски началници, и за тѣхъ азъ не влѣзохъ въ клубовѣтъ на демократическата партия, нито въ нашитъ партизански кюшета да търся, за да охранимъ наши приятели, които редъ години сж водили борба и сж изтощени, а влѣзохъ въ учителската срѣда — таа срѣда, която англобира въ себе си цвѣта на българското общество; отъ тамъ вербувахъ 70-тъ околийски началници. И когато азъ излѣзохъ съ статистика на рѣка да посоча на обществото, че въ нашето управление 68% отъ околийскитъ началници сж съ завършено срѣдно образование, а при останалитъ режими само 10% сж били такива, азъ бѣхъ подигранъ, като ми се каза: даскалитъ на г. Такева ще му счупятъ главата, защото тѣ не били опитни избори да правятъ по поиятията на миналитъ управления. Е добръ, днесъ, когато ликвидираме това управление, можемъ съ гордостъ да кажемъ, че тия даскали дадоха пълни доказателства на своята дѣеспособностъ и правилно разбираше принципитъ на държавното управление. И ако фаталниятъ день за конституционно-парламентарнитъ управления е изборниятъ день, то произведенитъ прѣзъ 1908, 1909 и 1910 г. законодателни, окръжни и общински избори, когато не се допусна ни едно човѣкоубийство, ни едно параняване, ни единъ арестъ или побой, когато нийдѣ не биде повикана ни войска, ни полиция, за да разпрѣсватъ изборнитъ събрания и да биятъ и прѣбиватъ избирателитъ, когато нийдѣ ни кавалерия, ни артилерия избори не правиха, когато нийдѣ свѣщи не се гасиха и сухопѣтни флоти не се пращаха — всичко това най-релефно и категорично потвърждава моето убѣждение, че ние бѣхме щастливи съ подбора на полицейско-административния персоналъ, защото съ него ние можахме да гарантираме на българския народъ неговитъ права и свободи и му дадохме възможностъ да се почувствува господаръ надъ своитъ сѣдбини.

И, за да не бѣдемъ голословни, прѣнесете се три години назадъ — на 25 май 1908 г. — на ми кажете, помни ли българскиятъ народъ изборна борба по-свободна, придружена съ повече ентузиазъмъ и съ провождана съ толкова радостъ, музика, пѣсни и хора? Помни ли българскиятъ народъ да е други нѣкой пътъ по-щедро изливалъ своето довѣрие къмъ друго правителство, отколкото това той стори къмъ

днешното, когато отъ 203 депутатски мандата, той му даде 176? Това, прочее, съставлява за насъ истинска и заслужена гордостъ. Но само това ли е? Второто назначение на полицията и администрацията е да одухотвори написанитъ съ мъртви слова въ законитъ основни свободи и права на гражданитъ да могатъ тѣ да се проявятъ въ живота. Четири сж нашитъ основни свободи: свободата на словото, живо и печатно, свободата на събранията, свободата на сдруженията и изборната свобода; неприкосновеността на жилището и на личността. Е добръ, г. г. прѣдставители, вие, които сте сѣднѣ тукъ на дѣйствиата на тази червена маса, питаамъ ви азъ, кога тия свободи на българския народъ бѣха повече гарантирани, отколкото прѣзъ послѣднитъ три години? Произведоха се, както казахъ, законодателни избори прѣзъ три години, при пълна свобода на словото, живо и печатно, при небивала свобода на публичнитъ събрания, когато ни едно публично събрание не разгонихме, както се разгонваха нѣкогашъ съ шикове и камшици; когато никога незаконно не арестувахме, на личната свобода на българския народъ не посегнахме, жилището му не изнасихме, не допуснахме да се изнасили. Ето ви, г. г. прѣдставители, каква е била физиономията на нашето вътрѣшно управление, върху онова управление, което обусловлюва системата въ него и характеризира конституционно-парламентарнитъ страни. Прочее, азъ искрено моля Бога да вразуми днешнитъ наши политически противници утрѣ, когато ще бждатъ повикани да ни замѣстятъ, да дадатъ на българския народъ не повече, а само толкова гаранции за неговитъ основни права и свободи.

Толкозъ засега върху полицейско-административната длѣжностъ на Вътрѣшното министерство. Да дойда сега върху неговата творческа такава. И прѣди всичко, тази творческа дѣйностъ, азъ разбираамъ въ всички ония законодателни мѣрки, които иматъ за цѣлъ да гарантиратъ отъ бждитъ посѣгателства на недобросѣвѣстна властъ свободитъ и правата на народа ни. Въ това отношение моето старание бѣ да одухотвори принципитъ, легнали, както въ основата на правителствената декларация отъ 22 априлий 1908 г., така и въ онази глава отъ програмата на демократическата партия, която третира материята за самоуправлението на страната. И на първо мѣсто внесохъ и прокарахъ прѣзъ камарата новия избирателенъ законъ, който дава пълна физическа и нравствена възможностъ на българския народъ да вземе въ собственитъ си ръцѣ своитъ сѣдбини.

Обръщането всѣка община въ избирателна секция, секретътъ на вота — пликътъ и тайната стаячка — вие знаете какви благотворни резултати могатъ да дадатъ. Даже при едно насилническо управление. Вториятъ законъ, който внесохъ и прокарахъ въ камарата, законътъ за допитването до народа, чийто цѣлъ бѣ да обезпечи на българския народъ неговото материално състояние, въ смисълъ, да не може така лесно то да бжде дисперсирвано отъ разсиннически управници. И този, който знае основнитъ принципи на този законъ, той ще разбере каква крачка сме сторили напредъ въ нашето прѣдставително управление, макаръ засега само за дадени случаи и за дадени мѣроприятия ние въведохме принципа на така наречената непосредствена демократия — цѣлиятъ народъ да каже, какъ той желае да бжде управляванъ. Трети единъ законъ бѣ законътъ за опазване народното здраве, който даде на народа бърза медицинска помощъ и да не кажа безплатна, както казваха нѣкогашъ, но дадохме му сносна по стойностъ медицинска помощъ. А съ закона за нови 36 болнични здания, дадохме на нашето селско население да намѣри подслонъ въ удобно помѣщение за цѣрене своитъ болки. Но тукъ азъ

се не спрѣхъ, а отидохъ по-далечъ. Внесохъ законъ за подобрене закона за селската полиция, чрѣзъ който гарантирахме нашето селско население отъ произволи, а съ закона за обезпечение пакъ на селското население отъ пожари и други поврѣди, неговитѣ недвижими и движими имоти, ние му сторихме истинско благодѣяние. Кѣмъ всичко това трѣбва да добавимъ и закона за измѣнение закона за градскитѣ и селскитѣ общини, чрѣзъ който създадохме нови ресурси за покритиѣ съ дефицитѣ общински бюджети. Това бѣха законитѣ, които днесъ сѣ въ сила и дѣйствиe. Но Вжтрѣшното министерство отиде още по-далечъ и внесе въ камарата и законопроектитѣ за публичнитѣ събрания, за околийскитѣ и окрѣжни управления, за обществената благотворителностъ и законопроекта за чиновницитѣ, който стои на разположението на шатната парламентарна дѣйностъ, законопроектитѣ за взривнитѣ вещества и за полицията. Но да спра тукъ да изброявамъ омази творческа дѣйностъ, която въ продължение само на двѣ редовни сесии можа Вжтрѣшното министерство да прояви по отношение на законодателството върху вжтрѣшното управление на страната, защото нито врѣмето, нито мѣстото ми позволяватъ да продължа. При това положение на нѣщата, питамъ се азъ, кога отъ 30 години насамъ, кога другъ път Вжтрѣшното министерство, въ продължение само на двѣ редовни сесии на законодателното тѣло, е внесло толкова законопроекти, станали много отъ тѣхъ закони, отъ такава сжществена нужда и важностъ за страната и отъ такава организационно значение за нашия общественъ животъ? Кажете, не мълчете, вие тамъ на лѣвицата, защото добросъвѣстността и почитеностъта изискватъ да бждете справедливи и обективни сѣдни, а не проводници на булеварднитѣ газетарски клюки и инсинуации. При все това, г. г. прѣдставители, азъ признавамъ, че ние не сме ангели — ние дѣйствуваме, затова и грѣшимъ. Не грѣши само този, който лежи въ студения гробъ. „Erga hominum est“ — грѣшката е вродена на човѣка, помѣ той дѣйствува и затуй сме правила и азъ и моитѣ подвѣдомствени органи, може да сме правила грѣшка. Въпросътъ, прочее, който се изпрѣчва, не е да-ли сме правила грѣшки, а да-ли нашитѣ грѣшки сѣ били злонамерени или добросъвѣстни, да-ли тѣ сѣ били продиктувани отъ користни и други прѣстѣпни и позорни цѣли, или сѣ били плодъ на човѣшка несъвършеностъ? И чакахъ въ това отношение да ми се посочатъ нашитѣ грѣхове, грѣховецѣ на нашата администрация и полиция, на която тукъ се ликвидираше три-годишната ѣ дѣйностъ. Прѣвъ, който се опита да сторѣ това, бѣ г. Теодоръ Теодоровъ, който ми посочи нѣколко факта. На първо мѣсто той ми посочи убийството въ Кулския полицейски участъкъ, извършено отъ единъ стражаръ. Да, фактътъ е вѣренъ, даже така е, но така сжщо е вѣрно, че когато това узнахъ, азъ разформировахъ цѣлата полиция, прѣдадохъ я отъ околийски началникъ до послѣдния разсиленъ на прокурора и му казахъ: „Приложете закона.“ Прокурорътъ намѣри, че началникътъ е невиненъ и го освободи; намѣри и другитѣ арестувани за невинни и ги пусна на свобода, като задържа виновника стражаръ, когото и осѣдиха. Питамъ ви азъ, какъ друго-яче би постѣпилъ на моето мѣсто всѣки единъ отъ онѣзи обвинители, ако би билъ министъръ на вжтрѣшнитѣ работи? Подобни злодѣяния сѣ ставали и ставатъ, та не е въпросътъ въ възможността да се повтарятъ, а въ мѣрките, които се взематъ противъ провинившитѣ се. Въ това отношение нека ми позволи г. Теодоровъ да му спомня, че прѣзъ тѣхното управление не стражаръ, а пловдивскиятъ градоначалникъ уби едно невинно момиче . . .

Е. Начевъ: И него го обѣсиха.

Министъръ М. Такевъ: Да, и него обѣсиха. И когато се направи тукъ интерпелация по това нечуто злодѣяние, респективниятъ министъръ каза: приложиме закона, а вие, негово болшинство, казахте: „Доволни сме.“ И азъ така же постѣпихъ — приложихъ закона, прѣдадохъ този стражаръ, когото азъ не назначихъ, а заварихъ на властъ, за да му наложатъ съответното наказание.

На второ мѣсто г. Теодоровъ ми посочи другъ фактъ, а именно самообѣсването на единъ младежъ въ Банския участъкъ. Тукъ г. Теодоровъ съ единъ подигравателенъ тонъ се провикваше: Какъ е било възможно да се самообѣси човѣкъ въ полицейския участъкъ? Какъ се е самообѣсилъ, не знамъ, но това, обаче, което знамъ, то е, че се е тѣкмо тѣй самообѣсилъ, както и прѣзъ 1896 г. въ Лѣдженския полицейски участъкъ се намѣри самообѣсенъ жителъ отъ с. Каменница, Каровъ, синъ на нашия тамъ политически приятел Стою Каровъ, днесъ покойникъ. И когато азъ телеграфически поискахъ отъ министъръ Стоилова смѣтка за това самообѣсване, той ми отговори: „Прѣдадохъ дѣлото на сѣда.“ И тогава сѣдътъ намѣри, че нѣма насилия външни, нѣма виновностъ и дѣлото се свърши. Тѣй постѣпихъ и азъ: прѣдадохъ дѣлото на сѣдилищата, които намѣриха, че въ случая нѣма прѣстѣпление, а едно дѣйствиe на единъ отчаялъ се отъ живота човѣкъ.

Трети единъ фактъ ми цитира г. Теодоровъ — застрѣлването на бѣгащия арестантъ Давчевъ отъ часовая при затвора. Случката е слѣдующата: този господинъ е билъ затворенъ въ ареста по постановление на респективнитѣ власти, опиталъ се да избѣга и, когато бѣгалъ и билъ до вратата, часовиятъ стрѣлилъ и го убива. Г. Теодоровъ ме пита: „Какъ, нема този часовъ не можеше да се спусне да го погони, нема не можеше да употреби други мѣрки?“ Г. Рангелъ Яневъ бѣше много правъ, като каза: „Г. Теодоровъ, вие не знаете гарнизонната служба.“ Азъ ще добавя: ако г. Теодоровъ — не ща да кажа, че е дезертьоръ — бѣ отбилъ военната си повинностъ, той тамъ щѣше да се научи, че първото вмѣнено задължение на часовая е, помѣ се опита арестантъ да бѣга, да стрѣля на него. Това пише и чл. 106 отъ закона за полицията. Случаятъ, дѣто стражарътъ, поставенъ на часа, има безпрѣкословното право да стрѣля, то е по бѣгающъ арестантинъ. Опиталъ се да избѣга, изнасилилъ врата, счупилъ ключа, отива на двора, готви се да прѣскочи прага на външнитѣ порти, часовиятъ стрѣля и стрѣля съ право и по длѣжностъ, защото той не може да каже: „моля ти се, подѣй бѣга, стой тука“, оня, който бѣга, не се моли — подиръ него се стрѣля. Ако речете, че въ това се е провинила полицията, азъ приемамъ съ готовностъ този грѣхъ, но това не само не е грѣхъ, а е доблестъ, за която трѣбваше да бжде награденъ, както възнаградихте завчера онѣзи хора, на които тукъ бѣгаючи прѣстѣпници стрѣляха, раниха ги и ги убиха, както лани дадохте пожизнена пенсия на наследницитѣ на убития старши стражаръ въ Тетевенъ и на младшия стражаръ, които бѣха убити на софийскитѣ улици отъ бѣгаючи прѣстѣпници.

Това бѣха, г. г. прѣдставители, процитиранитѣ три факта на лошото управление на демократическата партия прѣзъ изминалитѣ три години. Посочете ми втори случай, посочете ми трети, пети. И азъ съ готовностъ ще отговоря на всѣки конкретенъ фактъ, който вие бихте ми изнесли, отъ червената трибуна. Ако е така, прѣстанете съ общи фрази, прѣстанете съ общи думи да сипете клевети, хули и обвинения противъ нашето управление. Това ако е възможно само на площада, само въ партийния клубъ, за да заблудимъ или ентусиазираме нашитѣ политически приятели, ако е възможно да се пише въ нестогорнитѣ газети, то е недостойно да се го-

вори отъ червената маса, дѣто всички сме повикани да носимъ тежеститѣ на държавното управление.

Това е, г. г. прѣдставители, пасивитѣ — ако мога така да кажа — изнесенъ тукъ, противъ дѣйността на Вътрѣшното министерство въ продължение на 28 мѣсеца, на което — казахъ ви — се поиска да се ликвидира дѣйността. Азъ бихъ могълъ, прочее, тукъ да спра. Това, обаче, азъ нѣма да сторя, а ще се спра и на онзи булеварденъ вой противъ Вътрѣшното министерство, който и съставляваше крайжѣлния край на борбата противъ това министерство. Думата ми е за ония грозни слухове на корупция, които намираха подкрѣпата си въ двубоя на двама висши чиновници въ това министерство, които се взаимно обвиняваха въ аферата. Да, г-да, вѣрно е, че всичко това се каза и писа въ печата, та ще трѣбва да се спремъ и върху него, съ сжщата обективност, съ каквато дѣйствувахме досега. И прѣди всичко има ли въобще корупция въ нашия общественъ животъ и частно въ Вътрѣшното министерство. Като употребявамъ думата корупция, азъ искамъ да се спра и да я разширя въ цѣлата нейна областъ. Прѣди всичко, има ли въобще корупция въ нашето общество или това сж поединични случаи, кога повече, кога по-малко, случаи за които сжществуватъ наказателнитѣ разпоредби въ нашитѣ углавни закони; безъ да прѣдрѣждавамъ въпросъ, азъ искамъ да хвърля единъ бѣгълъ погледъ върху нашия общественъ животъ отъ 25 години насамъ, тъкмо тѣй, както се опита това да стори г. Пешевъ, като хвърли единъ генераленъ погледъ върху нравитѣ на нашия народъ и изкара, че такъвъ порокъ има. И сега, както и досега, азъ ще си послужа съ свѣдѣния, които отнематъ възможността на тѣзи, които отъ тази трибуна искаха да хвърлятъ всичката калъ отъ този порокъ, ако той сжществува въ нашето общество, върху демократическата партия.

Когато покойниятъ Стоиловъ пое управлението на България слѣдъ 18 май 1894 г., той излъзе прѣдъ обществото съ слѣдующата декларация: „Този, който ме упрѣквава — казваше той — че въ моето управление има недостатъци, не трѣбва да забравя условията, при които азъ поехъ управлението, условия, които характеризираха една страна съсипана икономически, изпортена политически и социално, една страна, която бѣ въ наджечернието на своя нравственъ и икономически банкрутъ“. И така, прѣзъ управлението на покойния Стамболовъ държавата се е намирала на прага на своя нравственъ банкрутъ.

Ако такова е било нравственото състояние на нашата страна при поемането на управлението отъ народната партия, то какво стана то прѣзъ врѣме на това управление? Ето каква характеристика дава самиятъ официозенъ органъ на тогавашното правителство, в. „Миръ“, въ броя си отъ 14 декемврий 1895 г.: (Чете) „Съ голѣмо съжаление сме принудени да констатираме, че днешното наше общество прѣживѣва единъ отъ ония периоди на развратъ и деморализация, които сж се свършвали твърдѣ печално навѣкждѣ, като сж принасяли най-голѣмитѣ катастрофи и нещастия на всички народи, у които сж се появявали.“

И така, прѣзъ народняшкото управление „развратъ“ и „деморализация“ прѣживѣвалъ българскиятъ народъ. Значи, корупцията въ него е цвѣтѣла и е достигнала до своя апогей.

На това незавидно нравствено състояние на нашето общество е обърналъ внимание и самиятъ държавенъ глава прѣзъ управлението на прогресивно-либералната партия, начело съ г. д-ръ Данева. Ето каква характеристика е направилъ на управлението по онова врѣме Негово Величество царѣтъ прѣдъ народното прѣдставителство, което бѣ отишло да му

поднесе въ двореца отговора на тронното слово прѣзъ 1902 г.: (Чете)

„При изпълнението на единъ установенъ обичай днесъ, азъ пакъ вземамъ думата и се мжча по този случай да бжда чутъ отъ законодателното тѣло. Обаче, трѣбва да изповѣдамъ, че го правя съ слаба надежда, защото опитътъ, за жалостъ, ме е горчиво разочаровалъ.“

„Изказванитѣ, проповѣдванитѣ и прѣпорѣчванитѣ не еднократно отъ мене при сжщия случай идеи и възгледи, въ благотворността отъ реализирането на които азъ дълбоко вѣрвамъ, сж останали суетни.“

„На тия сжждения азъ изново привличамъ просвѣтеното внимание на народното прѣдставителство, защото зрѣлѣше то на нашитѣ политически борби, кждѣто се развиватъ апетититѣ повече, отколкото убѣжденията, кждѣто често се защищаватъ не принципитѣ, а личнитѣ интереси, не е сгодно за повдигането моралния уровень на страната, нито цѣкъ може да даде на възрастающото българско гражданство едно високо мнѣние за неговитѣ права и длъжности.“

Ето това е било нравственото състояние на нашия народъ прѣзъ управлението на г. Данева.

Какво, обаче, е било то прѣзъ управлението на либералитѣ г. г. Радославовъ и Тончевъ, стига да отворите тѣхнитѣ печатни органи, в. в. „Народни права“ и „Свободно слово“, за да видите какъ рисуватъ тѣ взаимнитѣ си физиономии, като на хора крадци и разбойници, като на управление развратно и всекоруптираше. За присядата на държавния сждъ и не говоря.

Ето това е картината, която прѣзъ разнитѣ врѣмена се е рисувала на българския хоризонтъ.

Питамъ се сега, защо бѣ този вой за корупция и продажностъ сега, когато тия добродѣтели сж били отличителни черти и на народняшкото и на цанковистското и на либералното управление. Очевидно тукъ има голѣма недобросѣвѣстностъ и желание да се приравни и демократическото управление и партията къмъ другитѣ. И наистина, г. г. народняци, не вие ли признавате въ вашия органъ, че обществото е прѣживѣло въ вашето управление периодъ на развратъ и деморализация? Не въ управлението ли на г. Данева, който тукъ говорѣше за корупция, сж се насърчавали личнитѣ апетити и сж защищавали повече личнитѣ интереси, отколкото държавнитѣ принципи? Г-да! Бждете обективни като народни труженици, като ръководачи на обществения животъ на България, гледайте трѣзво, и ако има зло, дайте да го коренимъ, но тъкмо тамъ, кждѣто то се намира, а не хвърляйте калъ и тамъ, дѣто има бисери. Г. Малиновъ бѣ правъ, когато ви каза въ Свищовъ на това, че имало случаи на корупция въ нашето общество: Да, каза той, има, защо ще го криемъ? Но демократическата партия има тази заслуга въ това отношение, че тя не само не е фаворизирала тѣзи пороци, че тя не само не ги е култивирала, но тя е взела всички мѣрки да ги прѣврати. И молимъ Бога, когато ще дойдатъ други да ни замѣстятъ, да продължаватъ въ този пътъ, по който ние вървимъ. Така поставенъ въпросътъ, мисля, че спорнитѣ точки сж ясно разграничени и ще трѣбва да спремъ и видимъ каква е и каква трѣбва да бжде ролята на властѣта при това обществено състояние. Ролята на властѣта е и не може да бжде друга, освѣнъ да слѣди зорко и да прѣслѣдва жестоко всѣка проява на корупция и развратъ, кждѣто и когато се той въ конкретна форма прояви. Въ това отношение мога съ

гордост да ви заявя, че не е било случай, когато властта на Вътрешното министерство да не се е най-строго прилагала, колчем до нейните уши са дохождали конкретни факти. Ето защо и сега ние искаме такива факти да ни посочите, за да дадем нужните осветления за дейността на властта по тях и посочиха ни се три факта — взаимните обвинения между двамата бивши началници на кабинета на Вътрешното министерство, Байнertовата концесия и твърдението на в. „Ден“ за рушвети по търговетъ.

Да разгледаме и третият случай. Истина е, че г. г. Бъчваровъ и Говедаровъ се взаимно обвиниха въ непотчена и прѣстъпна дейност. Обаче, знаете ли какъ постъпи съ тяхъ централната власт? Слѣдъ като и двамата освободи отъ занимаемитъ имъ длъжности и по искане на прокурора веднага разрѣши тяхното даване подъ съдъ, тя ги изпрати въ полицейския затворъ, тамъ да се взаимно обяснятъ съ съдебната власт. Питамъ ви васъ, кога други нѣтъ се е постъпвало така строго и така безпощадно съ партийни хора и висши чиновници отъ другитъ партии и управления? И сега вмѣсто да получимъ вашитъ рѣкопѣлскания, ние получихме вашитъ укори. Какво повече можехме и трѣбваше да направимъ ние? Но, казва г. Теодоръ Теодоровъ: „Г. Герчо Бъчваровъ казва, че нѣмало търгъ въ Вътрешното министерство, по който да не е вземано рушветъ“. Г. Теодоровъ грѣши: не Герчо Бъчваровъ е казалъ, а в. „Денъ“ писа, че г. Говедаровъ билъ казалъ, какво нѣмало търгъ, постъпилъ въ Вътрешното министерство, по който да не е вземано рушветъ.

И тукъ, г. г. прѣдставители, азъ съмъ гордъ, че мога да кажа на г. Теодорова, какво демократическото управление се коренно отличава отъ народняшкото такова, защото щомъ прочетохъ въ в. „Денъ“ тази клевета, веднага отправихъ прокурору при Софийския окръженъ съдъ слѣдующето официално писмо подъ № 4467. (Чете): „Тукъ приложенъ, като изпращамъ бр. 2303 на в. „Денъ“, на стр. 1 колона трета е отбѣлзано, че „ни единъ търгъ отъ всички общини не е миналъ прѣзъ Министерството на вътрешнитъ работи безъ рушветъ“, моля Ви, г. прокуроре, да направите да се възбуди углавно прѣслѣждане срѣщу отговорния редакторъ на вѣстника за клеветата, която той изнася въ печата по адресъ на повѣреното ми министерство, а въ случай, че се установи истинността на въпросното съобщение — срѣщу онова длъжностно или външно лице, чиято виновност ще бѣде установена. „Министъръ: М. Такевъ.“ Прочее и сега, както всѣкога, азъ изпратихъ на съдебнитъ власти да кажатъ и накажатъ кой е виновникътъ.

Питамъ се сега, г. г. прѣдставители, при кой другъ режимъ, когато се изнасятъ такива клевети противъ едно управление, се е давало веднага на прокурорския паркетъ да тури рѣка на виновния, който и да бѣде той? Това става и ще става само при управлението на демократическата партия. Прочее, когато ще седнете да говорите за кръстъ на демократическата партия, не забравяйте, че този кръстъ не ще стои на нейния вратъ, защото тя е чиста, тъй бисерна, както е била винаги. Не отричамъ, че тамъ по купетата може и да се намѣри нѣкой прѣстѣпникъ, нѣкой корумпиранъ човѣкъ, това, обаче, още нищо не доказва, щомъ той се веднага изпраща да изплаца грѣха си прѣдъ компетентнитъ власти. Ето, така ние разбираме, така сме разбирали държавното управление и така сме го ръководили, и азъ бихъ молилъ Бога — повтарямъ го още единъ лѣтъ и онѣзи, които ще дойдатъ подиръ насъ, да вървятъ по този пѣтъ.

Като говоримъ за разправиятъ между Бъчварова и Говедарова, не можемъ да се не спремъ и върху думитъ на г. д-ръ Данева, който каза: „Тѣзи момчета,

г. Такевъ, бѣха най-близкитъ до Васъ, тѣ бѣха Вашата дѣсна рѣка, а между тѣмъ ето какво тѣ пишатъ за вашето управление.“ Прѣди всичко за нашето управление тѣ нищо не пишатъ; тѣ пишатъ за своитъ взаимни самообвинения. Но, г. Даневъ, азъ отивамъ по-далечъ и питамъ Васъ, ако думитъ и писанията на единъ приятель, макаръ и голословни, биха дали възможност да се хвърлятъ общи обвинения и да се считатъ тѣ доказани само затова, че сж излѣзли отъ устата на единъ близкъ човѣкъ, питамъ г. Данева, какъ той още има куража да се зове шефъ на прогресивната партия, когато вчерашниятъ неговъ политически приятель и шефъ на южно-българскитъ прогресисти г. Толевъ въ редъ броевъ на своя в. „Нова Марица“ изотграфиса г. Данева като човѣкъ: гешефтаръ, прѣдатель, егонистъ и крадецъ на партийнитъ имъ суми. Ако ние вървѣхме по логиката на г. Данева, отдавна трѣбваше обществото да го прогони отъ своята срѣда. Ние, обаче, това не сторихме, защото улична политика не желаемъ да правимъ. Ако г. Даневъ е логиченъ съ себе, слѣдъ като прочете онѣзи филиппики на своя бившъ шефъ въ Южна-България, трѣбва да напусне не само своята партия, но и политическия животъ на България.

Въ този редъ на мисли, двѣ думи и за г. Пешева. Г. Пешевъ ни каза: „Г. Такевъ, има обществена присѣда за Вашата дейност, та трѣбва да си посипете главата съ пепель“. Коя е тази обществена присѣда? Въ що се тя състои? Но ако за насъ е имало обществена присѣда, макаръ голословно и да приканваше да си посипемъ главата съ пепель и да напуснемъ общественитъ борби, питамъ г. Пешева, защото той и партията му, противъ която имаше и има не само обществена, но и присѣда на Върховния държавенъ съдъ за злодѣяния въ управлението на страната, за изнасилване свободитъ на българския народъ, за тъпчене правата на този народъ — защо вие още продължавате да тъпчите грѣшната Божия земя, и не само продължавате да парадирате като партия, но и да мамите тонковци, че сте били на дневенъ редъ да поемете управлението на страната? Защо свиквате онѣи нещастни кандидати за стражари и пѣдари на конгресъ въ София и ги обнадежвате, че щомъ дойдатъ въ София ще свалятъ правителството и ще си отидатъ отъ тукъ кой стражаръ, кой пѣдаръ или расилень? Не ние, г. Пешевъ, ще си посипемъ главата съ пепель, а това сте вие, които трѣбва да отидете нейдѣ далечъ и тамъ да си изплатите грѣховетъ, констатирани отъ държавния съдъ.

Ето ви, г. г. прѣдставители, какъ ние гледаме на държавното управление, въ що се състоятъ фактитъ, които бѣха изнесени противъ насъ, и какъ ние бѣхме реагирали на врѣмето, и какъ противъ тяхъ мислимъ да реагираме всѣкога, колчемъ тѣ се появятъ.

Да дойдемъ сега и до така наречената Байнertова афера, за която спомена г. Сидеровъ. Г. г. прѣдставители! Г. Мухановъ бѣ много правъ, когато ви каза: „Ако има дѣяние, ако има дѣло въ Вътрешното министерство, съ което то ще се гордѣе и ще го сочи като примѣръ на безкористно служене на народа, то е Байнertовата афера“. И наистина, ако вие имате търпѣливост да изслушате сжшността на тази история, която повдигна такъвъ шумъ около себе, вие ще видите колко е била недобросѣвѣстна нашата опозиция и колко ниско е тя изпаднала само и самс да намѣри поводъ и основание да се нахвърли върху управлението на Вътрешното министерство.

Варненскиятъ общински съвѣтъ постанови и азъ утвърдихъ даването на концесионни начала постройката на морски бани съ единъ курортенъ хотелъ въ Варна. Малко подиръ туй почнаха да течатъ заявления, съ които се искаше да се разрѣши игранетъ

на хазартни игри въ хотела. Послѣдователно азъ отхвърлихъ всички тия заявления съ угрозата, че ако концесионерътъ ще си позволи да продължава да иска това, ще му унищожа и самата концесия. Всичко това азъ сторихъ съ резолюции, турени върху заявленията на този г. Байнертъ, и то съ голѣми букви и червено мастило. И сторихъ това така, защото ме бѣше страхъ, че подиръ нашето управление, може-би, ще дойде другъ министъръ отъ другъ режимъ, който ще даде удостоверение на г. Байнерта, че му се разрешаватъ, ако щете, и не запрѣтенитъ отъ наказателния законъ игри, за да отиде той въ Европа и да мошеничествува съ него. За да отнема възможността на бъдещето управление, на неговия министъръ на вътрѣшнитъ работи, да позволи едно такова заведение, което може да се откупи съ милиони, милиони, които много съблазняватъ човѣка, азъ турямъ три пѣти резолюция съ голѣми букви и червено мастило. Отхвърлилъ така тия заявления, азъ мислѣхъ, че всичко е свършено. Не слѣдъ много, обаче, до моитъ уши дойде едно съобщение, че, въпрѣки моитъ резолюции, въ Европа, прѣмуществено въ Германия и Франция се разнасяло едно удостоверение, въ което се, значило, че Вътрѣшното министерство на България разрешило на г. Байнерта да построи единъ курортенъ хотелъ, съ право да се играятъ вътрѣ и хазартни игри. Щомъ дойде това съобщение до моитъ уши, веднага писахъ на нашитъ дипломатически прѣдставители въ странство, че „въпрѣки моитъ резолюции, нѣкой си господинъ се е опиталъ да фалшифицира едно удостоверение отъ Вътрѣшното министерство, че будь то би му е разрешено да разиграва комаръ. Съобщете на мѣстнитъ полицейски и сѣдебни власти, че това удостоверение е всецѣло фалшиво, защото Вътрѣшното министерство такова не е издавало, да хванатъ виновника и да го прѣдадатъ на сѣдебнитъ власти.“ Питамъ се азъ, на мое мѣсто, не азъ, Богъ отъ небето да бѣ управлявалъ Вътрѣшното министерство, какво би сторилъ? Не азъ, а г. Даневъ или г. Теодоръ Теодоровъ да бѣше въ Вътрѣшното министерство, какво друго щѣха да сторятъ? Подиръ малко дохожда при мене единъ газетаръ и ми казва: „Г. министре! Ние донесохме на Васъ този фактъ, ние Ви съобщихме, че въ Европа се разнася такова свидѣтелство; ще ни позволите ли да пишемъ по тая работа?“ Азъ казахъ: „Вие съобщихте на мене и азъ Ви благодаря; азъ още тогава взехъ всички мѣрки да откриемъ злодѣя, но понеже злодѣянството е сега въ Европа, тамъ се то упражнява, недѣйте ми прѣчи, недѣйте още го изнася въ печата, докато сполучимъ да хванемъ нишкитъ на прѣстаника, защото щомъ го изнесете въ печата, прѣстаникътъ ще се сѣти и ще прикрие улики. При това добавихъ, не бойте се Вие, нѣма да го съобщимъ на други, за да събератъ тѣ гологанитъ отъ народа, пакъ Вие ще ги съберете“. И тръгнахъ изъ България; пристигнахъ до Берковица и вече четохъ въ афишитъ „Двумилионната афера въ Вътрѣшното министерство“. Въ това врѣме получихъ писмо отъ нашитъ агенции, че тѣ сѣ въ диритъ на прѣстѣпленieto, а отъ Берлинъ ми съобщиха слѣдното: „Прѣди 10 години, г. министре, сѣщо една такава афера се е случила съ подписа на тогавашния министъръ на вътрѣшнитъ работи въ Сръбското кралство. Единъ мошеникъ успѣлъ да подправи подписа на министра на вътрѣшнитъ работи въ Бѣлградъ, че будь то би, той му разрешавалъ въ едно удостоверение да разиграва комаръ въ Топчи-дере. И тогава успѣлъ фалшификаторътъ да изтѣргне отъ една богата графиня, която имала пари, но сега искалъ още повече да спечели, триста хиляди лева. Щомъ узнава сръбското правителство, съобщава тамъ, че това е единъ фалшификаторътъ, хващатъ злодѣя и го осаждаатъ на нѣколко години затворъ въ окови. Тогазъ никой не каза, че около Вътрѣшното министерство на Бѣлградъ има милионни афери, никой не каза: „Ще туримъ кръстъ

на тази партия, въ врѣмето на която сѣ се разигравали тия афери“, но всички казаха: „Браво на г. министра, че открилъ злодѣянството“, а за насъ казаха: „Вие вече сте невъзможни, при васъ двумилионни афери се вършатъ, а вие нищо не направихте“. Ние направихме туй, което законитъ заповѣдватъ — да пишемъ на онѣзи сѣдебни и полицейски власти, дѣто прѣстѣпленieto се практикуваше, да хванатъ злодѣя. Казаха ми въ в. „Миръ“: „Защо не писа на тукашния прокуроръ?“ Защото тукъ прѣстѣпленieto нѣмаше слѣди, нѣмаше обектъ; то бѣше тамъ, въ Берлинъ, дѣто трѣбваше да пишнемъ удостоверение. И така, г. г. прѣдставители, Байнертовата афера азъ ще я считамъ като една свѣтла страница отъ дѣйността на Вътрѣшното министерство при демократическото управление — афера, дѣто могло милиони да се спечелятъ, казватъ хората, стигаше да му дамъ удостоверение, че позволявамъ незапрѣтени отъ наказателния законъ игри да се играятъ. Азъ казахъ: „Никакви хазартни игри не позволявамъ, освѣтъ най-обикновенитъ — въ резолюцията се казваше — „шешъ-бешъ — така е писано въ резолюцията — и домино“. Защо? Защото азъ знаа, че съ всѣки подписъ на Вътрѣшното министерство можеше да се злоупотреби. Азъ имамъ една органическа умраза противъ всѣкакви хазартни игри, затуй бѣхъ, се изцѣло противопоставилъ на каквито и да сѣ хазартни игри, именно да се разрешава и да се играятъ тамъ.

Ето ви, г. г. народни прѣдставители, прѣстѣпната двумилионна афера, която спечели доста гологани на единъ ежедневенъ вѣстникъ въ столицата, но двумилионна афера, която подчерта безкорнистето на демократическото управление, такова, каквото сме го наслѣдили отъ покойния нашъ шефъ, Петко Каравеловъ.

Прѣдседателътъ: Понеже часътъ е 8, споредъ правилника, изисква се рѣшение на Събранието да се продължи засѣданieto. Моля Събранието да рѣши да се продължи, додѣто г. г. министритъ свършатъ рѣчитъ си, и слѣдъ това да може да се гласува отговорътъ на тронното слово. Турямъ въпроса на гласуване. Моля онѣзи г. г. народни прѣдставители, които приематъ да се продължи засѣданieto, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Събранието приема.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! За да завърша съ този общъ обзоръ върху дѣйността на Вътрѣшното министерство, ще ми позволите да отхвърля още два упрека, които конкретно се изпесоха отъ червената маса. Каза се: „Г. Такевъ! Твоитъ околийски началници служеха да събиратъ абонаменти на в. „Прѣпорецъ“. „Скандалъ“, казваше г. Теодоровъ, но веднага си спомня, че този скандалъ не е ставалъ при насъ, а при тѣхъ и прибърза да каже: „Може би г. Такевъ ще се силае на нѣкакви работи прѣди 15 години“. Не, азъ ще ви кажа, че при насъ околийскитъ началници не сѣ се занимавали съ събиране чрѣзъ окръжни заповѣди абонаменти на в. „Прѣпорецъ“, и ако нѣкой може да ми изнесе тукъ нѣкоя окръжна или устна заповѣдъ на околийски началникъ за събиране абонаменти чрѣзъ стражари, азъ приемамъ упрека.

Е. Начевъ: Безъ Вие да заповѣдате, тѣ сами го правятъ.

Министъръ М. Такевъ: Но ето какво азъ държа. (Чете) „Търновско окръжно управление. № 7.960. 25 августъ 1894 г. гр. В. Търново.

„Бързо. Окръжно до г. г. кметовѣтъ отъ Търновска околия (съ изключение на вѣгленския).

„Понеже агентътъ на правителствени в. „Свободно слово“ се нахожда тукъ и

като имамъ прѣдъ видъ, че всичкитѣ общини отъ повѣрената менъ околия получаватъ тоя вѣстникъ, прѣдлагамъ на г. г. кметоветѣ непрѣмънно съ първа поща всѣки за своята община да ми изпрати стойността му 25 л. за едно годишно течение, срѣщу която изпращамъ и съответствующи разписки... Околийски началникъ: Хр. Петровъ. Секретарь: Д. Николовъ.

И така околийскиятъ началникъ е станалъ агентъ на в. „Свободно слово“, събиралъ е абонамента му и е издавалъ квитанции.

Друго: (Чете)

„Бърза записка.

„До г. г. общинскитѣ писари въ Разградската околия. По устната заповѣдъ на г. разградския околийски началникъ умолявамъ ви, уважаеми господа, да съобщите на г. г. кметоветѣ вписането на 20 л. въ управлението ми, отъ които четири педоборъ и 16 л. текущъ абонаментъ на в. „Миръ“, срѣщу която сума ще ви се издадатъ пужнитѣ квитанции.

„Гр. Разградъ, 10 юний 1898 г.

„При Разградскѣто околийско управление секретарь: С. Георгиевъ.“

И така, г. г. прѣдставители, не ние назначихме нашата администрация да събира абонаменти на в. „Прѣпорецъ“. Това бѣха онѣзи, които сипѣха тѣзи грѣхове на нашитѣ вратове. И азъ ще бѣда правъ като дѣдо Цанковъ да кажа: „Вие недѣйте обвинява въ онѣзи злодѣяния противника си, въ които вие сте загазили“. Не искамъ да употребявамъ термина на дѣда Цанковъ — вие го знаете, какъвъ е той. (Смѣхъ)

Но, г. г. прѣдставители, намъ се хвърли още единъ упрекъ. Намъ се каза, че систематически сме се опитвали да влияемъ на правосъдието и да закриляме прѣстѣпницитѣ. Има ли нужда да ви казвамъ, че това сѣ абсолютно голословни клевети и измислици, знаейки, че ние сме жестоко прѣслѣдвали всѣко злодѣяние, отъ какъто и да е дошло или сторено то. Ето защо азъ не чухъ ни единъ конкретенъ фактъ да ми се посочи. Вие това не можете направя, а азъ мога да ви посоча такива примѣри въ пасива на онѣзи, които мене критикуваха въ това отношение. Ето какво говори историята на народняшкото управление. Прѣзъ 1898 г. стана едно убийство въ Цариградско; уби се Радоица Ивановъ отъ с. Скървеница. Задържани бѣха по това убийство Момчилъ Стаповъ, бировски общински кметъ, Тодоръ Георгиевъ, бивши помощникъ кметъ, Спасъ Дойчиновъ, писаръ, Гиошо Веселиновъ, общински горски стражаръ. Тѣ бѣха обвинени въ убийството на този кметъ...

Е. Начевъ: Не е билъ кметъ.

Министъръ М. Такевъ: ...на този господинъ, а сѣ уловени като убийци: кметътъ, помощникътъ, писарътъ, горскиятъ стражаръ — тъкмо така, както се уби и Алеко Константиновъ, убийцитѣ на когото пакъ бѣха: кметътъ, пѣдаритѣ и по-горѣ стоящиятъ надъ кмета — окръжниятъ управителъ, на когото азъ поискахъ даването подъ сѣдъ, но министърътъ не разрѣши.

Е. Начевъ: На-ли избѣсиха убийцитѣ на Алека Константиновъ, а за случката въ Русе никого не сте обѣсали.

Министъръ М. Такевъ: Стана убийството въ с. Скървеница, хвърлиха се въ затвора тѣзи хора, заведе се слѣдствено дѣло. Въ това слѣдствено дѣло има една записка, която гласи: „Любезни ми Момчиле, приятелитѣ ти тукъ и въ с. Скървеница много

сѣжализаватъ за Васъ, но пазете си устата — Момчилъ е арестуваниятъ убиецъ — не безпокойте се, азъ съмъ взелъ всички мѣрки да освободениятъ Ви и днесъ, на мои разноски, пращамъ Моински — тогавашенъ народенъ прѣдставителъ — въ София да дѣйствува. Твой завѣгда“ — кой ще каже? — „Еманоилъ Начевъ“. (Ржоплъскане) Кой бѣ Еманоилъ Начевъ? Цариградски околийски началникъ.

Кажете, г-да, било ли е злодѣяние по-флагрантно констатирано отъ сѣдебнитѣ слѣдствени власти.

Е. Начевъ: Този човѣкъ излѣзе невиненъ и го пуснаха.

Министъръ М. Такевъ: Ние не сме организирали нашето правосъдие да раздава правосъдие по прищѣвки; ние не сме пращали народни прѣдставители да дѣйствуватъ прѣдъ сѣдебнитѣ власти да се освободи единъ човѣкоубиецъ. Нашитѣ околийски началници не сѣ писали записки съ прѣстѣпно съдържанье, които да се намиратъ въ слѣдственитѣ дѣла.

А. Краевъ: Това не прѣчи на г. Еманоила Начевъ въ настоящата минута да бѣде достоенъ прѣдставителъ на народната партия.

Министъръ М. Такевъ: И така, г. г. прѣдставители, не всичко, що лъжи, е злато, казва българската поговорка. Онзи г. Теодоръ Теодоровъ, който се опита да прави митинги въ България по русенската случка, се биеше въ гърди да доказва на тази галерия, че ако той дойде да управлява България, ще потече медъ и масло, редътъ, законността, правдата и свободата въ тая земя ще постигнатъ своитѣ апогеи. Ето това е физиономията на онова бѣдѣще управление, на което сега тукъ различаваме кокалитѣ. Ако, г-да, фактитѣ говорятъ така, тогавъ питамъ азъ: въ какво още се състои управлението на демократическата партия?

Е. Начевъ: Нещастна е демократическата партия съ Васъ.

П. Пѣйчевъ: А съ тебе е щастлива народняшката.

Министъръ М. Такевъ: Но каза ни се пакъ отъ тази трибуна, каза ни се, ако не се лъжа, отъ г. Теодора Теодоровъ: „Но вие имате ли единъ вѣстникъ? Вижете що цѣлиятъ печатъ пише противъ васъ, а вие още стоите. Ако сѣдимъ така, г. г. прѣдставители, отдавна г. Теодоръ Теодоровъ и цѣлата му партия трѣбваше да напуснатъ управлението прѣзъ 1894—1898 г., защото, ето какво четемъ въ в. „Миръ“ брой 179 отъ 28 ноември 1895 г., още въ медовия мѣсецъ на управлението: (Чете)

„Като четѣ човѣкъ опозиционнитѣ вѣстници, не може да не забѣлжи, че у противницитѣ на днешното правителство нѣма вече нито мѣрка въ езика, нито хладнокрѣвие въ разсѣжденията, нито патриотизъмъ въ дѣлата. Положението на общественитѣ работи било толкова отчаяно и необуздаността на правителственитѣ органи толкова голѣма, щото човѣкъ, ако ги повѣрва, трѣбва да дойде до заключение, че живѣемъ въ една страна, населена отъ разбѣйници и диви звѣрове“. Това пишеше опозиционната преса противъ управлението на покойния г. Стоиловъ и, когато ние тукъ изнасяхме факти, не общи фрази, намъ се казваше: „Какъ вие не държите смѣтка, какво бѣше онуй управление, което ние наслѣдихме?“ И ако г. Теодоръ Теодоровъ би жо-

лалъ да бѣде логиченъ съ себе си, питамъ го азъ, какъ, когато оппозиционната преса прѣдставляваше това управление, като управление на разбойници и на дивн звѣрове, защо той стоя да управлява чакъ до 16 януарий 1899 лѣто? Защо г. Теодоровъ ми отговори тогава: „Не искамъ да зная, какво тамъ, на булевардитъ се пише. Искамъ да зная, какво Вие, г. Такевъ, като народенъ прѣдставитель, ще изнесете тукъ като мое обвинение, за да излѣза да отговоря“. И азъ днесъ ще си послужа съ сждитѣ аргументи: не ми съобщавайте, какво пише в „Миръ“, в „Балканска трибуна“ и редъ органи ваши, издържани отъ васъ, съ ваши срдѣства . . .

Е. Начевъ: Туй не е вѣрно.

Министръ М. Такевъ: . . . не ми казвайте какво пише този или онзи, ами кажете и . . .

Е. Начевъ: Нито имъ помагаме, нито отговаряме за това, което тѣ пишатъ.

Министръ М. Такевъ: . . . изнесете факти и дайте възможностъ да се освѣтли това народно прѣдставителство, което е днесъ сждия на това управление.

И по този начинъ, г. г. прѣдставители, ще прѣстане оная върховна корупция, която състои, не въ онзи стражаръ или пѣдаръ, или въ 20 или въ 30 л. рушветъ, а въ онази деморализация, която стои тамъ, въ горнитѣ редове; дѣто тукъ, отъ тая трибуна, се приказва мелямъ-мелямъ, и нито на единъ фактъ не се посочва, а въ печата разпространяватъ клевети и инсинуации само. И живъ примѣръ, каза ви г. Мушановъ, ни прѣдставлява г. Пешевъ, който, тукъ, бѣ най-мелямъ човѣкъ. Даже г. Малиновъ го апострофира, като му каза: „Недѣйте толкова обвинява цѣлия български народъ“, защото г. Пешевъ, отъ страхъ да не го апострофираме, че не е демократическата партия, която носи тѣзи грѣхове, каза: „Цѣлиятъ български народъ“. Г. Малиновъ го упрекна и каза: „Стойте, не обвинявайте цѣлия български народъ — както и азъ ще кажа — защото може въ този народъ да има прѣстѣпници, но цѣлиятъ български народъ, вземаенъ като цѣло, не е прѣстѣпникъ“. Та, този г. Пешевъ, който тукъ бѣ толкозъ мелямъ, толкозъ внимателенъ, вчера, тамъ, въ партийния клубъ, е билъ неузнаваемъ. Тамъ той е могълъ да произнесе слова, които монѣ уши се отказватъ да слушатъ и отказвамъ се да вѣрвамъ до такава степенъ, че той имепно ги е произнесълъ. Ако това не е деморализация, ако това не е корупция, азъ се отказвамъ да разбера, какво нѣщо е корупция.

И така, г. г. прѣдставители, мисля, че върху конкретнитѣ факти, които намъ се наброиха, си разчистихме смѣтката, че ни единъ фактъ нѣма, на който да не сме отговорили. Ако има таквъ, напомнете ми го, за да се спра на него.

Е. Начевъ: Обяснете защо ви изпждиха отъ Вжтрѣшното министерство.

Министръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Още двѣ думи върху общата терминология „корупция“ и ще свѣрша. Азъ, заедно съ г. Малинова, поддържамъ, че цѣлиятъ български народъ е народъ трѣзвенъ, е народъ честенъ, е народъ трудолюбивъ, е народъ съ високъ патриотизмъ, е народъ, който при достойни водители би билъ несамѣнитъ. Но въ всѣко стадо има и митляви овце, може-би — не само може-би, но и да; има въ този народъ хора съ прѣстѣпни наклонности, има хора съ прѣстѣпни инстинкти, но ще кажете ли, че въ този народъ, всичко е корумпирано, всичко е прѣстѣпно и че този народъ, както каза г. Гешовъ, се намира прѣдъ прага на унищожението, на пропастьта? Не можете. А така сжщо е, когато се

говори за отдѣлнитѣ партии. Че въ една партия може да се намѣри и нѣкой прѣстѣпенъ човѣкъ, това не ще каже, че цѣлата партия е прѣстѣпна; че въ едно управление, което има нѣколко хиляди служаци, могатъ да се намѣрятъ и прѣстѣпници между тѣхъ — това е твърдѣ понятно, защото човѣкъ не е цѣлѣ да го помиришешъ — ще го назначишъ чиновникъ, като знаешъ, че е почтенъ, а послѣ ще излѣзе непочтенъ и ще бѣдешъ отговоренъ, ако своеврѣменно не си го наказалъ, съобразно съ неговата вина. Ето, въ този редъ на мисли, отговарямъ на г. Теодора Теодоровъ, който ми вмѣни въ грѣхъ, че азъ съмъ смѣнилъ отъ Стара-Загора седемъ души окръжни управители и не зная колко души околийски началници. Когато поехъ Вжтрѣшното министерство, азъ заявихъ: ние назначаваме хора, вземени отъ учителскитѣ скамейки, отъ сждебнитѣ такива, отъ адвокатскитѣ такива, и ги туряме на полицейско-административнитѣ мѣста. Ако нѣкой отъ тѣхъ се окаже непригоденъ за тази длѣжностъ, ще го смѣнимъ; ако нѣкой се окаже непригоденъ за дадено мѣсто, ще го пратимъ другадѣ. И затуй, понеже полицията и администрацията е онзи органъ, който не трѣбва да допуца въ обществото никакво смѣтѣние, никакво подозрѣние, то азъ, околийски началникъ, който въ дадено мѣсто е станалъ невъзможенъ, наистина, съмъ го прѣмѣствалъ, а който още повече не е билъ за тази длѣжностъ, азъ съмъ го уволнявалъ, но съмъ правилъ това въ по-малки размѣри — подчертавамъ го — отколзото тукъ, отъ тази трибуна, заявяваше покойниятъ Стоиловъ, че го е правилъ Г. Стоиловъ, когато азъ му правихъ залитване за тѣзи работи, за упрецитѣ противъ околийскитѣ началници, той казваше: „Бѣха случаи, когато азъ държахъ единъ околийски началникъ само 24 часа и го вдигахъ отъ тамъ, щомъ го видѣхъ, че е невъзможенъ, а бѣха обикновено случаи, когато повече отъ петъ дни азъ не държахъ окръженъ управитель, щомъ видѣхъ, че не е той за онова мѣсто“. Това е то държавното управление въ полицейско-административно отношение. Единъ сждия дѣйствува на червена маса при хладнокрѣвенъ разсѣдѣкъ, при закони точно опрѣдѣлени, а единъ полицейски органъ дѣйствува при случаи и за случаи, за каквито не се пише въ законитѣ, за които нѣма писани правила — тукъ трѣбва съобразителностъ, трѣбва ловкостъ, трѣбва особена похватностъ и, ако се окаже, че той не ги обладава, той ще напусне това мѣсто или тази длѣжностъ. Но тукъ бързамъ да добавя, че отъ твърдѣнията на г. Теодора Теодоровъ трѣбва да сконтирате 80%, както трѣбва да сконтирате всѣкогашъ отъ неговитѣ рѣчи — защото въ Стара-Загора не е билъ окръженъ управитель нито Герчо Бѣчваровъ, нито Дуровъ, както той твърдѣше, нито Минко Радославовъ, а тамъ бѣха окръжни управители г. Кубадиновъ, който послѣ стана прѣдседател на тамкашния окръженъ сждъ; г. Стоевъ, който отиде въ Шуменъ и отъ тамъ, по искането на сжда, биде уволненъ и послѣ оправданъ, и г. Гешовъ, който стоя десетъ мѣсеца, стана невъзможенъ — тукъ има старозагорски народни прѣдставители, които знаятъ — и той самъ, като видѣ, че е невъзможенъ, пожела да бѣде уволненъ, и сетнѣ назначихме младия юристъ отъ Хасковския окръженъ сждъ, г. Митовъ, който и досега е старозагорски окръженъ управитель. Но тукъ е мѣстото да ви кажа, че никога не бѣ случай у менъ, когато сждебнитѣ органи поискатъ даванетоъ подъ сждъ на единъ мой органъ, да имъ откажа. А това бѣ система при управлението на народната партия. Г. Малиновъ ви цитира единъ случай, г. Мушановъ ви цитира втори, азъ ще ви цитирамъ трети: когато поискахъ, съ моя подписъ отдолу даванетоъ подъ сждъ на татарпазарджишкия окръженъ управитель, по убийството на Алеко Константиновъ, менъ се отказа разрѣшението да седне той на подеждимата скамейка. И тогава намѣрихъ другъ способъ:

когато го назначиха членъ въ Пловдивския окръженъ съдъ и азъ отидохъ да пледирамъ прѣдъ него, азъ му направихъ отводъ, като му казахъ: „Ти не можешъ да бѣдешъ съдия, защото си човѣкоубиецъ“. Съдѣтъ ми състави актъ, прѣдаде ме въ съдъ, и азъ прѣдъ съда бѣхъ оправданъ, защото азъ доказахъ съ свидѣтели, пакъ органи на властѣта, че той е кроилъ моето убийство. Ето, за този човѣкъ, менъ се отказа даването му подъ съдъ. Посочете ми, прочее, факти, дѣ азъ съмъ отказалъ даването подъ съдъ? Поискаха разрѣшение за даването подъ съдъ на шуменския окръженъ управителъ — дадохъ го, съдѣтъ го оправда; г. Краевъ достойно го е защитилъ; поискаха за разградския околийски началникъ — разрѣшихъ; съдѣтъ го също така оправда, поради неговата отлична защита; поискаха разрѣшение за даването подъ съдъ на трѣнския околийски началникъ — азъ разрѣшихъ и го уволнихъ; съдѣтъ го тържествено оправда; поискаха даването подъ съдъ на софийския полицейски приставъ Златаревъ — азъ разрѣшихъ; съдѣтъ и него оправда.

Д. Мишевъ: Орѣховския.

Министъръ М. Takeвъ: Да, за орѣховския околийски началникъ пакъ дадохъ разрѣшение и го уволнихъ отъ длѣжностъ; съдѣтъ го също така оправда. И така, у мене нѣмаше случай, дѣто да съмъ защитилъ, дѣто да съмъ прикрилъ подъ моята неотговорност, отговорността на монтѣ полицейски органи. Но това, което ми прави удоволствие, то е, че всички тѣзи обвинения противъ тѣзи органи на Вътрѣшното министерство, рухнаха прѣдъ съдилищата и послѣднитѣ изнесоха оправдателни присѣди, което още единъ пътъ потвърждава, че ние не сме се изгъвали, като сме търсили за органи на вътрѣшното управление хора измежду нашето висше общество, съ образование и възпитание.

Свършвамъ на тази тема. Менъ ми се струва, че ликвидирахме всичко опова, което се изнесе отъ тази трибуна, и нѣщо повече; но за да закрѣпя своята мисль, веднага пристѣпвамъ и казвамъ: недѣйто обобщава отдѣлни факти, защото ако трѣгнемъ по този пътъ и за грѣха на Ивана или Драгана обвинимъ цѣла една политическа партия, тукъ нѣма да остане невинна политическа партия. Ето, въ редоветъ на тѣзи земеделци се намира човѣкъ, който носи сега присѣда за 2½ години окови на краката; ето и тази присѣда: въ битността си на кметъ злоупотрѣбилъ общински суми. Но азъ не ще кажа, че тази партия е корумпирана, че тя нѣма право да съществува. Ако този човѣкъ е невиненъ, ще се оправдае; ако е виновенъ, ще изтѣрпи наказанието си; но нѣма защо да клеймимъ цѣлата партия. Това същото не мога ли да кажа и за народната партия. Не бѣ ли шурсятъ на г. Теодора Теодоровъ, който обра 100 хиляди лева отъ Земеделската банка? Ще каже ли, че съмѣството на този нещастникъ е безчестно; че партията, къмъ която се числи, е безчестна? Не бѣ ли шурсятъ на г. министра на търговията и земеделството въ цанковистката партия, г. Абрашевъ, който бѣ осѣденъ на нѣколко години окови, задѣто обра централното телеграфопощенско управление и сега, понеже е въ безсходно физическо положение, го помилва Негово Величество? Ще каже ли, че цѣлата цанковистка партия е корумпирана? Защо да отивамъ да продължавамъ по-нататѣкъ въ изброяването на тѣзи факти? Ето защо, г. г. прѣдставители, когато ще обсъждаме тукъ въпроситѣ, ние ще трѣбва да бѣдемъ обективни съдии, да се спираме на всѣки конкретенъ фактъ и да изнасяме опозиции присѣда, която заслужава за случая? Тамъ г. Хаджиевъ често пъти ви сочи единъ вѣстникъ съ единъ ликъ — в. „Зора“ отъ Стара-Загора — противъ г. Топалова, народенъ прѣд-

ставителъ, че взелъ 200 л., за да ходатайствува нѣкъдѣ. Г. Топаловъ завелъ дѣло прѣдъ съда за клевета, но редакторътъ билъ оправданъ въ първата инстанция, и ето ти, че г. Топаловъ билъ рушветчия. И така не може да се говори и съди, защото не всѣкога оправданието на клеветника е и осѣждане на наклеветения. А между тѣмъ, този фактъ даде материялъ на цѣлата преса да викне: „корупция въ демократическата партия! Ето ви единъ народенъ прѣдставителъ взелъ 200 л.“ Може да е взелъ и ако ги е взелъ прѣстѣпно, ще отиде въ затвора; но що общо имате вие? Ако не е взелъ, той ще се оправдае, чакайте присѣдата на съда. Ето какъ трѣбва да разсѣждаватъ хората, които сѣ повикани да бѣдятъ безпристрастни съдии и да ръководятъ общественитѣ работи.

Още двѣ думи, г. г. прѣдставители, и ще свърша. Има въ рубриката на пасива на вътрѣшното управление на демократическата партия изобщо и на Вътрѣшното министерство при министъръ Takeва въ частности една точка, която, казахъ тѣ, на вѣчни врѣмена ще служи като позорно пятно на челото на демократическата партия. Това е, казахъ тѣ, русенската случка. Като си запазвамъ правото утрѣ по интерпелацията на г. Хаджиева да ви дамъ обстойни и документални обяснения и разяснения на тази печална случка, тази вечеръ бързамъ да кажа, че, може би, повече отъ всички ви тукъ, искрено скърбящи, и несравнено повече отъ онѣзи, които крокодилски съзри тамъ отъ лѣвицата на опозиционнитѣ групи лѣха за тази печална случка, повтарямъ, азъ скърбя, азъ съжалявамъ за тази нещастна случка, защото погледнато даже не отъ хуманитарна точка зрѣние, а отъ точка зрѣние като общественъ дѣятелъ, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи въ тая държава, азъ желая, когато слѣзатъ отъ това министерство, да кажа на народа: толкозъ години имахъ браздитѣ на вътрѣшното управление, при мене не стана никаква катастрофа, нито каквато и да е печална случка. Даже отъ тази чисто меркантилна точка зрѣние вие ще се съгласите съ мене, че азъ повече отъ всички ви скърбя за това нещастие, което се случи въ Русе. Но същеврѣменно, г. г. прѣдставители, бързамъ да добавя, че и никога не забравихъ, какво управлявамъ Вътрѣшното министерство, никога не забравихъ, че носѣхъ отговорностъ за приложението на законитѣ, за тѣхното изпълнение, за реда, за тишината, за гарантирането свободитѣ на българския народъ противъ посѣгателството отъ кждѣто и да иде то. И тази вечеръ, когато въ бѣгли черти ще се спра на тази печална русенска случка, азъ искамъ отъ васъ двѣ нѣща да ми дадете: първо, да отстраните отъ вашата паметъ всичко онуй, което булевардната преса бѣ изнесла по тази случка, защото всичко то бѣ клеветническо и неимѣюще нищо общо съ истината, и второ, да абстрахирате себе отъ факта, че сте народни прѣдставители на тази или онази партия и че азъ съмъ министъръ, а да погледнете на случката отъ точка зрѣние на общественъ дѣятелъ въ общо, които сте повикани да ръководите нашия общественъ животъ. И тогава, очистени отъ всички прѣдразсѣдѣци, да изнесете свободнѣ, смѣло, безпристрастно вашата върховна присѣда, и въ вашето лице азъ лично и цѣлото правителство ще види присѣдата на българския народъ. Прѣди всичко бързамъ да изяви моето крайно задоволство отъ развитиѣ се тукъ дебати по тази печална случка затуй, защото дебатитѣ се поставиха на принципиална точка и никой отъ говорившитѣ оратори, опозиционери нѣма куража да нарече: министъръ Takeвъ кръволокъ, Неронъ, Калигула, както бѣ той квалифициранъ въ продължение на нѣколко мѣсеца въ партийната и безпартийна преса, нито да повтори отъ трибуната на парламента онова клеветническо и изсмукано отъ прѣститѣ на улични хора обвинение,

че съмъ искалъ отъ войската прѣзъ 15 хиляди човѣшки трупа да мине, но Саафетъ да се намѣри, както гласѣше и едно възвание отъ Татаръ-Пазарджикъ, въ името на които човѣшки трупа се приканваха татарпазаджишкитѣ граждани на митингъ да отидатъ и да протестираатъ противъ „крѣволокаминистъръ“. Азъ съмъ доволенъ още затуй, защото никой нѣма тукъ дързостта да каже, че азъ съмъ поискалъ, макаръ и съ цѣната на 2 хиляди български черепи, но Саафетъ да се намѣри, както високо гласѣше една депеша отъ Ловечъ, носеща 40 подписа, и въ името на които „черепи“ народътъ се на митингъ приканваше. Когато, обаче, пратихъ депешата прокурору, доблестнитѣ податели на депешата се отказаха отъ подписитѣ си. (Смѣхъ) За мене е голѣмо удоволствие, повтарямъ, че всички онѣзи булевардни твърдениа, всички онѣзи измислици, всички онѣзи клевети, всички онѣзи епитети, които ми се приписваха въ продължение на 8 мѣсеца, тукъ рухнаха като гнили круши. Нѣщо повече, най-голѣмиятъ мой обвинителъ, г. Теодоръ Теодоровъ, дойде тукъ и високо заяви, че: „Всѣки намѣстото на министъръ Такева, при обстановка, която му се е нарисувала отъ 400 км. далечъ, такава заповѣдъ щѣше да даде“; и г. Краевъ, нашъ политически приятелъ, заедно съ г. Теодора Теодоровъ, констатираха този фактъ. Съ не по-малко удоволствие констатирамъ, че прѣзъ всичкото врѣме на дебатитѣ тукъ никой отъ монитѣ политически противници нѣма куража да излѣзе и да каже, че министъръ Такевъ заповѣдалъ: „Да се стрѣля на месо“, фраза, която единъ новмѣняемъ и изгоненъ отъ служба за безнравствени дѣйствиа субектъ бѣ лансиралъ въ обществото и въ името на която клеветническа измислица се приканваше българскиятъ народъ на протестационни събрания противъ „человѣкоубица“ Такевъ. Все въ този редъ на мисли приятно ми е да констатирамъ още единъ фактъ, а именно, че българскиятъ народъ, трѣзвиятъ български народъ погледна тѣй достойно на тази случка, тѣй спокоеино, както подобава на единъ народъ, който се самоуправлява. И когато поискаха отъ тази печална случка да повдигатъ българското обществено мнѣние противъ правителството и се опитаха да правятъ повсемѣстни митинги, инициаторитѣ прѣтърпѣха пълно поражение, защото нийдѣ народътъ не се отзова на тѣхнитѣ позиви, даже въ гр. Русе, дѣто има 20 и нѣколко хиляди жители, едвамъ събраха първата недѣля 430 души, а при слѣдующия, слѣдъ недѣля, свиканъ окръженъ митингъ, за който се агитираше цѣли 15 дни изъ селата да се доведатъ селскитѣ маси за протестъ противъ „крѣволокината“ на правителството, никой селянинъ не се отзова, а 730 души се събраха на мегдана, фактъ, констатиранъ и отъ европейската преса, която потвърди, че желанието на оппозицията, да използва такава една случка, ешуира. Опитаха се митингъ въ Свищовъ да направятъ, но само 92 души се събраха, а въ Разградъ едва 107 души; опитаха се тукъ да правятъ общограждански митингъ, но вие знаете неговата съдба — не бѣха съгласни върху резолюцията и останаха само децурлигата пертурбации изъ улицитѣ да правятъ и войската съ камѣно да замѣрятъ. И така, г. г. прѣдставители, общественото мнѣние въ България, което поискаха да експлоатиратъ за тази случка, реагира противъ, защото това обществено мнѣние, което на 1898 г. въ 450 грамадни митинги прояви своето недоволствие, което съ оръжие въ ръка възстана противъ черкеското управление на либералитѣ, това общество нѣмаше причини да реагира противъ едно управление, което му обезпечи всичкитѣ свободи и което стлично знае, че въ никоя правова държава не сж тѣлпитѣ, които трѣбва да командуватъ на управлението. Това общество си ладе дума спокоеино да

чака да чуе сжщността на нѣщата отъ сждебнитѣ власти, защото то не е могло да си обясни, какъ бѣ възможно този министъръ на вътрѣшнитѣ работи, който въ течение на три години бѣ обезпечилъ всички свободи на народа, сега, като Deus ex machina, да се третира въ „крѣволоктъ“ и „тиранинъ“, въ Неронтъ и Калигула.

Но, г. г. прѣдставители, когато ще обсъждаме въпроса за русенската случка, азъ ви моля да направите още една резерва: за какво и какъ се тя създала, за какво и какъ се случи. Избори ли правихме, та, за да ги спечеля, изпратихъ войската народа да избие; на митингъ ли се бѣ той събралъ, та, за да го разпрѣсна, заповѣдахъ на „месо да стрѣля“ противъ този сжщия народъ; или закона за десетѣка насилствено се опитахъ да му наложа, та паднаха ония нещастни 25 души? И когато ще си отговорите, че нито събрание имаше тамъ политическо, което цѣше да бичува правителството, нито избори сж произвеждани и заплашвали мене, че ще ги изгубя, та злодѣяние си позволихъ да извърша, за да ги спечеля, нито десетѣка събрахъ, както това що бѣ прѣзъ либералния режимъ, когато се изпрати и войска и полиция въ Дуранъ-Кулакъ, Тръстеникъ, Шабла и Варна народа да трепе; когато ще се констатира, че азъ не пратихъ войска или стражари да разпрѣснатъ едно политическо събрание, както въ 1895 г. се разпрѣсна политическото събрание въ Ломъ и се изтрепаха невинни български граждани, и когато се поиска даванетоъ подъ съдъ на полицейския приставъ, тукашната властъ отказа да даде съгласието си; когато вие ще констатираате, че азъ не съмъ искалъ да приложа въ сила единъ законъ, за сжществуванетоъ на който се иска прѣдварително мнѣнието на народа, а народътъ казва: „Не щемъ този законъ“, а той quand-mѣме се приложи, и отподоха тамъ съ кърви да го прилагатъ; когато вие ще констатираате, че тази случка нѣма нищо общо съ политиката на правителството, нито съ избори, нито съ събрания, нито каквато и да е връзка съ общия политически животъ на страната — когато, казвамъ, ще констатираате всичко това, вие спокоеино ще изслушате, какъ стана тази нещастна случка, какъ се тя завърза, какъ се развива и какъ се развърза. Повтарямъ, като си запазвамъ правото утрѣ да бжда документаленъ, тази вечеръ ще ви кажа само три слова.

Ето, прочее, въ бѣгли черти сжщността на случката.

Нѣкое си момиче, на 15 години и 7 дни, Саафетъ, прѣлѣстено отъ единъ 40-годишенъ вдовецъ, съ малолѣтно момиче на ръка, нѣкой си Юрданъ Стефановъ иска да се ожени за него. Подава тя заявление въ Митрополията, че прѣдварително иска да пригърне православната вѣра. Митрополията изпраща това заявление на окръжния управителъ да състави комисиия, която да се произнесе, може ли да прѣмине то въ лоното на православнието. Комисиията биде съставена отъ окръжния управителъ, протосингела на Митрополията, окръжния мюфтия и помощникъ-кмета на гр. Русе. Но едновременно съ съставянето на комисиията, отъ общинското управление се поднася общинско удостоверение подъ № 4.028 отъ 24 февруарий 1910 г., че това момиче е на 15 години и нѣколко дни, и комисиията държи протоколъ: съгласно чл. 63 отъ закона за лицата и съгласно дѣйствиющитѣ въ страната закони, че това момиче нѣма воля да промѣни своята вѣра, и че трѣбва да се повърне на родителитѣ му. Едновременно съ това родителитѣ на момичето даватъ заявление — отивамъ на бърза ръка — на окръжния съдъ и искатъ отъ него да постанови да имъ се прѣдаде дѣтето. Окрѣжниятъ съдъ постановява да се повърне дѣтето на родителитѣ му. Тази присѣда се обжалва прѣдъ апелативния съдъ, и той, по наредбитѣ на за-

кона за лицата, потвърдил рѣшението на окръжния съдъ — да се прѣдаде дѣтето на неговитѣ родители. Полицията — пакъ на бърза рѣка казвамъ — прѣдава дѣтето на неговитѣ родители, но тѣхната къща е бѣдна, безъ ограда и затуй родителитѣ молятъ властѣта да прѣдаде дѣтето въ друга една къща на друга улица. На 27 число дѣтето се прѣдаде на неговитѣ родители. На сѣмния този день, въ 2 ч. послѣ полунощъ, 100—150 души улични хора, вземени отъ измета на обществото, начело съ прѣдстителя Юрданъ Стефановъ, нападатъ къщата на родителитѣ на Саафетъ, за да отвлѣкатъ дѣтето. Тамъ прѣдварително окръжниятъ управителъ е поставилъ стражаръ да не допусне никой да се доближи до тая къща, защото отъ родителитѣ и отъ мюфтията имаше оплакване, че макаръ дѣтето да е прѣдадено на родителитѣ му, Юрданъ Стефановъ съ оржие въ рѣка обикаля около къщата на родителитѣ, съ цѣль да грабне дѣтето.

Н. Козаревъ: Г. министре! Само единъ въпросъ. Около 9 ч. прѣзъ пощата на 27 февруарий замѣстникътъ на градоначалника Арнаудовъ е ходилъ въ къщата на Саафетъ и далъ заповѣдь на постовия старши стражаръ Стоянъ Кожухаровъ да се направятъ стражаритѣ на заспали и, като дойде тѣлната, да не ѝ прѣпятствуватъ да вземе кадѣчето. Защо досега Арнаудовъ не е уволненъ?

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Това, което азъ ви говоря, е констатирано въ сѣдебното дирене, а за това, което ви говори г. Козаревъ, той ще ви каже, когато вземе думата, отъ кѣдѣ го е научилъ. Азъ ще ви говоря, казахъ, не фрази, не измукани изъ прѣститѣ аргументи и доводи, а ще ви цитирамъ установенитѣ по надлежния редъ факти. — Дѣтето, казахъ, се прѣдаде. Въ 2 ч. послѣ полунощъ напада тази тѣлна. Стражарѣтъ изнищява, дохожда патраулѣтъ и прогонва тѣлната прѣзъ ноцѣта, но тя почва да стрѣля на въздуха съ закана, че утринѣта ще отнеме момичето. При дома на Саафетъ е пристигналъ и полицейскитъ приставъ. Той по телефона още сѣщата нощъ съобщава на окръжния управителъ, че на утринѣта тѣлната се готви да нападне къщата и да отнеме дѣтето. Окрѣжниятъ управителъ казва: „Отведете дѣтето въ полицейскитъ участѣкъ, заедно съ родителитѣ му, и тамъ ще бѣде на добра охрана“, като сѣщеврѣменно поискалъ отъ комендантското управление да има 20 души войници тамъ. Дѣтето се отнесе съ баща му и зетя му въ полицейскитъ участѣкъ. На утринѣта въ 9 ч. и по-рано трѣгва една тѣлна — казвамъ тѣлна, защото и отъ военното, и отъ гражданското сѣдебно слѣдствие е установено, че тази тѣлна се е състояла отъ измета на русенското гражданство, начело, както ви каза съ възмущение г. Малиновъ, начело съ съдържателя на публичния домъ! Тази тѣлна отива прѣдъ полицейскитъ участѣкъ...

Г. Копринаровъ: А полицията какво е правила тогава?

Министъръ М. Такевъ: Ще чуете какво е правила. — ... и иска да вземе момичето. Въ полицейскитъ участѣкъ сѣ концентрирани 14 души стражари; 20 и нѣколко души пазятъ турската махала, защото е имало опасение, че тя може да бѣде нападната, а останалата стража патраулира изъ града. Тѣлната насилва да прѣвземе участѣка, полицейскитъ приставъ се съпротивлява, изваждатъ сабитѣ да я прогонятъ, но тѣлната не отстъпва. Приставѣтъ иска по телефона разрѣшение отъ окръжния управителъ да се стрѣля въ тѣлната, за да се отстрани тя — и тази е кардиналната точка, на която особено обръщамъ вашето внимание. Окрѣжниятъ управителъ

казва: „Недѣйте стрѣля още, защото азъ свосврѣменно съмъ поискалъ войска; тя ще дойде и ще разпрѣсне тѣлната; употребете всички срѣдства, залъжете я, докато пристигне войска“. Сѣщеврѣменно повторно иска войската да отиде на помощ. Полицейскитъ приставъ тогава почналъ онази, казахъ тукъ, комедия, която състоеше въ слѣдующето. Като знаеше, че войска е повикана, ще дойде и ще разпрѣсне тѣлната, извежда момичето на балкона да го покаже на тѣлната, за да я забавлява. То вика, че ще става християнче — не ще мохамедаството. Тѣлната вика: „Да живѣе Саафетъ!“ Влиза въ участѣка, и тѣлната пакъ вика: „Дайте да я видимъ!“ пакъ я извеждатъ. (Смѣхъ) Но войската, обаче, закѣсява и докато пристигне тя, тѣлната нахлува — нише слѣдственото дѣло — наранява единъ стражаръ, набива другитѣ, разбива вратитѣ, счупва прозореца, туря стѣлба, влиза вѣтрѣ въ участѣка, отвежда момичето и начело съ музика развеждатъ го изъ улицитѣ, съ възгласи, съ любовѣта побѣдила властѣта.

Г. Копринаровъ: А полицията въ това врѣме какво е правила?

Министъръ М. Такевъ: И така, полицията, казахъ ви, нише сѣдебниятъ слѣдователъ, разбита, обезсилена и оставена настрана; 14 души стражари срѣщу хиляда души тѣлна. И тукъ е моментътъ да ви кажа, че когато азъ попитахъ окръжния управителъ: защо Вие, г. управителю, не разрѣшихте да се стрѣля тамъ въ тѣлната, още когато тя бѣ прѣдъ участѣка? Той каза: „Г. министре! Азъ се рѣководѣхъ отъ най-човѣшки чувства; не желяехъ да видя кърви да се лѣятъ прѣдъ участѣка; не желяехъ да давамъ човѣшки жертви, надѣвайки се, че войската ще пристигне о врѣме и ще разпрѣсне тѣлната. А Вие, г. министре, знаете ли, какво би било, ако ние бихме стрѣляли и бихме повалили на земята не 24, а само четири трупа? Тогазъ, именно щѣше да бѣде воя „кървавата демократическа полиция, тя изтрепа народа!“ И г. Теодоровъ го потвърди: „И тогава, каза г. Теодоровъ, когато вие бихте стрѣляли прѣдъ участѣка, пакъ щѣхме да ви критикуваме и бичуваме, но безъ право.“ Кой щѣше да ви даде това право? Ако това право не се даде, когато стрѣля не партизанската, както я наричатъ, полиция, а незаинтересованата, стоящата далечъ отъ партизанскитѣ борби армия, и тогава се нахвърлятъ и казватъ: „кърволокъ Такевъ, кърваво демократическо управление“, азъ се питамъ заедно съ окръжния управителъ, какво биха казали нашитѣ противници, въ това число и нѣкои наши *soi-disants* приватели (Сочи дѣсницата), какво биха казали за демократическото управление, за демократическата полиция, ако стражаритѣ биха повалили не 24, а само четири души. И прѣдъ този аргументъ на единъ магистратъ, който има задъ гърба си 20-годишна сѣдийска служба, да ви кажа право, азъ наистина нѣмахъ много какво да възразя, защото виждате какви сѣ били намѣренията на този човѣкъ, защо той не е позволявалъ да се стрѣля. Дано да бѣше стрѣлялъ, нека бѣдатъ повалени двама-трима.

А. Краевъ: Тази приказка е тежка. По-хубаво да бѣха прѣмахнали Саафетъ прѣзъ ноцѣта въ 2 ч., откогато да се лѣятъ кърви. Търново и Дунава е на разположение. Можеха да я маскиратъ.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Ние обсъждаме въпроса днесъ тукъ при електрическо освѣтление и при спокойствие и то, 8 мѣсеци слѣдъ случката и при абсолютно, казвамъ ви, спокойствие; но когато ще обсъждате тая случка, азъ ви моля да се прѣнесете тамъ и тогава, кѣдѣто и когато се е

развивала тя. Много пштица ще има, г. Краевъ, сега. Да я бѣха прикрили. Не, ще кажа азъ, да бѣха арестували Юрдана Стефановъ, да го бѣха интернирали, по-малко прѣстѣпление щѣше да бѣде; да ги бѣха докарали въ София — още по-малко; да бѣха ги вѣнчали — още по-малко и пр. Но така се разсѣждава днесъ, г. Краевъ, 8—10 мѣсеца слѣдъ случката, и тукъ при тази спокойна, при тази съвършено далече отъ мѣстнитѣ условия и обстоятелства, обстановка.

А. Краевъ: Г. министре! Вие знаете, че азъ разсѣждавахъ като сега и въ началото.

Министръ М. Такевъ: Г. Краевъ е логиченъ съ себе си — всѣкога така е разсѣждавалъ — но ще ми позволи и азъ да кажа моето мнѣние. Това е моето, вие ще кажете вашето, както го казахте, и утрѣ пакъ ще го кажете. — И така, при полицейския участъкъ не се е стрѣляло по съображенията, които ви казахъ, казани ми отъ окръжния управителъ. Тукъ трѣбва да добавя, че когато тѣлната е била прѣдъ участъка, къмъ часа 11—11½ и когато е насилила да нахлусе въ него, окръжниятъ управителъ донася по телефона въ Вѣтрѣшното министерство за всичко, което се тамъ върши. Знаехте добръ, че азъ бѣхъ на тази маса на 28 февруарий и отговаряхъ на интерпелациитѣ. Вѣтрѣшното министерство по телефона заповѣдва на окръжния управителъ: „Не ще допуснете никаква тѣлна да разбива полицейскитѣ участъци; ако стражата Ви е малко, поискайте войска, но съдебнитѣ рѣшения трѣбва да се приведатъ въ изпълнение на всѣка цѣна.“ Това става по телефона още когато тѣлната е прѣдъ участъка. За да не се случи, обаче, недоразумѣние, тази заповѣдъ сѣщеврѣменно се и протелеграфирва. За нейното написване въ министерството, донасянето ми да я подпиша, тя закѣсѣтва и се прѣдава на тукашната телеграфопощенска станция на 12 ч. и 40 м., а се получава въ Русе на 1 ч. и 20 м., когато участъкътъ е билъ вече разбитъ. Къмъ часа 1 послѣ обѣдъ окръжниятъ управителъ ми съобщава по телефона, че участъкътъ билъ разрушенъ, полицията — бита, момичето — отнесено и ми иска наставления. На това негово съобщение азъ дословно възразихъ: „Съжалявамъ, че сте допуснали този прѣвъ по рода си скандалъ въ България. Ако полицията не е въ състояние да охрани неприкосновеността на полицейскитѣ участъци, какъ ти ще запази неприкосновеността на хорскитѣ жилища и имоти! Вие трѣбваше да вземете всички мѣрки и съ всички срдѣства да отблъснете тѣлната. Ако полицията е била недостатъчна да бѣхте повикали войската и на всѣка цѣна да разпрѣснете тѣлната и да не позволехте да се отвлече момичето. Сега ще вземете всички тия мѣрки, ако полицията е недостатъчна, ще повикате войска и ще поискате отъ нея да разпрѣсне тѣлната и да освободи момичето.“

Е. Начевъ: Тази Ваша заповѣдъ е погрѣшна.

Министръ М. Такевъ: Позволете да се разберемъ. — Окрѣжниятъ управителъ ми съобщава: „Разби се участъкътъ, отне се дѣтето, нараниха се стражари и сега го развеждатъ изъ улицитѣ, тѣлната е ликующа, че любовта побѣдила властѣта.“ Каза ми г. Емануилъ Начевъ: „Ето, г. министре, тази Ваша заповѣдъ е прѣстѣпна, че сте казали на окръжния управителъ: като ви разбиха участъка, като ви ступили главата, като ви отнѣха обекта, задържаното тамъ лице — каква е тази властъ? — ще поискате войска, ще разпрѣснете тази тѣлна, която е отнѣла момичето, и ще приведете въ изпълнение съдебното рѣшение“. Каза ми г. Начевъ: „Ето Вашето прѣстѣпление, г. министре.“ Ако е то, азъ го прие-

мамъ съ удоволствие, но, г. Начевъ, за да видите, какво е било тамъ положението и какво е било поведението на тѣлната, прѣнесете се въ Русе на 28 февруарий и се турете на мѣстото на Вашия бѣдѣщъ министръ г. Каназирски.

Е. Начевъ: Нѣмаше да падне капка кръвъ, г. министре: нѣмаше да се послуша Вашата заповѣдъ.

Министръ М. Такевъ: Когато тѣлната вървѣла изъ улицата — се още тази тѣлна, която е била при участъка и ликувайки, че побѣдила властѣта, свирѣла съ музика и играла — г. Каназирски, Вашиятъ бѣдѣщъ министръ и бившъ окръженъ управителъ, казва прѣдъ подпрѣдседателя на апелативния съдъ, прѣдъ брата на народния прѣдставителъ г. Мантовъ и прѣдъ плеяда търговци слѣдующето: „Каква е тази властъ? Въ тая страна нѣма ли властъ и управление, та се оставятъ тѣлнитѣ да буйствуватъ и да биятъ властѣта? Тукъ властѣта, казва той, трѣбваше да постѣпи тѣй, както постѣпиха въ аналогичния случай въ Франция — да изпиташе куршумитѣ на нашитѣ войнишки пушки върху гърба на тази буйствующа тѣлна, както въ Франция изпиташа лебеловитѣ патрони върху френскитѣ граждани, отъ които паднаха 100 души.“

Нѣкой отъ лѣвицата: Прѣдъ участъка.

Министръ М. Такевъ: Не казвамъ, да-ли е правъ или кривъ г. Каназирски, но искамъ да ви припомня фактитѣ, да ви кажа обстановката, при която даже единъ г. Каназирски, нашъ отвлѣнтъ политически противникъ, казва съ възмущение, че властѣта е била толкова мекушава, че е допуснала да я биятъ и прѣбиватъ. Той, бившиятъ окръженъ управителъ, бѣдѣщиятъ министръ на вѣтрѣшнитѣ работи, може би, казва: „Трѣбваше да повикате войската и да се направи единъ опитъ на гърба на тази тѣлна съ пушкитѣ на войницитѣ.“

Д. Мишевъ: Г. Каназирски не е билъ искренъ; той е искалъ да тласне полицията въ това.

Министръ М. Такевъ: За да видите, обаче, какво должно улично партизанство има въ всичката тази история, чуйте, че когато г. окръжниятъ управителъ, не по съвѣтитѣ на г. Каназирски, защото той не е билъ въ управлението, но по законитѣ въ страната, по правилницитѣ за повикване на войската, е повикалъ войската и се развили събитията тѣй, както вчера отлично ви ги прѣдстави г. Малиновъ, и паднаха онѣзи жертви, за които вие знаете и утрѣ пакъ ще говоримъ, сѣщиятъ г. Каназирски се явява, както днесъ г. Начевъ, да протестира, че властѣта избила народа. Тогава се явява братътъ на г. Мантова и казва: „Това, г. Каназирски, е должно партизанство! Защо експлоатирате съ една случка, която нищо общо нѣма съ политиката?“

И така, г. г. прѣдставители, случката се започна, разви се и се свърши тѣй, както дотукъ азъ ви я прѣдставихъ.

Въ що е отговорно Вѣтрѣшното министерство, въ що е отговоренъ министрътътъ, който е далъ тая заповѣдъ? Не ще се спра на тая тема, защото азъ себе да защищавамъ ще бѣде много некрасиво и защото въ интерпелацията, която е отправена къмъ г. първия министръ, има единъ изриченъ текстъ: „Защо, г. първи министре, г. Такевъ още стои въ кабинета?“ Г. първиятъ министръ ще ви отговори защо, има ли и въ що отговорностъ вѣтрѣшниятъ министръ. За мене бѣ удоволствие, че и г. Теодоръ Теодоровъ, и г. Даневъ, и г. Пешевъ, всички изредивши се, тукъ оратори, у сопригъ г. Краевъ, казаха, че заповѣдѣта, която г. министрътътъ на вѣтрѣшнитѣ работи е далъ тукъ при обстановката, която му е изрисувалъ г. окръжниятъ управителъ, е била заповѣдъ законна, умѣстна, необходима и, слѣдователно, отговорностъ

въ това отношение за министра не съществуват. Вие ще кажете последната си дума. Но аз отивамъ подалеч и питамъ всички ония, които на 28 февруарий н. г. биха били на моето място и които днесъ ме критикуватъ, каква друга заповѣдъ тѣ биха дали вмѣсто моята, при обстановката, която ми бѣ нарисувалъ окръжниятъ управителъ. Биха ли тѣ казали: „Оставете тълпата да гуляе“, или биха казали: „Какъвъ е този развратъ, че защо ви е полицията, защо ви е армията, ако вие не ще възстановите авторитета на властта, ако вие не ще възстановите авторитета на закона, нѣщо повече — авторитета на двѣтѣ съдебни рѣшения?“ И азъ нищо друго не направихъ, освѣнъ да кажа: „Вие, г. окръжни управителю, трѣбва да приведете въ изпълнение двѣтѣ съдебни рѣшения, трѣбва да отнемете отъ тълпата задържаната въ участъка личностъ, трѣбва да възстановите авторитета на закона и порядъка въ града“. Това е и съдържанието на депешата. И, г. г. прѣдставители, моето мнѣние се сподѣля напълно отъ компетентнитѣ съдебни органи: и военното, и гражданското слѣдствие казва, че министърътъ Такевъ, като е далъ тая заповѣдъ, не е могълъ да издаде друга, защото такава е била обстановката, която му сѣ нарисували.

Г. г. прѣдставители! Когато получихъ по телефона съобщението за тая печална случка, азъ бѣхъ потресенъ, азъ бѣхъ най-скърбящиятъ за нея, защото — казахъ го оведѣ и ще го повтора — и азъ имахъ амбицията да слѣза отъ министерското крѣсло и да влѣза тамъ въ лѣвницата, за да мога още 15 години, както призна г. Теодоръ Теодоровъ, че 15 години съмъ го жестоко и безпощадно критикувалъ за неговото управление, да мога, казвамъ, още 15 и 25 години съ такава жаръ и безпощадностъ да го пакъ критикувамъ, безъ да има той възможностъ да ми овирва въ очитѣ такава една случка. Но г. Теодоровъ казва: „Уловихме Ви въ капана (Смѣхъ); 15 години отъ керемидитѣ, отъ площадитѣ, отъ трибуната ме атакувахте; ха, да Ви видя сега“. Да, азъ 15 години Ви критикувахъ, защото бихте по изборитѣ, защото разпрѣсвахте не тълпитѣ, а избирателнитѣ събрания; защото убивахте посрѣдъ день и стрѣляхте изъ заграда политическитѣ си противници, защото царскитѣ милости продавахте, но азъ митинги не правихъ, нито лоша дума казахъ, когато стана прѣзъ 1897 г. русенската катастрофа съ експлозията на барутния складъ на братя Иванови, експлозия, която покоси живота на 200 души бѣдни русенски граждани, благодавление безалаберността на мѣстната властъ, която игнориране правилника за взривнитѣ вещества, който задължава администрацията да вземе всички прѣдварителни мѣрки. И не правихъ митинги, защото въ това нещастие азъ политика не съзрѣхъ нито такава се опитахъ да правя, както по сторихте вие съ случката отъ 28 февруарий. Прочее, азъ бихъ желалъ така да погледнехте на тая случка, и вие, като видѣхте, че тя нѣма нищо общо съ политиката на днешното правителство, да погледнехте трѣзво и да кажете: министъръ Такевъ не е желалъ за политически цѣли да си служи прѣстѣпно съ армията и съ стражата, за да може да побѣди своя политически противникъ, а се е намиралъ прѣдъ неотразимата необходимостъ да дѣйствува тъй, както е дѣйствувала. Къмъ 5—6 ч. на 28 февруарий азъ получихъ пакъ по телефона съобщението за стѣлкванетоъ между войската и тълпата и за падналитѣ жертви... Още сѣмната вечеръ азъ съ специаленъ влакъ заминахъ за Русе, кждѣто пристигнахъ сутринята въ 10 ч. викнахъ цѣлия генералитетъ и окръжния управителъ, за да ме турятъ въ течение на нѣщата. Изслушахъ едниѣ и другитѣ и у менъ се сформира убѣждението, че тукъ трѣбва да има отговорности. Това ме накара да взема телефона и прѣдъ всички присѣствающии повикахъ г. Малинова, комуто съобщихъ, че има отговорности по тази случка, които трѣбва да се кон-

статиратъ отъ една анкета, състояща се отъ г. г. прокуроритѣ на върховнитѣ граждански и военни касационни сѣдилища. Но г. Малиновъ още тогава ми каза, и по-късно Министерскиятъ съвѣтъ рѣши, че такава ad hoc анкетна комисиия не бива да се изпраща, защото тѣмко тогава ще бѣдемъ подозрѣни, че искаме да си създадемъ документи за напата невинностъ. „Оставете, каза г. Малиновъ, да си каже правосъдието своето слово“. И оставихме правосъдието да каже и опрѣдѣли отговорноститѣ. Отъ тукъ се праща извѣстниятъ реномиранъ съдебенъ слѣдователъ, който отдавна служи съ голѣмо усърдие, мисля, г. Бончо Петровъ — изпрати го г. министъръ Кръстевъ — да отиде да разслѣдва тамошната случка. Той, заедно съ военния слѣдователъ, разслѣдва и изнесе своето заключение, което вие знаете и за което може би ще кажа двѣ-три думи, че виновенъ углавна ни у военнитѣ, ни у гражданскитѣ чинове тѣ не съзрѣха и затуй едното и другото дѣло бѣха прѣкратени. Но, каза се тукъ, нѣмаше ли нѣкакви служебни опущения? Да, казахме ние, азъ бѣхъ първиятъ, който отъ Русчукъ казахъ: „Трѣбва да има отговорности; пратете комисиия да ги констатира“, като разбирахъ и углавни, и служебни отговорности. Но ние казахме: „да чакаме правосъдието“, и чакахме правосъдието. И когато правосъдието се произнесе, пакъ ние всички рекохме да се ориентираме върху този томъ отъ показания на свидѣтели — по едното дѣло 300 свидѣтели и по другото още толкова. Изучихме всичко това и наложихме всѣкому отъ мѣстнитѣ органи съотвѣтното дисциплинарно наказание, което ние счетохме, че тѣ заслужаватъ, защото сѣ иматъ нѣкакви опущения, ако не нѣкакво прѣстѣпление. Каза ви г. първиятъ министъръ, че и други, които се окажатъ, че сѣ провинили, ще бѣдатъ наказани за онѣзи опущения, които сѣ допуснали по служба.

Тази е, г. г. прѣдставители, нещастната русенска случка. И въ това отношение, прочее, ние се рѣзко различихме отъ народнянското управление прѣзъ 1897 г., когато правителството никого отъ подвѣдомственитѣ си органи не наказва, като остави само и изключително съдѣтъ да опрѣдѣли углавната и служебната отговорности. Затова и управителътъ тогава Каназирски и всички други си останаха на мѣстата.

Но, г. г. народни прѣдставители, г. Теодоровъ отъ тази трибуна ми казва: „Г. Такевъ, какво сте си свързали съдбата съ г. Златева — партийни ли съображения Ви каратъ да го държите?“ Не, азъ не познавахъ г. Златева; г. Златевъ се назначи за окръженъ управителъ въ мое отсъствие, като всички го считаха за голѣма придобивка, защото единъ висшъ магистратъ, прѣдседателъ на апелативенъ съдъ, приелъ да стане окръженъ управителъ. Той се назначи въ мое отсъствие, повтарямъ, тѣ слѣдователно нищо съ него не ме е свързвало. Като си дойдохъ отъ странство заварихъ г. Златева назначенъ и го повикахъ да се запознаемъ. Г. Златевъ ми направи впечатление на единъ уменъ човѣкъ, на единъ спокоенъ темпераментъ, на единъ просвѣтенъ магистратъ и счетохъ, че се е направило голѣмо усѣхъ съ неговото назначение. Може би дългото служене на г. Златева по съдебното вѣдомство, дѣто всичко се рѣшава на зелената маса при спокойствие и хладнокрѣвие, при точно начертани норми въ закона, му е отглено възможността да разбере, че при полицейската служба, освѣнъ тѣзи качества, се изискватъ още и нѣкои други и, слѣдователно, би било възможно при нѣкой полицай, да кажемъ, съ 20-годишна опитностъ, безъ висше образование да се прѣдотврати, да не се случи тази случка. Но въ всѣки случай ние не вземахме г. Златева отъ нашия партиенъ клубъ, не го вземахме отъ булеварда, а го взехме отъ Русенския апелативенъ съдъ. О, Боже пази, ако

бъхм вземали нѣкой нашъ партизанинъ и го турѣхм на окръжно-управителско мѣсто и станѣше тази катастрофа. Тогава трѣбваше да се изселятъ отъ България отъ онѣзи упреци, които щѣха да се сипятъ върху мене, че азъ, съ цѣлъ да охраня партията, съмъ изложилъ живота на българския народъ. Прочее, казахъ го и пакъ ще го повтора и когато ще се произнасятъ върху тази случка, абстрахирайте се отъ всѣкакви прѣдубѣждения отъ всѣкакви симпатии и антипатии и погледнете както хора, повикани да управляватъ младото ни и още незакрѣпено царство, въ което не тѣлпата, а законно установенитѣ власти ще управляватъ и всѣки, който би се опиталъ да се противопостави на тѣзи власти въ тѣхнитѣ законни искания, ще бѣде принуденъ съ всички срдѣства да се подчини. Не забравяйте, г-да, че подобни случаи се най-често срѣщатъ и въ просвѣтени страни. Не бѣ отколѣ, когато въ Римъ и Брюкселъ властѣта бѣ принудена да стрѣля въ тѣлпата и да повали съ десетки хора. А прѣсна, мисля, е още въ паметѣта ви салханата човѣшка изъ берлинскитѣ улици, когато полицията безпощадно стрѣляше въ тѣлпата и нарани маса хора.

И така, г. г. прѣдставители, вие видѣхте, въ що се състои сжщността на русенската случка, съ която толкова много се злоупотрѣбва, отъ която толкова много капиталъ се прави и въ що се състои, слѣдователно, отговорността на всичкитѣ органи, които сж дѣйствували по нея.

И така, макаръ и въ бѣгли черти, ние видѣхмe активна и пасивна на Вжтрѣшното министерство прѣзъ триѣ години, прѣзъ които азъ бѣхъ неговъ титуляръ; обяснихъ ви въ що се състои сжщността на печалната русенска случка, която, ако не би била, азъ се чудя, какво щѣше да говори почтената лѣвица отъ тази червена трибуна; защото направете абстракция отъ писмата на г. Говедарова и г. Бъчварова, направете абстракция и отъ русенската случка, па ми кажете, чухте ли друго нѣщо противъ днешното управление? Ами ние управляваме десетъ мѣсеца отъ затварянето на втората сесия, ние имаме задъ себе си законодателни избори, имаме общински избори, имаме маса опити да се правятъ събрания — никѣдъ ние правото на народа не ограничихм. И питамъ се, тогава, ако не бѣха тѣзи двѣ случки, какво щѣше да се каже отъ тази червена маса? Ето защо, казвамъ ви, когато ще обсъждате нашата вжтрѣшна политика, вие не можете да не хвърлите единъ обзоръ върху всичко оцова, що ние извършихм прѣзъ тия три години и да не признаете въ себе, че демократическата партия, която е написала начело въ своята програма: „Всичко за народа, всичко чрѣзъ народа“, че тя това и върши, както и че върна на завѣта на своитѣ първоучители — да служи честно и безкористно на народа, да гарантира неговитѣ основни права и свободи, тя въ лицето на своето правителство това и стори. Вжоржени съ този активъ въ миналото, имайте пълна вѣра, че тя ще продължава да върви въ сжщия този пътъ на гарантиране правата и свободитѣ на българския народъ и на тѣхното разширение и ще даде примѣръ на честно и безкористно служене народу си. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателъ: Има думата г. министърътъ на финанситѣ.

А. Димитровъ: Малко почивка, г. прѣдседателю.

Министъръ А. Ляпчевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ще бждете тѣй добри да изслушате и мене. Азъ се надѣвамъ, че ще бѣда по-краткъ, отколкото прѣдполагате.

Въ тази сложна интерпелация, както я нарекоха, слѣдъ всички тѣзи отговори, които се дадоха, не особено нѣщо остана за ресора, който азъ ръководя.

И може би съвсѣмъ да бѣше излишенъ моятъ отговоръ сега, защото ще имамъ случай не единъ прѣзъ тази сесия да се разправамъ по всичкитѣ ония въпроси, които отгорѣ-отгорѣ се повдигнаха при дебатитѣ, които ни занимаватъ. Може би щѣше да бѣде излишно да говоря, повтарямъ, ако единъ животрепещущъ въпросъ днесъ не интересува цѣлата страна, по който сж направени и обвинения спрѣмо правителството. Въпросътъ е за облагането съ данѣка върху занятията. Виждате на единъ финансовъ министъръ каква проза прѣдстои да разказва. Данѣкътъ като данѣкъ, г-да, е неприятенъ, но данѣкътъ върху занятията, той е данѣкъ, който дѣйствително е най-неприятенъ, не само затуй, защото, когато го взиматъ, много мжчно е да се опрѣдѣли точната справедливостъ на единъ данѣкоплатецъ спрѣмо други, ами и защото лицата, които подлежатъ на този данѣкъ, сж най-крѣкливитѣ данѣкоплатци. Нѣма да оскърбявамъ никого. Нѣкадѣ ги оприличаватъ на гжски, на които скубемъ нѣкои пера и тѣ крѣкатъ. Но забѣлѣжете, гжски съ оскубани пера не мратъ, а овце съ острижена вълна измрзватъ. И азъ, по поводъ на една депутация отъ почтени банкери, търговци и индустриалци при мене, не се посвѣнихъ да заявя: страхъ ме е, когато дълбоко стрижемъ овцетѣ, а съвсѣмъ не се боя, когато крѣкатъ гжскитѣ, на които имъ скубемъ нѣкои пера. Тѣзи господа, обаче, вдигатъ голѣмъ шумъ. Въ тази папка (Показва министерската папка) има цѣла литература — 4—5 брошури. Сказки навредъ. Голѣмо чудо е станало въ България. Какво е то? Данѣкътъ върху занятията тази година се облага. Но нѣщо друго: данѣкътъ върху занятията се облага, казваха ни тукъ, десеторно, тридесеторно повече. Като министъръ на финанситѣ бихъ се позасмѣлъ и бихъ останалъ много доволенъ, ако дѣйствително би могло да дойде не десеторно, но двойно, поне на половината повече отъ това, което се е облагало досега. Но нѣма такова нѣщо. По моитѣ свѣдѣния досега, да нѣкѣтъ върху занятията днесъ нѣма да даде даже 25% повече, отколкото той е далъ — коя година мислите за послѣдна, че е облаганъ? — за 1906 г. Петъ години сж това. Въ продължение на петъ години той нѣма да даде 25%, повтарямъ, повече. А съ 25% ли е успѣхътъ на богатствата въ нашата страна отъ това врѣме до днесъ? А вие знаете, че цѣнитѣ се повдигнаха съ 30%; значи, парата се понижила като стойностъ. Вие виждате общо казано, колко е безосновенъ цѣлятъ този шумъ.

Но нека изоставя тѣзи сравнения и да погледнемъ, дѣ собствено е вжкътъ?

Г. г. народни прѣдставители! Законътъ за данѣка върху занятията въ нашата страна има слѣдната история. Той е създаденъ за пръвъ пътъ прѣзъ 1885 г. Въ 1885 г. тоя законъ се създаде — помнете добръ това, което ще кажа — като законъ за данѣка върху занятията по тѣй наречената система на патентъ. Система на патентъ ще рече: единъ човѣкъ, за да има право да се занимава съ една търговия, трѣбва да плати извѣстенъ данѣкъ като разрѣшение за занятieto му по тази търговия. И понеже това разрѣшение трѣбва да се даде споредъ неговата способностъ на богатство, споредъ справедливостѣта по отношение на другитѣ, нареди се, както и въ други мѣста, отдѣто е взетъ този данѣкъ, че данѣкътъ ще трѣбва да се опрѣдѣля споредъ външнитѣ признаци на печалбитѣ отъ занятieto, на доходността на подлежащия на този данѣкъ на занятие. Понеже тѣзи външни признаци сж за различни мѣста, за различни градове различни, за различна търговия различни, то се постанови, че въ единъ-кой си градове най-долниятъ данѣкоплатецъ отъ тази и тази търговия толкова ще плати, а първиятъ, най-висшиятъ типъ ще плати толкова. Прѣкрасно. Тѣй се плащаше този данѣкъ. Дойде 1894 и 1895 г. Законътъ се измени, и се измени — любопитно — ужъ въ нѣкои

части, пакъ съ желание да бъде данъкътъ като патентъ, като данъкъ върху занятията, но измѣненията, които се внесоха, както и приложенията, които послѣдстваха, прѣвърнаха го въ данъкъ върху дохода, въ по-голѣми размѣри, отколкото напредъ, и не вече данъкъ по външните признаци, не само като патентовъ данъкъ, а данъкъ, при който повече да се обръща внимание на доходността изобщо. И, дѣйствително, г. Гешовъ — съжалявамъ, че го нѣма тукъ — излиза съ програмата на народната партия — тукъ азъ имамъ едно книжле — и казва: (Чете) „Нека прибавимъ, че за пръвъ пътъ у насъ тя — народната партия — въведе модерния принципъ на Existenz minimum, тъй като споредъ чл. 2 отъ закона за данъка върху занятията отъ 1894 г. освободиха се отъ тоя данъкъ занаятчиитѣ, слугитѣ и работничитѣ, които, споредъ до бива отъ работата си, не могатъ да се облажатъ съ 3 л. Никакво такова освобождение не съществуваше въ нашето законодателство. Същевременно съ това освобождение на най-бѣднитѣ, народната партия увеличи данъка върху занятията на по-заможнитѣ граждани въ значителни размѣри. Ето едно сравнение . . .“ и изброява какъ въ каравелово врѣме, въ 1885 г., най-високиятъ данъкъ е билъ 200 л., а споредъ закона на Гешова станалъ 500 л., и какъ споредъ заплатата на чиновницитѣ по закона отъ 1885 г. се е вземало 2—3% най-много, а послѣ тоя данъкъ е порасналъ отъ 2—6% при г. Гешова и по-диръ до 8%, пакъ при сѣмния, за други нѣкои работи. Чудесно! Азъ бихъ желалъ всичкитѣ тѣзи банкери, по-голѣмата частъ отъ които сж членове на народната партия, да помнятъ тѣзи хубави думи на г. Гешова. Но за тѣхъ не е тѣй работата, както е за демократитѣ, защото тѣ знаятъ, че е позволено на тѣхнитѣ шефове въ програмитѣ да пишатъ едно, а когато дойде да прилагатъ закона, да вършатъ друго. И днесъ вѣкътъ иде отъ тамъ, отдѣто най-малко трѣбва да иде. Викатъ тия господа, защо вие събирате данъкъ върху занятията не по разредъ, а по добива. Много просто: защото вие унищожихте сами въ 1895 г. онази система за данъкъ патентъ, която имаше прѣдъ видъ да се взима само по разредъ, като се опрѣдѣли и въ кой градъ най-много да се плати, и защото вие, като дойдохте сжщата година да приложите този законъ, дадохте тѣзи инструкции на своитѣ финансови органи. Г. Гешовъ въ едно окръжно отъ 14 августъ 1895 г. подъ № 8.088 до всички органи, които ще приложатъ неговия законъ, казва: (Чете) „Прочее, комисиятъ сж длъжни да се ръководятъ въ дѣйствиата си единствено отъ до бива на всѣки видъ търговия, безразлично дали е тя съ мѣстни или чужди стоки, и съответствено съ него да опрѣдѣлятъ разредитѣ на данъка. За точното съблюдене на това разяснение ще бдите отблизо“. Значи, прости се финансовиятъ министъръ, който измѣни закона за занятията въ 1895 г., отъ патентната система. Той прибави въ инструкциитѣ си, и дѣйствително туй се вършеше прѣзъ цѣлото врѣме, базата върху добива. Добръ; растна България, г. г. народни прѣдставители, и ако прѣди 25 години можеше да се обложи единъ търговецъ най-много съ 200 л., ако 500 л. стигаха прѣди 15 години, днесъ 1.000 л. сж малко. И какво стана? Въ 1905 г. министърътъ на финанситѣ издаде другъ законъ, съ който иска да поразтвори разредитѣ, да ги поувеличи и тъй тѣ се увеличаватъ: които сж били 500 л. максимумъ, ставатъ 800 или 1.000 л. и т. н. Това е въ 1905 г. Въ 1907 г., въ навечерието на 1908 г., министърътъ на финанситѣ отива по-нататъкъ. Като вижда, че и тѣзи разреди не стигатъ, и като е убѣденъ, че основата на неговия данъкъ върху занятieto е добивътъ, върху който ще се базира данъкътъ, казва: „За онѣзи данъкоплатци, които иматъ доходъ много по-голямъ, отколкото е съответниятъ най-високъ разредъ, прѣдвиденъ за

тѣхъ, за тия данъкоплатци ще се приложи чл. 13“, което ще рече: разреди нѣма да има, а ще се прѣсметне — има ли 25.000 л. доходъ, добръ, тогава ще му вземете 5 или 8%. Колкото излѣзе, толкова ще му вземете. Това е, което г. Саллабашевъ, моятъ прѣдшественникъ, ви казваше, „да отворимъ капациитѣ“. Да, той отвори капациитѣ. Г. Саллабашеву не прѣдстоеше нищо друго, освѣнъ това, което г. министъръ Гешовъ започна, това, което и г. министъръ Паяковъ е почналъ — да открива капациитѣ: веднажъ съ разреди, втори пътъ съ разреди, трети пътъ съ проценти да се приложи данъкътъ. И той започна да се прилага отъ 1909 г. Резултатътъ, г. г. народни прѣдставители, е много слабъ: нѣкакви 100 хиляди лева сж събрали въ повече, т. е. обложени сж хора съ 100 хиляди лева повече, а вѣкътъ е ужасенъ. Нѣколко търговци има низъ България, които се обложиха съ най-високия разредъ, съ повече, пакъ по сжния редъ, по който сж облагани по-рано. Това е първата неправда, това е то беззаконието, за което почитениятъ г. Теодоровъ завчера тъй възмутително се провинка отъ трибуната. И тази депутация и цѣлѣниятъ този вѣкъ се отправя къмъ мене: „Спрете това не, а върнете паритѣ!“ Казахъ имъ, и тукъ съмъ длъженъ да заявя, че прѣди всичко не съмъ видѣлъ държава да връща пари на данъкоплатци, колкото това и да е некрасиво; второ, много законно е събранъ този данъкъ; и, трето, най-справедливото, което може да бъде — редовно е събранъ. Но да видимъ, какъ тѣзи хора, които викатъ, тъй крѣкатъ, голѣма частъ отъ които сж послѣдователи на тази програма на г. Гешова, които се хвалятъ, че наредилъ такива прогресивни работи, като данъци — да видимъ, какъ тѣ изтъпяватъ закона въ другата му страна, именно по отношение на тѣзи, на които е казано, че ще ги освободятъ отъ данъка на слугитѣ и на слугинитѣ. Любопитно е. Пакъ е подписанъ г. Гешовъ, само че годината е по-късна съ една — 1896 г. Като констатира г. Гешовъ, че на много мѣста финансовитѣ органи не сж могли да уловятъ всичкитѣ данъкоплатци, казва: (Чете) „Данъкоплатциитѣ, които не сж подали декларации, за да се облажатъ, сж, види се, най-много ратанитѣ при земледѣлциитѣ, слугитѣ при овчаритѣ, свинаритѣ, слугитѣ и слугиникитѣ по къщитѣ, продавачитѣ на съестни и други прѣдмети“ и пр. Това сж сжщитѣ тѣзи, които ви заявиха туй. Моля ви се, не четете ли въ душата на народната партия — тази, която се прѣвѣзнася съ тази програма и която безпокои цѣлата страна, колѣмъ дойде да се приложи тази програма и тази, която прилага, въ сжщностъ, другата програма? Кажете. Толкова за шума отъ г-дата. Но този шумъ, отъ комиченъ, започва да става трагиченъ, защото днесъ не се облагатъ вече, както прѣди една година, само 200 или 500 търговци низъ България, за които трѣбва капациитѣ да се открятъ, а се облагатъ всичкитѣ запаятчи, всичкитѣ търговци, банкери, голѣми и малки, и прѣзъ такова едно врѣме, когато, г. г. народни прѣдставители, навсѣкждѣ дори, любопитно е, ставатъ голѣми тревоги. Спомнямъ си единъ случай, дѣто въ една отъ най-богатитѣ страни на свѣта, Америка, търговцитѣ възнегодуваха прѣди нѣколко години, че имъ искали патентъ по 100 долара. „Какъ, казватъ, на съ ни сравнявате съ крѣчмаритѣ, та що трѣбва да платимъ патентъ за воденъ търговия? Това е обидно!“ Да не говоримъ за нашата страна — въ 1885 г. се правѣше митингъ въ едно село въ врачанско. „Съ пушки, казваха, ще възстанемъ и нѣма да допуснемъ, г. Каравеловъ, да приложи данъка върху занятията“. Това става въ село! Каравеловъ остава удивенъ: този данъкъ не е направенъ за селянитѣ, селянитѣ не го плащатъ — тѣ сж освободени. Но защо това? Защото има майстори, които умѣятъ да вдигатъ шумъ. Тѣзи хора, които стоятъ начело на този шумъ, знаятъ много добръ, че тѣхната кауза

не е права; тѣ знаятъ много добръ, че интереситѣ на народа далечъ не сѣ еднакви съ тѣхнитѣ, но тѣ знаятъ и друго — че могатъ да иматъ двѣ програми: съ едната ще вървятъ прѣдъ тонковцитѣ, а другата ще я прилагатъ, и затуй викатъ: „Народътъ е съ насъ!“ (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) И понеже този народъ се облага, казватъ: „Какъ? Вие сте талигаджии; колко ви облага финансовиятъ началникъ?“ — „5 л. Ужасъ! Оскубватъ ви. Митингъ въ Дупница противъ данъка върху занятията!“ Защо? Защото въ Дупница прѣди 5 или 15 години е имало окръженъ управителъ Янковъ, който не се е свѣнилъ да праща телеграма, безъ да си спомня слѣдитѣ отъ държавната архива при Министерството на финанситѣ, че той, въ качеството си на окръженъ управителъ, билъ властенъ да каже въ Дупница: „Вие, финансовъ инспекторе, не можете да опрѣдѣляте акцизъ въ Дупница; Вие нѣмате право да контролирате никого“, и финансовиятъ министъръ е трѣбвало да се прѣклони. „Ще се наложи такъвъ патентъ, какъвто азъ заблагодарявамъ“. Не зная, Дупница цѣтъла ли е тогавъ, или не, но фактъ е, че този господинъ е искалъ да играе подобна роль, и той сжщиятъ трѣби прѣзъ тази преса, която между многото си недостатѣци — нека ми се позволи да кажа — има най-големия, по-големия отъ корупцията — тя сама се коруптира. Такава е по-големата частъ отъ хората, които на торба сж обърнали всѣка газета, която прибира всичко, какъвто ѝ дадатъ и кждѣто нѣма разсѣдѣкъ и критика. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) И тѣй заблуждението расте. Сега нѣмамъ това врѣме, г. г. народни прѣдставители, да ви чета. В. „Свободно слово“ казва, нека министърътъ на финанситѣ сложи главата си на ешафота, защото народътъ е възнегодувалъ отъ това облагане съ данъка върху занятията“. А в. „Балканска трибуна“ вдига врѣва и казва: „този циникъ министъръ, който не се е прѣгърбналъ“ — прѣдъ кого? Въ тази почетна депутация, която дойде при мене, имаше индустриалци и азъ ги запитахъ: „Г-да! По специаленъ законъ ви освобождавамъ отъ всѣкакъвъ данѣкъ. Защо сте дошли и вие?“ (Смѣхъ) — „Да, казватъ, но ние доходиме отъ чувство на солидарностъ“. (Смѣхъ)

Н. Козаревъ: Искатъ да ги поострижете. (Смѣхъ)

Министъръ А. Ляпчевъ: Това е смѣшно, но за оная, който има въ рѣцѣтъ си цѣлата тази мръжа отъ финансова организация, който знае много добръ, какъ всичкитѣ тѣзи гънки на производителната частъ отъ българския народъ се изсмукуватъ, за да може да се поддържа тази машина, която се казва държавна, за него не е смѣшно, защото той е заставенъ да бди надъ онѣзи интереси, които не умѣятъ да викатъ, защото той трѣбва да внимава надъ тѣхъ. И менъ въ единъ варненски вѣстникъ „Търговска вечерна поща“, ми се прави упрекъ: „Да, казватъ, г. министърътъ на финанситѣ се стреми да удовлетвори земледѣлцитѣ, но тѣ нѣма да попаднатъ на тази вѣдица, защото ние, търговцитѣ, ще имъ отворимъ очитѣ, и ние сме отворенитѣ хора“. Далечъ отъ мене подобна мисль. Азъ зная много добръ, че земледѣлското население въ тая страна е едно отъ много благодѣтелствуванитѣ. Азъ не съмъ отъ тѣзи, които правятъ угоди комуто и да е, нито ще хвърлямъ въ стомаситѣ на нѣкои, за да имъ се развалятъ. Напротивъ, моята задача е по-друга и твърдо ще стоя на нея. Азъ нѣма нито за минута да забравя дълга си — че отдѣто и да идва този шумъ, ще трѣбва да го посрѣщна съ твърдостъ, какъвто може да се добие отъ едно убѣждение, слѣдъ проучване на въпроситѣ и слѣдъ сравнение на всичко опова, което може да понесе, и на онава, което не може да понесе. Въ случая, г. г. народни прѣдставители, може да има голѣми недостатѣци въ прилагането на този данѣкъ върху

занятията: по природата си той е такъвъ. Тоя данѣкъ е станалъ нѣщо срѣдно днесъ, както ви обяснихъ, между данѣка патентъ и данѣка върху дохода. Отъ 15 години насамъ той се прилага обикновено като данѣкъ върху прихора; той, може-би, ще се развива. Ще дойде врѣме, когато той ще се прѣустрои, но не на мене се пада днесъ да го прѣустроимъ, и съмъ убѣденъ, че нѣма защо да се бърза много съ прѣустройството на този данѣкъ.

Азъ дължа да направя тѣзи нѣколко бѣлѣжки прѣдъ народното прѣдставителство, за да дамъ да се разбере истината по този данѣкъ, защото могатъ да станатъ заблуждения, които ще коштуватъ скъпо и на държавата и на данѣкоплатцитѣ.

Толкозъ за данѣка върху занятията.

Другитѣ обвинения, г. г. народни прѣдставители, изнесени по дебатитѣ за отговоръ на тронното слово, не засѣгатъ прѣко моя ресоръ. Имаше едно, което засѣгаше прѣко лично мене — отговори се на него; то бѣше по външната политика, по която мога да кажа само това, че г. Теодоръ Теодоровъ, който забѣлѣжи, че е говорилъ по външната политика само прѣзъ 1906 г. и прѣзъ 1910 г. за втори пътъ, можеше много да спечели, ако бѣше направилъ като по-коиния Каравеловъ, който по външната политика почти не говорѣше, даже когато неговата външна политика се намираще въ такова рѣзко различие съ тая на правителството, както знаете, по извѣстни врѣмена. Защо? Защото не се говори за нѣща, за които не се знае нищо. И когато хора съ паунови пера на дипломация тукъ дойдоха да ми заявятъ, че тѣ били въ положение да знаятъ, азъ, който съмъ авторъ на едното и на другото, имамъ пълно основание да кажа, че сж ги излѣгали. Повечко нѣма да говоря на тая тема.

Освѣтъ обвиненията, г. г. народни прѣдставители, имаше опасения отъ днешното управление на демократическата партия и тѣзи опасения сж доста много. Любопитно е, тѣзи хора правятъ впечатлѣние съ своитѣ опасения, че нищо не проучватъ въ тази страна. За г. Гешова, както и за в. „Миръ“, нѣма бюджетъ на правителствата, който да не е въ дефицитъ. И азъ бѣхъ опозиционеръ на бившето правителство и, когато четехъ в. „Миръ“, питахъ се: тѣзи хора какво правятъ? Ами че тѣ даватъ орѣжие на противника си. Доказано е, че поне въ този случай нѣма да има дефицитъ. Завчера ми се изказа тукъ опасението, че бюджетътъ за 1910 г. щѣлъ да се сложи въ дефицитъ. Слава Богу, че не се каза, какво бюджетътъ за 1909 г. се е сключилъ съ единъ доста голѣмъ излишѣкъ! Мога да ви увѣря отъ това, отъ което днесъ може да се сѣди, че бюджетътъ за 1910 г. сѣ ще бѣде сключенъ съ единъ добъръ излишѣкъ — това е моето интимно убѣждение. Обаче, които ще разсѣждаватъ, не трѣбва да забравятъ на момента, какво постѣпленията трѣбва да идватъ не въ продължение на четири мѣсеца само, а въ продължение на 10 мѣсеца — до 30 юний 1911 г.

Друго опасение — свѣрхсмѣтнитѣ кредити. Тѣзи свѣрхсмѣтни кредити! Единъ Гешовъ да се оплаква отъ свѣрхсмѣтни кредити има защо, защото той е съумѣлъ да дисконтира живота на нашата държава за нѣколко години и да има смѣлостта въ своята програма да казва: „Ето накратко тѣзи данни върху прѣбитѣ данѣци, прибавката ми за 1894 и 1895 г., какъ народната партия е съумѣла отъ 51 милиона да докара данѣцитѣ до 36 милиона“. Да, г. Гешовъ, но Вие, който тѣй основателно се борите противъ свѣрхсмѣтнитѣ кредити, колко дефицитъ оставихте на тая държава, благодарение на Вашитѣ свѣрхсмѣтни кредити? Само 28½ милиона лева. Той има право да се бои, но не ние: ние дефицити не сме имали. Ние не се боимъ да кажемъ, че бюджетътъ не ни стига; искате тѣзи разходи, трѣбва да ни дадете тѣзи приходи. И нѣма да се похвалимъ, че сме

сумѣли отъ 51 милиона да докараме на 36 милиона прѣжитѣ данѣци.

Г. Гешовъ казва, че имало свѣрхсметни кредити за 1908 г., и че узналъ това отъ г. Пиперова. Че, г. Гешовъ и г. Теодоровъ, па и цѣлата почтена опозиция, жалко впечатлѣние правите, вземете главния отчетъ на Финансовото министерство — той ви се дава, миналата година мина такъвъ главенъ отчетъ — и кажете си думата по него. Защо по даннитѣ, които ви се прѣдставляватъ, мълчите, а идвате тукъ да кажете нѣколко думи, за да се каже, че сте се издължили, казали сте една парадна рѣчь и се свършва въпроса. Това ли е вашиятъ контролъ? Азъ желая да бъдете внимателни, да бъдете строги. Имате данни; ако по въпшната политика данни ви липсватъ, имате ги по финансовото управление, имате ги въ цифри, които бодатъ и не се измѣнятъ. Имате тѣзи свѣрхсметни кредити; какви сж тѣ? 19 милиона свѣрхсметни кредити за 1908 г. Да, 1908 г. бѣше сж едно бюджетно упражненіе сж чл. 58, по който толковъ много се говори. Този членъ се пзмѣни сж вашето съгласие. Този чл. 58 прѣдполагаше една особена система на държавно стопанисване. Той казваше: всичкитѣ отъзвѣсори на държавното управление, дѣто има държавно стопанство, приходитѣ и разходитѣ трѣбва да се нагласятъ така, че чл. 58 да дава право на министра на финанситѣ да изразходва колкото е нужно прѣзъ годината, като се прѣдполага, че срѣщу този разходъ ще има и толкова приходи. Желѣзницитѣ, напр., колкото повече приходъ даватъ — така разсѣждава г. Паяковъ — толкова повече и ваглица ще отидатъ. Зная ли да ги прѣдвидя азъ? Оставете нуждитѣ да ги опрѣдѣлятъ. Така е и по другитѣ отрасли отъ държавното стопанство. Тѣзи гърла по конезаводитѣ трѣбва да се удовлетворяватъ; колкото ще издѣдатъ, толкова ще се впише отъ министра на финанситѣ. И този е неговиятъ свѣрхсметенъ кредитъ. По този членъ само се получиха 11 милиона свѣрхсметни кредити. Не ще съмнѣние, ние тази система не можехме да я одобримъ и тя се прѣмахна. Тя бѣше системата на г. Паякова. Ние я отхвърлихме, но бюджетътъ ни за 1908 г. вървѣше по неговата система. Имаше и други свѣрхсметни кредити за 1908 г. Това се дължеше на цѣлата система на този бюджетъ. Ние не можехме да го прѣкратимъ. Можехъ ли азъ, който имахъ бюджетъ за поддържане, напр., на конезавода 5.000 л., а трѣбваше да похарча 25.000 л., можехъ ли да кажа азъ на тѣзи добитѣци: прѣстанете вече да ядете! (Смѣхъ) Не можахъ, разбира се. Или за перникската мина да кажехъ — мина, която трѣбва да има разходъ отъ 1.500.000 л., а сж вписани 100—200 хиляди лева — прѣстанете да произвеждате вече, защото бюджетътъ не позволява? Напротивъ, законътъ позволяваше това. Ето какви свѣрхсметни кредити държавата е имала прѣзъ 1908 г.; тѣ не могатъ да се поставятъ въ укоръ на демократическото правителство, защото при първата наша възможность, прѣзъ редовната сесия на сжщата година, този членъ се прѣмахна.

Виждате сега какво е било прѣзъ 1909 г. Азъ ще имамъ случай, г. г. народни прѣдставители, да излѣза наскоро не само съ думи, но и съ данни; вие ще получите законопроектъ за приключване на бюджета за 1909 г. и вие ще видите, че тамъ дѣйствително има нѣкакви свѣрхсметни кредити. Дай Боже България да има винаги такива свѣрхсметни кредити! Тя ги има за откупване на източнитѣ желѣзници, за които трѣбваше да се плати, сжщо и за заплащането на друго и друго още, но при всичкитѣ свѣрхсметни кредити, този бюджетъ, още сега мога да заявя, има дѣйствителенъ реаленъ излишѣкъ, който надминава цифрата 7—8 милиона лева. Но понеже става дума за свѣрхсметни кредити, и понеже нѣколко души отъ народната партия тукъ сж се на-

гърбили съ единъ голѣмъ чувалъ, който постоянно расте, посочватъ на програмата на народната партия, за да плашатъ гаргитѣ (Смѣхъ), вие ще видите отъ една статистика, която бие на око, да се правятъ най-невъзможни заключения; напр., въ 1885 г. подпорасналъ е юкътъ на свѣрхсметнитѣ кредити. Защо? Никой тукъ нѣма да каже, че 15 милиона лева сж се похарчили за една война и че 5 милиона сж се внесли за една Народна банка. Когато се пишѣтъ тѣзи нѣща, когато се излиза съ тѣхъ прѣдъ единъ народъ, трѣбва да се даде ratio, трѣбва да се дадатъ обяснения; иначе това е най-проста демагогия. Защото, г. г. народни прѣдставители, самоизлѣганъ е ови държавникъ и политикъ, който би допѣлъ тукъ съ каквито и да сж статистически сравнения по отношение на другитѣ държави, и който би забравилъ какво сравнява. Ще дойде нѣкой да ви каже такава чудо: Франция има такъвъ процентъ отъ своитѣ приходи или разходи за войската си, а ние имаме такъвъ или такъвъ. „Блажени ници духомъ“ ще кажа азъ, когато става такова сравнение, защото нито разнитѣ размѣри на бюджетитѣ сж величини сравняеми — тѣ се стѣкмяватъ при съвсѣмъ други условия, цифритѣ въ тѣхъ съвсѣмъ друго говорятъ — нито пъкъ врѣмената, въ които едната или другата нация живѣе, сж еднакви. Има врѣмена, когато не 35, а 60, 70, 80% отъ ресурситѣ въ Англия отиватъ за военни нужди, и една година не, а години 15—20, и обратно.

Ето защо, като гледамъ всичко това тукъ и всичкитѣ тѣзи опасения отъ свѣрхсметни кредити, дълженъ съмъ да забѣлѣжа: недѣйте се води по фрази, а я открийте за какво е употребенъ този свѣрхсметенъ кредитъ, за какво е отишълъ той, за какво е изразходванъ и какъ се е сключило бюджетното упражненіе.

Друго едно опасение е това, че персоналетъ, казва г. Даневъ, въ Министерството на финанситѣ не е стабилизиренъ. Г. г. народни прѣдставители! Азъ поне не мога да бѣда обвиненъ, че тамъ, дѣто бѣхъ досега, нѣмахъ стабилизиренъ персоналъ, но тамъ, дѣто пъкъ съмъ сега, по-стабилизиренъ персоналъ отъ този въ Финансовото министерство азъ не зная да има въ България. Той е толковъ много стабилизиренъ, че г. Даневъ навѣрно е погрѣшилъ за кое министерство приказва. (Смѣхъ) И мога да приведа въ честъ на този персоналъ, при всичкитѣ недостатѣци, които би ги ималъ, че България, въ която вие и ние приказваме за корупция, тази България, при тази липса на контролъ, който е въ нея, и при тѣзи резултати, които има въ нея, можемъ само да помолимъ Бога да се продължи досегащата честность на персонала, или да търсимъ примѣри въ библискитѣ врѣмена. (Смѣхъ) Недѣйте се смѣя: азъ имамъ поразителни нѣща, които при другъ случай, можеби, ще ви открия. Нашитѣ чиновници въ Финансовото министерство десетки години сж издавали разписки, които фактически не сж били нищо друго, освѣнъ банкноти; тѣ сж циркулирали безъ никакъвъ подписъ; тѣ сж се ликвидирали, откупували сж се и пр. Като гледа човѣкъ това, смѣта да търси мошеничество, но мошеничество нѣма. Нѣкои сж се уловили въ нѣщо, и то забѣлѣжете, че отиватъ като млади да гуляятъ — дребули въобще, но система не. Ето защо съмъ длъженъ да кажа въ честъ на този персоналъ, при голѣмата липса на контролъ, че той е изпълнилъ чудесно своята задача. А за да видите, колко е голѣма тази липса, независимо отъ познанието на работата, ще ви кажа, вземете коя и да е друга държава и потърсете процента на розходитѣ по събиране на извѣстни данѣци тамъ, потърсете го и у насъ; вие ще намѣрите тамъ 8—10% на прѣжитѣ данѣци, а нашиятъ е 4 до 5%, макаръ другадъ да има много по-добри условия, за да бѣде по-евтино събирането.

Другитѣ опасения сѣ толкозѣ дребнави, че нѣма да се спирамѣ на тѣхѣ, пѣкъ и врѣмето е доста напѣднато.

Сега, понеже бѣха ораторитѣ толкозѣ слаби по обвиненията и сравнително по опасенията, затуй тѣ ме обсипахѣ сѣ пожелания — приятели на демократическата партия и нейни неприятели. Тѣзи пожелания сѣ доста много на брой, за да мога азѣ тукѣ по всичкитѣ да се спирамѣ. Ще кажа само, че постепенно ще дойде редѣ при законопроектитѣ да се произнасямѣ и по тия пожелания. Азѣ, обаче, имамѣ едно пожелание да отправя къмѣ всички; то е: г-да отѣ оппозицията, бѣдете строги контролѣори, но основавайте се на данни. Тѣзи данни вие имате и ще ги имате, винаги сте ги имали. По даннитѣ въ България най-малко се е говорило, защото тѣ трѣбѣва да се проучватѣ. А, г-дата отѣ болшинството нека бѣдатѣ малко по-снисходителни къмѣ мене, защото, тѣй или иначе, въ финалсовитѣ въпроси се иска не само идеи, но и врѣме за физическо прилагане на много нѣща, иска се главно и постепенностѣ въ работата, за да бѣде тя солидно приготвена и добрѣ изкарана.

Отѣ мнозинството: Браво! (Ржкоплѣскане)

Прѣдседателѣтъ: Понеже г. г. министритѣ завършихѣ своитѣ рѣчи, остава да се гласува прѣдставениятѣ проектѣ за отговорѣ на тронното слово.

Моля прѣдседателя на комисията, видинскиятѣ народенѣ прѣдставителѣ г. Мишевѣ, да прочете прѣдставениятѣ проектѣ за отговорѣ на тронното слово.

Докладчикѣ Д. Мишевѣ: (Отѣ трибуната) Подирѣ свѣршването на дебатитѣ по отговора на тронната рѣчь, имамѣ честѣ да прѣдложа на второ четене отговора на тронната рѣчь. (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство сѣрдечно благодари на Ваше Величество за оцѣнката на неговата минала законодателна дѣйностѣ и задоволството Ви отѣ нейната насока. Проникнато дълбоко отѣ своето призвание, то ще слѣдва сѣ ежщото съзнание и постоянство дѣйностѣта си за прѣуслѣждането на отечеството и за благосѣстоянието на народа.

„Ваше Величество,

„Вѣ посѣщението на държавнитѣ глави, което Ваше Величество, по желанието на правителството, прѣдприе и ще продължи, народното прѣдставителство вижда не само актѣ на вѣжливостѣ, но и дългѣ, който новото достойнство на България и държавнически съображения налагатѣ. Поради това то сѣ радостѣ отбѣлѣзва блѣскавия присмѣ, който царѣтъ на българитѣ намѣри въ столицата на велика и братска Русия, отѣ дѣто изгрѣ свободата за българския народѣ и дойде мощна подкрѣпа на независима България; ежщо и тоя въ столицата на Франция — огнището на идентѣ, свободата и свѣтлината. Цѣлиятѣ български народѣ е дълбоко трогнатѣ отѣ сѣрдечитѣ възхвали и почести, сѣ които е акламиранѣ и поздравенѣ и въ двѣтѣ столици за своя успѣхѣ и напѣдѣтъ.

„Като отбѣлѣзва сѣ надлежно доволство тържественѣя приемѣ въ сѣсѣдната империя, сѣ която ни свѣрзватѣ много общи интереси, народното прѣдставителство сѣ радостѣ посрѣща думитѣ на Ваше Величество за тѣй блѣскавата и сѣрдечна срѣща, която Ви направи въ Цетина братскиятѣ и храбърѣ черногорски народѣ и неговиятѣ достоенѣ вождѣ, Негово Величество кралѣ Никола.

Прѣдседателѣ: Д-рѣ П. Ораховацѣ.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство, като отбѣлѣзва сѣ благодарностѣ, че България е въ отлични отношения сѣ всички велики сили и сѣ радѣ на тѣхнитѣ симпатии, вмѣнява си въ особенѣ дългѣ да подкрѣпя правителството въ грижитѣ да затвѣрди и усили тия симпатии, тѣй цѣнни и насжщни за задачитѣ на България.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство посрѣща сѣ вѣра прѣобразувания кабинетѣ и сѣ готовностѣ ще му даде своята мощна подкрѣпа въ културнитѣ, социални и икономически реформи, които врѣмето и интереситѣ на страната налагатѣ, както и въ неговитѣ усилия да брани и отстоява интереситѣ на нацията.

„Ваше Величество,

„Редѣтъ и законностѣта — гаранция за свободитѣ на гражданитѣ и основа на модерната държава — всѣкога сѣ били прѣвъ дългѣ на народното прѣдставителство. Въ съзнание на този дългѣ, то ще изучи сѣ надлежната грижливостѣ законопроектитѣ, които ще му се прѣдставятѣ, и прѣдимно ония, които мѣрятѣ стабилностѣ за държавата и благосѣстоянието за народа.

„Сѣ тази готовностѣ и сѣ Божиата помощѣ то ще се счита честито, ако може да оправдае надеждитѣ на народа и короната.

„Да живѣ Негово Величество Царѣтъ!

„Да живѣ Нейно Величество Царицата!

„Да живѣ Негово Царско Височество Прѣстолонаслѣдникѣтъ!

„Да живѣ България!“ (Ржкоплѣскане отѣ мнозинството)

Прѣдседателѣтъ: Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематѣ прочетения...

А. Краевѣ: Само една дума. Направи ми впечатлѣние, че неправилно е конструирана фразата на първия пасажѣ.

Прѣдседателѣтъ: Моля, г. Краевѣ, пѣмате думата. Споредѣ правилника, когато се полага единѣ въпросѣ на гласуване, на рѣшение отѣ Събранието, не може да се прѣкъсѣва; затуй не Ви давамѣ думата.

А. Краевѣ: Че азѣ искахѣ думата. Дайте ми думата.

Прѣдседателѣтъ: Който приема прочетениятѣ проектѣ за отговорѣ на тронното слово, моля да си вдигне ржката. (Мнозинство) Събранието приема. (Ржкоплѣскане отѣ мнозинството)

Има думата г. министър-прѣдседателѣтъ.

Министър-прѣдседателѣ: **А. Малиновѣ:** Г. г. народни прѣдставители! Депутация за поднасяне отговорѣ на тронното слово ще изберемѣ въ петѣтъ, а на утрѣшния денѣ, споредѣ взетото отѣ васѣ по-рано рѣшение, понеже е четвѣртѣтъ, г. г. министритѣ ще отговорятѣ на отправенитѣ тѣмѣ интерпелации; затуй, за утрѣшния денѣ прѣдлагамѣ и моля Народното събрание да се съгласи да имаме на дневенѣ редѣ: отговорѣ на направенитѣ интерпелации.

Прѣдседателѣтъ: Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематѣ прѣдложения отѣ г. министър-прѣдседателя дневенѣ редѣ, да си вдигнатѣ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 10 ч. 11 м. вечерѣта)

Секретарѣ: Д. Митовѣ.

Началникѣ на Стенографското бюро: Т. Гѣлжбовѣ.